Нестеренко С.В.

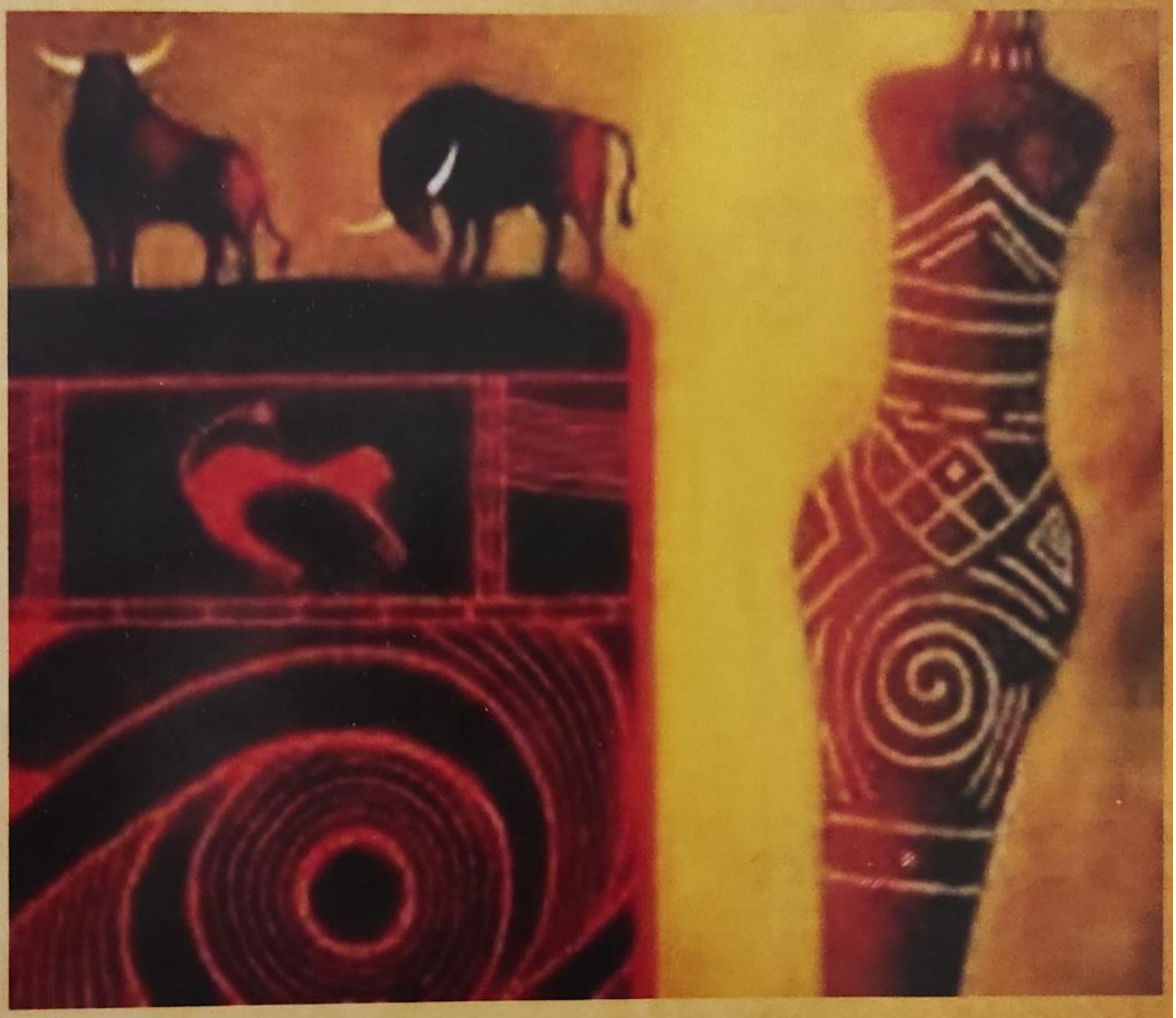

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ КОЛЕДЖ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Уклад. Нестеренко С.В.

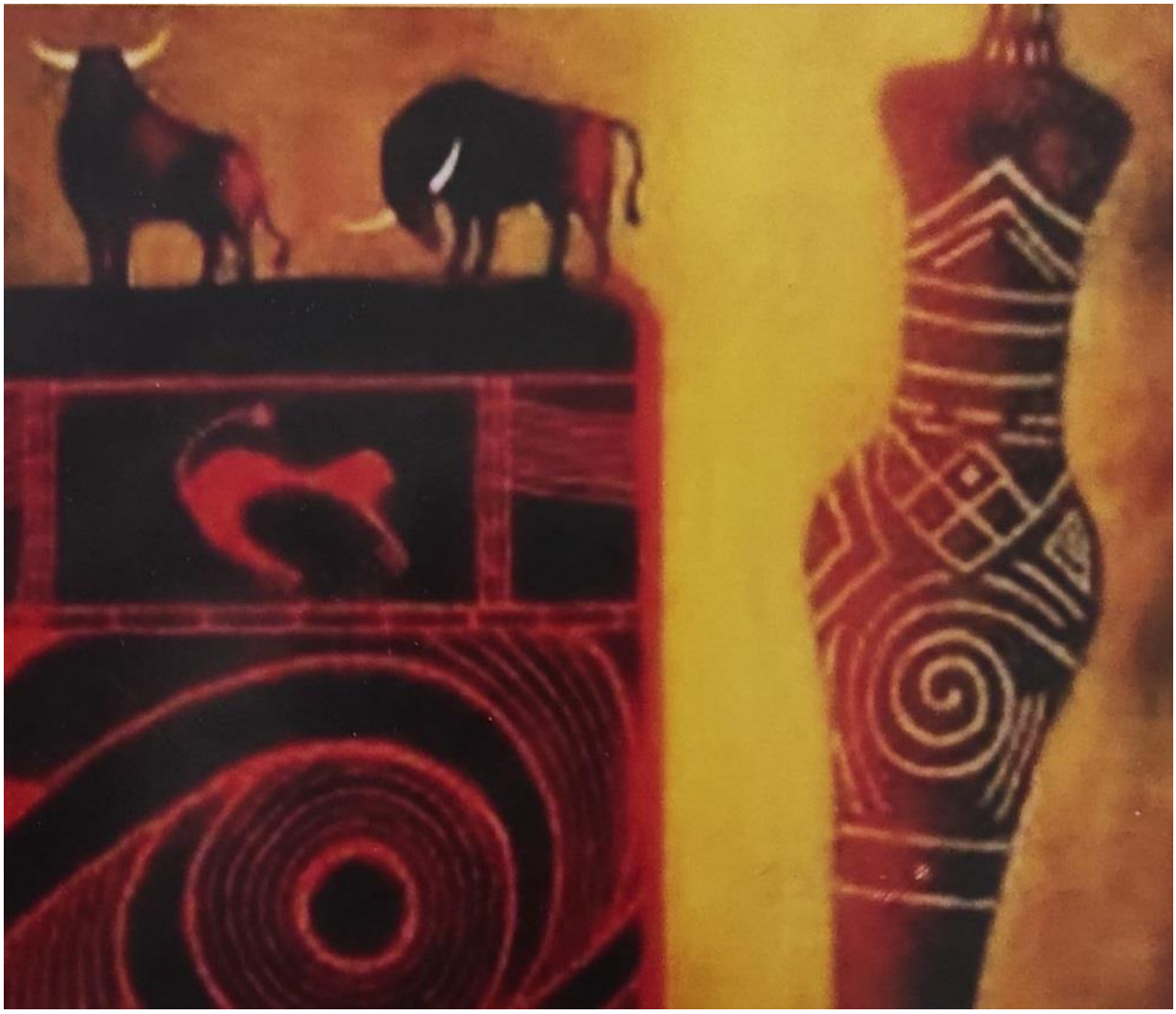

Івано-Франківськ, 2019

УДК 008+130.2
ББК 63.3(0)-7я2
С 48

Затверджено на засіданні науково методичної ради Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Протокол № 5 від 16.02.2017

Укладач викладач, кандидат педагогічних наку,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Нестеренко С.В.

Рецензенти кандидат мистецтвознавства, доцент,
спеціаліст вищої категорії Чмелик І.В.

викладач, спеціаліст вищої категорії Хрептик Т.П.

С 48 Словник культурологічних термінів / уклад. С.В. Нестеренко. – Вид. 2-е. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2019. – 240 с.

Словник містить близько 2 тис. культурологічних термінів, необхідних для якісного вивчення курсу навчальної дисципліни «Культурологія». Може бути використаний для написання контрольних робіт і для підготовки до заліку.

©Нестеренко С.В., 2019
© Івано-Франківський коледж
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені василя стефаника»

Art Informel − французьке слово informel позначає безформний, а зовсім не «неформальний». У 1950-ті роки художники напрямку Art Informel були зайняті пошуком нових шляхів створення образів, не вдаючись до пізнаваних форм, якими користувалися їхні попередники (див. кубізм, експресіонізм). Їх метою було відкриття нової художньої мови внаслідок відмови від геометричних та фігуративних форм. Форми й методи виникали в процесі імпровізації. Творчість представників Art Informel украй різноманітна, їх об'єднує вільний мальовничий мазок і густе накладення фарби. Подібно до абстрактного експресіонізму, що існував паралельно в США, Art Informel є дуже широким рухом і включає в себе живописців як фігуративного (Жан Фотрие), так і абстрактної (Ханс Хартунг) орієнтації.

Абака (грецьк. Abax − дошка) – верхній елемент капітелі.

Абендланд – 1. Узагальнена назва країн, розташованих на захід від Риму. Термін з'явився в епоху Відродження. 2. Західна, католицька культура й мистецтво, що має особливу місію й неповторний характер.

Аболіціоністська література – література 30-60-х рр. 19 ст. у США, пов'язана із суспільно-політичним рухом за визволення негрів від рабства. Найвизначніший її твір – роман Г. Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» (1852).

Абсида – (апсіда) – виступ будинку, півкруглий у плані, зазвичай перекритий куполом.

Абсолютизм – абсолютна, необмежена форма правління, за якої верховна влада повністю належить монархові – імператору, королю, царю. Абсолютизм – це період переходу від культури Відродження до культури Просвітництва, коли стара культура Відродження показала свою утопічність, неспроможність, невідповідність тенденціям розвитку суспільства й людини, а нова культура – ще не набула своєї яскраво вираженої форми. Феодалізм, встоявши політично, економічно й морально деградує, занепадає, зі стану бюргерів, городян, формуються два класи – буржуазії й пролетаріату. Абсолютизм – це ідеологічна доктрина й політична тенденція розвитку культури, своєрідно проявляє себе в різних сферах життя. Абсолютизм бачить у людині

перш за все – підданого держави, розглядає його як політичну істоту.

Абстракціонізм – 1) напрямок у мистецтві XX в., у якому добуток вибудовується винятково з формальних елементів: лінія, колірна пляма, конфігурація. Виник у 1910-х рр., після Другої світової війни став домінуючим напрямком у мистецтві країн Західної Європи й Північної Америки. Найвідоміші представники: В. В. Кандинский, К. С. Малевич, П. Мондріан; 2) напрям у модерністському мистецтві XX ст., що цілком відмовляється від реалістичного зображення предметів і явищ.

Абстракція художня (від лат. abstractio – віддалення, відволікання) – засіб художнього мислення й побудови образу реальності в мистецтві. Передбачає відволікання від другорядного в інформації щодо об'єкта, акцентування її значущих моментів.

Абсурдизм (від лат. absurdus – той, що фальшиво звучить) – художній світогляд, який базується на екзистенціалістській ідеї безсенсовості людського буття.

Авангардизм (авангард) (від франц. avant – попереду та garde – стража) – 1) сукупна назва художніх тенденцій, більш радикальних, ніж модернізм. Поява авангардизму пов'язується з виникненням в образотворчому мистецтві початку XX ст. фовізму й кубізму, для яких були характерні протиставлення усталеним традиціям і стереотипам творчості, спрямованість на радикальне перетворення людської свідомості, естетичну революцію; 2) узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі XX ст., для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

Авгури – у Стародавньому Римі жерці, які ворожили головним чином за летом і співами птахів.

Авеста – зведення священних текстів зороастризму, де йде мова про постійну боротьбу добра та зла, про загробне життя, про кінець світу та воскресіння з мертвих. Авеста існувала в усній традиції з IX ст. до н. е. й була записана близько VI ст. н. е.

Авлодіон – музичний інструмент, який поєднує звуки фортепіано, флейти й фляжолета.

Авлос – найпоширеніший у Давній Греції духовий музичний інструмент, подібний до флейти. Складався з циліндричної або конічної трубки з п'ятьма отворами й насадки з подвійним язичком. А. мав гострий різкий звук; виконавець часто грав на двох А. одночасно.

Авраамі́чні реліґії, або авраамічні віровчення – релігійні системи (юдаїзм, християнство та іслам), які розвинулися на основі віровчення праотця Авраама. Авраамічні релігії називають також релігіями об'явлення, оскільки вважається, що ядро їхніх учень засноване на Об'явленні, тобто саморозкритті Божества й проголошенні ним своєї волі людині. Первинне письмове джерело авраамічних релігій – Тора (П'ятикнижжя Мойсеєве). Слід зауважити, що п'яту книгу «Повторення закону» написав цар Йосія, а значить, спочатку було лише 4 книги. У цілому Тору визнають, хоч і по-різному тлумачать, усі авраамічні релігії. Старий Заповіт християнської традиції практично повністю відповідає єврейському ТаНаХу, а Коран і хадиси містять чимало спільносемітського матеріалу. Десять заповідей Мойсея є спільними заповідями для юдаїзму, християнства та ісламу.

Автокефалія (від грец. autos – сам, kephale – голова) – адміністративне самоврядування, незалежність помісних православних церков.

Автопортрет – портрет художника, виконаний ним самим.

Автохтони, абориген (від грец. autos – сам і chthon – земля) – перші мешканці країни чи їх нащадки (на противагу народам, що прибули на дану територію). Грецька назва «автохтони» відповідає римській «аборигени».

Агіографічна література (від гр. hagios – святий і grapho – пишу) – біографічна релігійна література, життєписи (житія) святих, тобто духовних і світських осіб, канонізованих церквою. Вивчаються також як літературні пам'ятки й історичні та лінгвістичні джерела. Серед перших оригінальних зразків агіографічного жанру в Київській Русі – житія кн. Бориса й Гліба, Володимира І Святославовича, кн. Ольги, Феодосія Печерського.

Агіографія (від грец. «святий» і «пишу») – жанр церковної літератури, який передбачає розповіді про життя святих («житія»), про діяння мучеників («мартирологи»), легенди

про монахів. З часом імена святих стали пов'язувати з певними днями в році, а житія об’єднувати в календарні збірники («мінеї»), які використовувалися під час богослужіння.

Агон (від грец. змагання) – 1) складова частина давньогрецької трагедії й комедії, суперечка дійових осіб; 2) ширше: публічні змагання; 3) одна з основних етичних категорій давньогрецького суспільства, яка мала великий вплив на розвиток усіх сторін його життя, а також була основою для виникнення такого феномена, як «грецьке чудо». Агон виник в епоху архаїки як одна з важливих характеристик аристократії. У подальшому, із розвитком полісних відносин і їх демократизації, став початком буття грецької громадської корпорації. У практичному плані знайшов своє втілення в системі спортивних і художніх змагань, головними з яких у Греції були Олімпійські ігри; 3) змагання, боротьба, спорт, суперництво, що пронизували всі сфери життя давніх греків: військову, спортивну, культурну, політичну, судову. Ф. Кессіді відзначав агональність (змагальний, полемічний дух) заради досягнення слави найхарактернішою рисою давніх еллінів. Елемент агональності міцно ввійшов у фундамент європейської культури.

Агональність (грец. agon – боротьба, змагання) – змагальність, агональність створила необхідні соціопсихологічні умови щодо виникнення почуття заздрості, яке стимулювало художню діяльність.

Агора (грецьк. базарна площа) – за часів Гомера – народне, судове або вільне зібрання громадян. Згодом таку назву отримала площа для проведення зібрань, якій належала роль центру міського громадського життя. По краях площі розташовувалися суспільні й культові споруди, а також торгові намети.

Адаптація культурна – пристосування людини та людських спільнот до життя в навколишньому світі шляхом створення та використання культури як штучного (неприродного) утворення через зміну навколишнього середовища та себе в ставленні до неї відповідно до життєвих потреб.

Адепт – пристрасний прихильник якогось учення, ідеї.

Аеронавтика – мистецтво підніматись у повітря за допомогою спеціальних пристроїв і рухатись у заданому напрямі. Повітроплавання.

Айкідо – японське бойове мистецтво, створене як синтез фізичної вправності, філософії; спирається на перенаправлення енергії атакуючого проти нього самого.

Академізм – (від грецьк. akademia – філософська школа Платона, Фр. akademisme) 1) напрямок, що утворився в художніх академіях XVI-XIX ст., заснований на академізації (перетворенні в норму, зразок і основу) художньої школи певного напрямку; 2) художня школа в мистецтві XIX-XX століть, спрямована на збереження й відтворення творчих здобутків своїх попередників. Іноді це призводило до догматичного наслідування форм, стильових прийомів, канонів минулого мистецтва, до еклектизму. 3) напрямок в образотворчому мистецтві XVII – XIX ст., що догматично наслідувало зовнішні форми класичного мистецтва. Ширше академізм розуміється як будь-яка канонізація, перетворення в беззаперечну норму ідеалів та принципів мистецтва попередніх епох.

Академія мистецтв – науковий, навчальний і художній заклад, де навчають майбутніх художників. Також в академіях ведеться наукова робота, влаштовуються виставки, конференції та ін.

Акант – південна трав'яниста рослина, стилізована форма листка якої застосовувалася в античному декорі в капітелях грецького, коринфського й римського композитного ордерів.

Акапела – хоровий спів без інструментального супроводу.

Акварель (франц. aquarelle від лат. aqua – вода) – живопис фарбами, які розводяться водою. Основні її якості: прозорість барв, крізь які просвічують тон і фактура основи, чистота кольору. Основні якості акварельного живопису – прозорість фарб, через які просвічуються тон і фактура основи (частіше за все паперу, шовку), чистота кольору.

Акведук – міст, який служить для прокладення водопровідних труб через яри, ущелини, долини річок тощо.

Акомпанемент – 1. Супровід основної партії (солістів) або головної мелодії (соло) вокального чи інструментального твору. Виконується оркестром, ансамблем або на окремому

інструменті. 2. перен. дії, що супроводять якусь подію, створюють обстановку для того, що відбувається.

Акрополь (грецьк. Acros – верхній, polis- місто) − міська фортеця в Древній Греції.

Аксесуар – 1. Характерна для чогось ознака, предмет; деталь оформлення, оздоблення. 2. Другорядні, побічні явища, деталі, які доповнюють щось, утворюють фон, обстановку для головного (у живописі, скульптурі, літературі). 3. Дрібні речі, предмети театральної обстановки; бутафорія.

Аксіологія (грецьк. axios – цінний і logos – вчення) – учення про цінності, філософська теорія загальнозначущих принципів, що визначають напрями людської діяльності.

Аксіосфера (аксіо-ціннісний) – сфера цінностей, які визначають спрямованість людської діяльності.

Акультурація – процес взаємовпливу культур із різним станом та рівнем розвитку. Суть процесу полягає в тому, що одна з культур частково або й цілком підпадає під вплив іншої, втрачаючи при цьому власну специфіку. Термін виник у 30-ті роки XX ст. і найчастіше вживається в контексті проблем культурної асиміляції, модернізації, етнічної консолідації і т. п.

Акультурація – термін виник у 1930-х рр. у США, ним визначаються процеси взаємовпливу культур, у результаті чого культура одного народу повністю або частково сприймає культуру іншого народу.

Акціонізм – один із проявів мистецького авангарду, модернізму, неоавангарду. Цим терміном позначаються різноманітні дії в просторі та часі («гепенінг», «перформанс» та ін.).

Алегорія (від грецьк. allegoria – іносказання) – відтворення абстрагованої ідеї або поняття за допомогою образу. На відміну від символу, що має багатозначний смисл, алегорія має однозначний смисл. Одна з форм вираження відвернутого поняття через конкретний образ.

Александрійський маяк або Фароський маяк – одне з Семи чудес стародавнього світу несло в собі не тільки архітектурну елегантність, але й практичну функцію. Маяк знаходився на острові Фарос (сьогодні це мис у межах міста Александрії в Єгипті). Він гарантував морякам безпечне повернення у Велику Гавань. Упродовж усього існування

маяк був третьою найвищою спорудою на Землі (після пірамід Хеопса та Хафри). Висота маяка була 135 м, а його світло було видно на відстані 60 км (за іншими свідченнями, до 100 км). Нижня частина являла собою чотиригранну призму 60-метрової висоти з квадратною основою, довжина сторони якої становила 30 м. У внутрішніх приміщеннях зберігався різний інвентар, а плоский дах, прикрашений по кутках величезними статуями Тритона, служив основою середньої частини. Це була 40-метрова восьмигранна призма-вежа, облицьована білим мармуром. Верхня (третя) частина маяка була споруджена у формі циліндричної колонади – 8 колон несли купол, увінчаний 7-метровою бронзовою фігурою повелителя морів Посейдона. Джерелом світла служило велике багаття, що постійно підтримувалося. Яким чином досягалася яскравість і дальність свічення, досі не встановлено. За однією з версій, цей ефект досягався за допомогою величезних дзеркал із полірованої бронзи або скла. За іншою – завдяки використанню прозорих шліфованих каменів-лінз. Фароський маяк висвітлював шлях мореплавцям протягом більше, ніж 1500 років. Але потужні підземні поштовхи в 365, 956 і 1303 роках н. е. сильно пошкодили будівлю, а потужний землетрус 1326-го року остаточно зруйнував одну з найбільших архітектурних споруд світу.

Алідада – деталь астрономічних і геодезичних кутомірних інструментів, що обертається навколо осі, яка проходить через центр лімба.

Аллах (від араб. «аль» – один, «іла» – Бог) – ім’я Бога, шанованого мусульманами.

Алтар (від грецьк. altaria, altarius, від altus – високий та ara – жертовник) – височина, що слугує для жертвоприносення. У Древній Греції та Римі – окремі споруди. У християнських храмах – столи («престоли») для здійснення безкровної жертви євхаристії. Пізніше так стала називатися вся східна звичайно найвища частина храму, де знаходиться «престол», відмежована алтарною перепоною, а в православних храмах з XIV ст. – іконостасом.

Альма-матер – старовинна студентська назва університету, переносно – місце, де хтось учився, виховувався.

Альманах (від араб. al-manāk – час, міра) – неперіодична літературна збірка творів різних авторів; на початку XIV – XV ст. це календарні таблиці з астрономічними вирахуваннями, а пізніше, у XVI ст., календарі на триваліший час, урешті, збірки літературних творів (віршів, оповідань, повістей тощо), різновид серійного видання, тривала збірка літературно-художніх і/або науково-популярних творів, об'єднаних за якою-небудь ознакою (тематичною, жанровою, ідейно-художньою і т. п.).

Альсеко – настінний живопис по сухій штукатурці.

Альт – 1. Партія в хорі або вокальному ансамблі, яку виконують низькі дитячі або жіночі голоси, вищі від тенора. 2. Низький дитячий або жіночий голос. 3. Струнний смичковий або духовий музичний інструмент. 4. Різновид деяких оркестрових інструментів (напр., А.-кларнет, домра-А.).

Альтернативні культури – складні культурні утворення, так звані нові культури, що протиставляються традиційній, домінуючій культурі в суспільстві як щось більш перспективне, як рятівна альтернатива.

Аль-уд – 1. Стародавній арабський щипковий музичний інструмент. 2. Вірменський щипковий музичний інструмент типу лютні. Інша назва – уд.

Альфреско – настінний живопис водяними фарбами на сирій штукатурці.

Алюзія – уживаний у художньому творі як риторичний прийом натяк на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт (напр., «Піррова перемога»).

Аматерасу (яп. «та, що освітлює небо») – богиня Сонця, центральне божество Синтоїзму.

Амбівалентність (від гр. amphi – навколо, з обох боків, лат. ambo – обидва й лат. valentia – сила) **–** двоїстість, наприклад, наявність в об'єкта як плюсів, так і мінусів; одночасна реалізація протилежно спрямованих дій; двоїстість чуттєвого переживання, яка виражається в тому, що однаковий об'єкт викликає в людини одночасно два протилежних почуття (наприклад, любові і ненависті). Звичайно одне з амбівалентних почуттів витісняється й маскується іншим. Амбівалентність сягає корінням у

неоднозначність ставлення людини до навколишнього світу, у суперечливість системи цінностей.

Амбушур – 1. Мундштук духового музичного інструмента; положення губ під час гри на ньому. 2. Кришка на мікрофоні телефонної трубки для підсилення голосу.

Ампір (від франц. empire – імперія) художній стиль в архітектурі й прикладному мистецтві пізнього класицизму, що виник у Франції за часів наполеонівської імперії на початку XIX ст. Пізніше розповсюдився в інших країнах світу. Орієнтований на древньоримські та древньоєгипетські форми.

Амфітеатр (грец. amphi – з обох боків, навкруги, theatron – місце видовищ) – 1) у театрі Давньої Греції – місця для глядачів, які розташовані напівколом на схилах пагорбів; 2) архітектурна форма римського театру; ряди глядацьких місць у вигляді сходів розташовувалися не як у класичному античному театрі півколом або підковоподібно, а еліпсом навколо сцени або арени, що займала центральне місце; 2) давньоримська споруда, призначена для боїв гладіаторів, театралізованих видовищ; 3) частина залу для глядачів, у якій ряди місць розташовані з підвищенням кожного наступного ряду.

Амфора – вид старогрецьких ваз, посудина (для вина, масла і т.п.), що звужується донизу, з вузьким горлом і двома ручками.

Анакреонтична поезія – невеликі веселі віршики, на зразок віршів грецького поета Анакреона, що оспівував кохання, вино й радощі життя.

Аналіз – розкладання, розчленування цілого на частини; метод наукового дослідження, що полягає в уявному чи фактичному розкладанні цілого на частини.

Анафема (грецьк. anathema – прокляття) – у християнстві прокляття від імені Бога, відлучення від церкви, виключення із громади віруючих, вища церковна кара в християнстві.

Андеґраунд (від англ. underground – підпілля) – 1) «підпільне», нелегальне, таке, що не підтримується або й переслідується офіційною владою, явище (найчастіше в художній культурі). Термін спершу (у 40-х роках XX ст.) було вживано для означення некомерційних фільмів, які створювалися для домашнього перегляду режисерами-початківцями на власні гроші. Пізніше почав застосовуватись і до певних напрямів в

інших видах художньої культури (наприклад, андеграундна рок-музика); 2) підпільна культура як складова частина так називаної контркультури; виник у США, в СРСР став позначенням співтовариств художників, що представляють не визнане владою мистецтво.

Андрусівське перемир'я 1667 (Андрусівський договір, Андрусівський мир) – угода між Росією й Польщею за спиною України про припинення війни, підписана 30 січня 1667 року в селі Андрусове під Смоленськом терміном на 13,5 років. Угода стала завершенням російсько-польської війни 1654–1667 років. До миру з росіянами поляків змусив рокош (заколот) Ю. Любомирського, що охопив значну територію Речі Посполитої. Андрусівський договір визначив місце Росії, Польщі та України в системі міжнародних відносин 60–70-х рр. 18 ст.

Анімалізм – зображення тварин у живописі, різьбярстві, скульптурі.

Анімалістичний жанр – різновид образотворчого мистецтва; зображення тварин у живописі, скульптурі, графіці. Анімалістичний жанр – найдавніша галузь образотворчого мистецтва, що передувала опановуванню малюнка й рельєфа в зображенні людей.

Анімація (з лат. anima – душа і похідного фр. animation – оживлення), **мультиплікація** (з лат. multiplicatio – розмноження, збільшення, зростання) – вид кіномистецтва, твори якого створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху намальованих (графічна анімація) або об'ємних (об'ємна анімація) об'єктів. Ці твори називають анімаційними або мультиплікаційними фільмами (мультфільмами). Перші мальовані фільми були випущені в 1908 р. у Франції, об'ємні – у 1911 р. в Росії. Перші мультиплікаційні фільми в Україні з'явилися в 1927 році в центральній мультиплікаційній майстерні в Одесі: В. Левандовський поставив «Казку про солом'яного бичка», поклавши в основу сценарію сюжет популярної казки, а художник В. Дев'ятнін зробив мультиплікаційну одночастівку «Українізація» про вивчення української мови.

Анімізм (від лат. anima – дух, душа) – термін, який позначає одухотворення явищ предметного світу. Цей термін ввів у

науковий обіг англійський етнограф і культуроантрополог Тайлор (1832-1917). Він керувався позитивістським науковим методом при поясненні явищ культури. Тайлор зробив висновок, що уявлення про духів та душі є основою будь-якої релігії, її «мінімумом».

Анклави – ізольовані етнічні осередки.

Аннали (від лат. annales від annus – рік) – древньоримські, а також середньовічні літописи. У широкому розумінні – запис найбільш значущих щорічних подій.

Аномія (від франц. anomie – відсутність закону) – відсутність чіткої системи соціальних норм, руйнування єдності культури (Е. Дюркгейм), унаслідок якого життєвий досвід людей перестає відповідати нормам суспільного життя.

Анотація – коротка характеристика книги або статті.

Ансамбль – 1) в архітектурі та містобудуванні – гармонійна єдність споруд, творів монументально-декоративного мистецтва й зелених насаджень; 2) група витворів мистецтва, пов'язаних єдиним стилем.

Антаблемент – основний елемент класичної архітектурної споруди – горизонтальна частина, що спирається на колони; складається з архітрава, фриза і карнизу.

Антикультура – твори літератури, кінематографу, які розраховані на невимогливого читача, глядача, що пропонують аморальність.

Антихрист (з грецьк.) – посланець сатани, який ніби прийде незадовго до другого пришестя Христа й буде вести боротьбу з християнською церквою, але зрештою він буде переможений Христом.

Антична культура – це культура держав, що сформувалися з 3 тисячоліття до н. е. по 5 століття нашої ери на теренах Середземноморського регіону періоду архаїчної Греції, класичної Греції, доби еллінізму та доби Римської республіки.

Античний – такий, що стосується Давньої Греції або Давнього Риму; античне мистецтво – мистецтво цих країн; художники XVI-XIX ст. часто зверталися до сюжетів з античної міфології та історії.

Античність – історія й культура Стародавньої Греції і Стародавнього Риму.

Антропогенез – виникнення людини, процес виділення людини з тваринного світу, олюднення мавпи під впливом суспільної практики.

Антропологізм (від грець. anthropos – людина та logos – слово, вчення) – зведення всіх явищ суспільного життя до властивостей людської природи. Термін запровадив Л. Фейєрбах, проте антропологічна тенденція притаманна була ще Сократові, який, на противагу попередній натурфілософії, поставив людину в центр пізнання.

Антропологічний – (від гр. antropos – людина і logos – учення, поняття) – це універсальна наука про людину, яка має на меті вивчення її біологічної історії, матеріальної й духовної культури доісторичних і сучасних людей, їхньої психології, мови тощо.

Антропологія – біологічна наука про походження та еволюцію фізичної організації людини та її рас. Іноді розуміється як сукупність наук про людину, включаючи етнографію, культурну та соціальну антропологію.

Антропоморфізм (від грецьк. antropos – людина і morfe – форма) – олюднення, наділення людськими якостями неживих предметів, явищ природи, тварин, представлення богів у людській особі. У творах мистецтва антропоморфізм – уподібнення геометричних, конструктивних елементів до форм людського тіла, наприклад, колона у формі людської фігури (атлант, кріатида), посудина у формі голови людини і т.п.

Антропоцентризм (від грець. anthropos – людина та centrum – центр кола, середина) – уявлення про світобудову, яка організується довкола людини як центру Всесвіту.

Анфілада – ряд приміщень, що з’єднані дверними отворами , які розташовані на одній осі.

Аплікатура – порядок чергування й спосіб розташування пальців під час гри на музичних інструментах.

Аплікація – виготовлення орнаментів або художніх зображень накладанням (нашиванням) чи наклеюванням на папір (тканину) різнокольорових шматочків паперу (матерії); виріб, створений таким способом.

Апокаліпсис (грецьк. «одкровення») – Одкровення Іоанна Богослова, одного з 12 апостолів, остання книга Біблії, що пророкує кінець цього світу й друге пришестя Христа.

Апокрифи (від грецьк. apokriphos – таємний, секретний) – великий масив текстів релігійного змісту, які не ввійшли в канонічний збірник книг Священного Писання. Вони являють собою фольклорний пласт у релігійному житті, який існує на рівні з канонічним (офіційним). Апокрифи нерідко обігрують сюжети й образи, близькі до есхатологічної проблематики.

«Аполлонійська» культура (за Ф. Ніцше) – поняття, запропоноване Ф. Ніцше для характеристики двох початків у бутті культури, наявність яких він вбачав в образах Аполлона й Діоніса. «Аполлонійська» культура – світле, раціональне начало; «діонісійська» культура – темне, хаотичне, ірраціональне начало.

Апологетика (від грецьк. apologetikos – захищаючий) – розділ богослов'я, що має на меті захист і виправдання догматів віровчення за допомогою раціональної аргументації.

Апологія – захист від звинувачення, вихваляння когось чи чогось.

«Апостол» – перша друкована книга в Україні, видана в лютому 1574 р. І. Федоровим у Львові.

Апостоли (від грецьк. Apostolos – посланець) – перші проповідники Євангелія, у вужчому розумінні – 12 найближчих учнів Христа.

Апофеоз – заключна урочиста масова сцена святкової концертної програми, яка уславлює народ, героя, громадську подію.

Апроксимація – поетапне наближення до нормальної граматики через серії творчих проб і помилок.

Апсида (Апсіда) (грецьк. Apsis – склепіння, арка) – виступ споруди, напівкруглий, прямокутний, багатокутний у плані, перекритий півкуполом або замкнений півсклепінням. Застосовується в християнських храмах.

Арабеска – вид складного орнаменту, що складається з геометричних фігур і стилізованого листя, кольорів тощо.

Аранжування – перекладення музичного твору для виконання його іншим складом інструментів (голосів), ніж було

передбачено; полегшений виклад його для того самого інструмента.

Ареопаг – вищий судовий орган у Стародавній Греції (в Афінах), який названо так за місцем засідання («Пагорб Ареса»).

Аристократія (від грец. « аристос» – найкращий і « кратер» – сила, влада, панування) – вищий прошарок привілейованого стану в суспільстві.

Арія – закінчений за будовою епізод в опері, ораторії, кантаті, що виконується одним співаком у супроводі оркестру; самостійний музичний твір для голосу; інструментальна музична п'єса наспівного характеру. Різновиди А. – аріозо, арієта, каватина.

Арка (від лат. arkus – дуга) – криволінійне перекриття прорізів у стіні (вікон, дверей, воріт) або прольотів між опорами – стовпами, колонами, пілонами.

Арка тріумфальна – постійне або тимчасове монументальне оформлення проїзду, урочиста споруда на честь військових перемог або інших знаменних подій.

Аркада (фр. arcade, італ. areata) – ряд однакових за формою й розмірами арок, що спираються на стовпи або колони. Застосовують переважно при спорудженні відкритих галерей.

Аркатура – прикраса стіни у вигляді низки декоративних арочок.

Аркбутан (фр. arc-boutant) – зовнішня опорна кам’яна або цегляна напіварка, що передає горизонт, розпір від склепіння на зовнішні стіни та контрфорси.

Арматура –. 1. заст. Зброя, обладунок; риштунок. 2. мист. Скульптурне або живописне зображення зброї та обладунку, що використовується з декоративною метою.

Арніс – філіппінське бойове мистецтво; використовуються єдині принципи рухів та пересувань при поєдинку як зі зброєю, так і в рукопашну.

Арочне зведення – архітектурна форма у вигляді отвору з криволінійним контуром верхньої частини.

Арт-деко (Art Deco, Арт Деко) – Стиль Art Deco отримав поширення в 1918-1939 рр. у Франції, почасти в інших європейських країнах і США. Поштовхом до стрімкого розвитку цього стилю стала паризька виставка 1925 р., де показані останні досягнення в області архітектури,

проектування інтер'єру, меблів, виробів з металу, скла, кераміки. Для цієї виставки знаменитий французький архітектор Ле Корбюзьє, один із засновників конструктивізму й функціоналізму, спроектував і побудував павільйон «Еспрі Нуво» (франц. «Esprit Nouveau» – «Новий дух»); знаменитий художник Р. Лалік – фонтан з кольорового скла зі світловими ефектами й «скляний інтер'єр» павільйону Севрської фарфорової мануфактури.

Артефакт (від лат. arte – штучно і factus – зроблений) **–** 1) створений руками людини об'єкт, дещо штучне відносно природи; 2) процеси не властиві об'єкту в нормальному для нього стані й виникають зазвичай у ході його дослідження; 3) твір мистецтва.

Артіль – об'єднання майстрів, які працюють разом над великим замовленням (наприклад, будують чи розписують церкву).

Арфа – 1. Багатострунний музичний інструмент 2. заст. Машина для очистки й сортування зерна.

Архаїка – 1) у широкому значенні слова – старовина, 2) в історичній періодизації мистецтва античної Греції – 7-6 ст. до н.е.

Архаїчна культура – ранній етап у розвитку культури будь-якого стилю. Культура цього періоду характеризується синкретизмом.

Архе (від гр. arche – початок) **–** початок, явище або подія, що були першопочатковими, лежать в основі чогось.

Археологічна культура – поняття, що визначає єдність археологічних пам’яток, які належать до одного часу, певної території та відрізняються місцевими особливостями.

Археологічні культури України – на території сучасної України налічується велика кількість археологічних культур. Аккайська культура, Антонівська культура, Арії, Археологічні культури на території Тернопільської області, Білогрудівська культура, Білозерська культура, Бондарихинська культура, Буго-дністровська культура, Вельбарська культура, Висоцька культура, Ґава-голіградська культура, Городоцько-здовбицька культура, Городцовська культура, Гребениківська культура, Гумельниця, Деснянська культура, Дніпро-донецька культура, Донецька культура, Дяковська культура, Заліщицька група середнього етапу

трипільської культури, Зарубинецька культура, Зимівниківська культура, Зрубна культурно-історична спільність, Зубрицька культура, Кабазійська культура, Катакомбна культура, Кизил-кобинська культура, Колочинська культура, Корчацька культура, Костенківсько-вілендорфська культура, Красносільська культура, Кудлаївська археологічна культура, Кукрецька культура, Культура багатопружкової кераміки, Культура лійчастого посуду, Культура Ноа, Культура полів поховальних урн, Культура Старчево, Культура шнурової кераміки, Куштановицька культура, Лебедівська культура, Липицька культура, Лужицька культура, Лука-райковецька культура, Мар'янівська культура, Межиріцька культура, Мізинська культура, Молодовська культура, Мустьєрська культура, Нижньомихайлівська культура, Олексіївська культура, Осокорівська культура, Отомань (культура), Пеньківська культура, Пізній палеоліт в Україні, Пісочнорівська культура, Полгарська культура, Поморська культура, Празька культура, Пшеворська культура, Райковецька культура, Роменсько-борщевська культура, Салтівська культура, Середньодніпровська культура, Середньостогівська культура, Сосницька культура, Стжижівська культура, Стрілецька культура, Сурсько-дніпровська культура, Тарденуазька культура, Таш-Аїрська культура, Трипільська культура, Українська Аратта, Усатівська група, Усатівська культура, Черняхівська культура, Шан-Кобинська культура, Юхнівська культура, Ямна культура, Яніславицька культура.

Археологія (від грецьк. «архатос» – стародавній, «логос» – слово) – наука, яка вивчає історію людського суспільства на основі вивчення пам’яток кам’яного, мідного (бронзового), залізного й почасти пізніших віків. До пам’яток, що називаються археологічними, належать: стоянки, поселення, поховання, різні типи знарядь праці, зброї, посуду, прикрас, предмети побуту, мистецтва.

Архетип (від грець. arche – початок та typos – образ): 1) в античній філософії (Філон Олександрійський) – прообрази, ідеї; 2) в аналітичній психології (К. Г. Юнг) – вроджені психічні структури, мотиви, які є результатом історичного розвитку

людини (так званого колективного підсвідомого) й складають основу загальнолюдської символіки снів, міфів, казок та художньої творчості.

Архівольт – профіль, який обрамляє арку.

Архімандрит – найвищий (до єпископа) чернечий сан у православній церкві.

Архітектоніка – органічне злиття функції, конструкції й зовнішнього вигляду архітектурної споруди, у результаті якого народжується справжнє естетичне явище.

Архітектура – 1) будівельне мистецтво, проектування й будівництво споруд; 2) мистецький характер споруди.

Архітектурні ордери – певне сполучення складових стояково-балкової конструкції будівлі та їх художня обробка. Архітектурний ордер складається з трьох основних частин: колони, її підніжжя – стилобата й антаблемента, що спирається на колону. Колона (крім доричної) має базу й завершується капітеллю. Антаблемент складається з архітрава, фриза й карниза. Ордерна система склалась у Давній Греції, і основні ордери отримали назву від племен й областей – доричний, іонічний, корінфський. Він відповідав прагненню греків осмислити світ як закономірну систему, у якій головне місце займає людина. Ордерні принципи допопогли створити ясний за структурою архітектурний образ, виробленню співмірних людині архітектурних масштабів, організації простору, що відповідала природному буттю людей.

Архітрав – нижня з трьох горизонтальних частин антаблементу, яка лежить на капітелях колон.

Асиметрія (від дав.-гр. ασυμμετρία – «неспівмірність», від дав.-гр. μετρέω – «вимірюю») – відсутність або порушення симетрії. Найчастіше термін уживають щодо візуальних об'єктів і в образотворчому мистецтві. У художній творчості асиметрія може виступати (і дуже часто виступає) як один з основних засобів формоутворення (або композиції). Одне з близьких понять у мистецтві – аритмія.

Асиміляція культурна (від лат. assimilatio – уподібнення, схожість) – механічне засвоєння нових цінностей, поглинання (повне або часткове) однієї культури іншою; як правило, більш слабка культура розчиняється в більш

сильній. Процесу культурної асиміляції сприяють завоювання, поневолення, цілеспрямована культурна політика й т.д. Повна культурна асиміляція завершується втратою мови та загибеллю більш слабкої культури.

Аскетизм – 1) спосіб життя, що полягає в добровільній відмові від життєвих благ та задоволень, крайньому обмеженні життєвих потреб; 2) релігійне подвижництво; 3) учення й практичний метод досягнення моральної досконалості шляхом саморегуляції людиною своїх тілесних потреб, обмеження й пригнічення чуттєвих потягів та бажань.

Асоціативність у мистецтві – здатність співвідносити предмети і явища навколишнього світу, конструювати через уявлення їх нові зв'язки, зумовлені або подібністю, або контрастом.

Асоціація (у мистецтві) – спосіб досягнення художньої виразності, заснований на виявленні зв'язку образів, що виникають при сприйнятті творів мистецтва, з уявленнями, що зберігаються в пам'яті й закріплені в культурно-історичному досвіді людини.

Астрагал –(грецьк. Asnragalos) – архітектурний профіль зазвичай у вигляді нитки бус або з'єднання валика з полицею.

Астральний – зоряний. Астральне світло. Переносне значення: абстрактний, неземний.

Атараксія (від грец. ataraxia – незворушність) – стан душевного спокою, до якого повинна прагнути людина.

Атлант – 1) У давньогрецькій міфології – титан тримав на своїх плечах небесний масив, як кару за участь у боротьбі титанів проти богів; 2) у декоративній скульптурі схилена чоловіча статуя, яка несе на своїх плечах тяжкість архітектурних елементів (балкона, карниза).

Атлетика – 1. У давніх греків мистецтво досягати гармонійного фізичного розвитку за допомогою фізичних вправ. У сучасному фізичному вихованні розрізняють легку А. (біг, ходіння, стрибки, метання) й важку А. (підняття ваги – гирі, гантелі, штанги). 2. Вид циркового мистецтва.

Атрибут – істотна ознака предмета або явища; в образотворчому мистецтві – відмітна ознака героя, божества, символічної фігури.

Атрибуція – визначення достовірності художнього твору, встановлення його автора (або художньої школи), а також місця й часу його створення.

Атріум – замкнений дворик – центральне приміщення античного житлового будинку з невеликим отвором у даху й басейном посередині.

Аттик – стінка, що міститься над карнизом і завершує споруду.

Аутодафе (від порт. auto de fe – «акт віри») – урочисте проголошення й виконання вироку інквізиції в Іспанії, Португалії.

Афірмативна культура (за Г. Маркузе) – поняття ввів у 1930-х рр. німецько-американський філософ Герберт Маркузе (1898–1979), який розумів аффірмативну культуру як культуру буржуазної епохи, яка рухається до виділення з цивілізації розумового й духовного світу як незалежної вищої сфери стосовно цивілізації.

Ахімса (санскр. – ненасильство) – в індуїзмі, буддизмі, джайнізмі принцип неспричинення шкоди живим істотам.

Ахроматичні кольори – усі відтінки білого й чорного кольору.

Ашуг – народний поет, співець і музикант в азербайджанців і вірменів.

Багатоголосся – вид музики, що передбачає одночасне звучання декількох голосів.

Багатопартійна система – наявність і діяльність у державі різних політичних партій.

База – (архіт.) основа, нижній елемент колони, пілястри, п’єдесталу.

Базиліка (гр. – царський дім, палац) – витягнута прямокутна в плані споруда, розділена впродовж колонами на 3-5 частин – нефів (кораблів); середній неф вищий за бокові; у Древньому Римі – судові й торгівельні будівлі, пізніше – один із головних типів християнського храму.

Базуна – кашубський народний музичний інструмент.

Байда – узагальнений образ патріота рідної землі, борця проти турецького й татарського поневолення, герой широковідомої української народної пісні «В Цареграді, на риночку»; іноді його пов’язували з конкретною історичною особою – Дмитром Вишневецьким.

Байка – жанр літератури, переважно віршований, повчального, сатиричного характеру.

Балаган – театральне видовище переважно комічного характеру на ярмарках і народних гуляннях.

Балет – синкретичний вид сценічного мистецтва, вистава з цілісним сюжетом, у якій засобами танцю передаються почуття персонажів. Танець у балеті має свою особливу техніку, якій потрібно довго й змалечку навчатися. На основі балету в 20-му й 21-му столітті розвинулися нові форми, такі, як танц-модерн, сучасний балет, контемпорарі-денс. Мистецтво постановки балету та інших сценічних танців потребує спеціально навчених людей – хореографів,балетмейстрів.

Балет (фр. ballet – танець) -– 1) вид мистецтва, який поєднує хореографію, музику й драматургічний задум, представлений у танцювально-музичних образах; 2) музично-драматичний твір, який виконується засобами танцю й пантоміми.

Балетмейстер (нім. Ballettmeister – «постановник балету») – автор і постановник шоу-балетів, танців, хореографічних номерів, танцювальних сцен в опері та опереті, керівник балетної трупи. Балетмейстер влаштовує хореографічні сцени, танці, створює систему рухів у просторі сцени або танцювального майданчика, обирає грим і костюми персонажів, декорації та освітлення. Головна мета – танцювальне шоу має являти собою гармонійне ціле. Заключним етапом роботи є показ вистави в присутності глядачів або зйомка, якщо робота відбувається в кіно або на телебаченні.

Бальні танці – різновид танців із партнером, які танцюють як для задоволення на балах та вечірках, так і на танцювальних змаганнях. До програми міжнародних спортивних змагань входять десять танців, розділених на дві програми – стандартну й латиноамериканську. Стандартна програма: повільний вальс, квікстеп (швидкий фокстрот), танго, фокстрот, віденський вальс. Латиноамериканська програма: ча-ча-ча, джайв, румба, самба, пасодобль.

Балюстрада – огорожа з балясин (маленьких фігурних колонок), укріплених на цоколі та з’єднаних по верху горизонтальною

балкою. Нею увінчувалися споруди, огороджувалися тераси, балкони, сходи.

Банджо – струнний щипковий музичний інструмент.

Баньгу – китайський ударний інструмент типу барабана.

Баптизм (від грецьк. baptizo – занурювати у воду) – течія в протестантизмі, відома з поч. XVII ст., найбільш послідовна в проведенні в життя протестантських принципів; членами Церкви вважаються «заново народжені» дорослі, які свідомо прийняли водне хрещення.

Баптистерій – хрещальня, приміщення для здійснення обряду хрещення. Часто баптистерій – окрема споруда, кругла або багатогранна в плані, перекрита куполом.

Барабан – (архіт.) циліндрична або багатогранна верхня частина будинку (як правило культового), на якій зведено купол, з проймами для освітлення внутрішнього простору споруди.

Барбізонці – група французьких художників-пейзажистів, що працювали в селищі Барбізон поблизу Парижа в 30-40 рр. XIX ст.

Барельєф (від франц. bas relief) – вид скульптури, низький рельєф, у якій випукла частина зображення виступає над площиною фону не більше, ніж на половину свого об’єму.

Баритон – 1. Чоловічий голос, середній за висотою між басом і тенором; співак з таким голосом. 2. Мідний духовий інструмент.

Баркарола – пісня, романс, п'єса для музичного інструмента з ліричною мелодією й розміреним супроводом, що нагадує плескіт хвиль. Від назви пісень венеціанських човнярів (гондольєрів).

Бароко (від італ. – вигадливий, химерний) – один із провідних художніх стилів кінця XVI – середини XVIII ст. Виник в Італії, поступово поширився в інших країнах Європи та Латинській Америці. Мистецтву бароко властиві грандіозність, пишність, динаміка, патетична піднесеність, інтенсивність почуттів, пристрасть до ефективних видовищ, поєднання ілюзорного та реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, світла та тіні.

Бароко українське (бароко козацьке) – національний варіант провідного стилю XVII–XVIII ст. у мистецтві. Характеризується поєднанням європейського бароко з

національними рисами. Видатні пам'ятки: Андріївська церква в Києві (1754), собор св. Юра у Львові (1745–1770). Риси бароко знайшли відображення в музиці (Д. Бортнянський, М. Березовський); іконописі (Святі Варвара та Катерина. Середина XVIII ст. Національний художній музей України. Київ); образотворчому мистецтві (І. Руткович). Головним художнім узагальненням у бароко є інакомовлення й алегорія.

Бас – 1. Найнижчий чоловічий голос; співак з таким голосом. 2. Духовий або струнний інструмент низького звучання (контрабас, басоля). 3. Найнижча партія багатоголосого музичного твору.

Басетгорн – духовий інструмент, різновид кларнета. Відомий з XVIII століття. Має додаткові клапани, які розширюють його діапазон вниз у порівнянні з кларнетом до ноти до малої октави.

Батальний жанр – жанр образотворчого мистецтва, присвячений темам війни й військового життя.

Ба́тик – це техніка розпису по тканині за допомогою воску та барвників, поширена особливо в Індонезії та на Філіппінах, а також у країнах Південно-Східної та Східної Азії, Західній Африці тощо; у Європі відома з XIX ст.

Баухауз − художня майстерня Баухауз була заснована архітектором Вальтером Гропіусом у Веймарі в 1919 році й стала центром дизайну в Німеччині 1920-х років. Відображаючи погляди соціалістичних учень свого часу, Гропіус прагнув зробити мистецтво й дизайн частиною повсякденного життя. Він вважав, що художники й архітектори повинні зробитися ремісниками, а їх твори бути практичними й доступними. Живописці, архітектори, гончарі, ткачі, скульптори й дизайнери навчалися разом у майстернях Баухауза, як колись художники й ремісники епохи Відродження. Стиль Баухауза відрізнявся простотою, геометричними формами й тонким смаком.

Бахси – народні співаки, музиканти й поети народів Середньої Азії; бахші.

Бахші – народні співаки, музиканти й поети народів Середньої Азії.

Беатифікація (від лат. beatus – блаженний і facio − роблю) – зарахування до «лику блаженних» у католицькій церкві.

Безсмертя – у більшості релігійних учень постає як безсмертя душі – продовження існування вищої, нематеріальної сутності людини після смерті тіла. Безсмертя доповнюється в ряді релігій ученням про переселення душ, а в іудаїзмі, християнстві та ісламі – ученням про всезагальне воскресіння з мертвих, вічне блаженне існування й мука грішників.

Белетристика (від франц. belles lettres – художня література) – 1) художня проза; 2) у ХХ ст. таку назву отримала масова літературна продукція розважального характеру на противагу творам високого мистецтва.

«Березіль» театр – один із перших українських театрів, який заснував український режисер, актор, теоретик театру, драматург Лесь Курбас (1887–1937) у 1922 р. Мав авангардний новаторський характер. З 1935 р. – Харківський український драматичний театр ім. Т. Шевченка.

Берестяні грамоти – давньоукраїнські тексти, розміщені на бересті (корі берези) шляхом видавлювання чи видряпування спеціальною паличкою – писалом. За змістом це короткі листи світського характеру, доручення, боргові зобов'язання, чолобитні, любовні послання, учнівські вправи тощо.

Бестіарій – середньовічний (XII ст.) збірник віршів чи прози, які містять напівфантастичні описи тварин із натяком на людські властивості й вади.

Бестселер – видання, що швидко набуло величезної популярності. Буквально: «те, що найкраще розходиться».

Бзура – музичний інструмент у кримських татар, що нагадує українську кобзу.

Билина (старини) – російська народна епічна пісня про богатирів та їх подвиги. Народні речитативно-мелодійні епічні пісні соціально-побутового змісту, героїко-патріотичного характеру. Билинні тексти прийнято поділяти на два типи: 1) військові, власне героїчні (билини про Іллю Муромця, Добриню Нікітіча, Альошу Поповича); 2) соціально-побутові, у яких, проте, завжди наявний і героїчний елемент («Вольга і Микула», «Дюк Степанович», билини про Садка). Окрім цього, усі билини діляться на два цикли – київський та

новгородський (залежно від того, з якими центрами давньої Русі співвідносяться описувані в них події).

Біблійний сад – тематичний сад, у якому культивують рослини, що згадуються в Біблії. Біблійні сади закладають не так з ботанічною метою, як заради унаочнення біблійних епізодів. Більшість біблійних садів було засновано з ініціативи церковних громад або приватних осіб. Існують також біблійні сади, організовані в рамках великих ботанічних садів. Біблійні сади використовують з метою відпочинку, організації тематичних екскурсій, проведення богослужінь та як туристичні атракції. Часто в біблійних садах представлені рослини, що мають символічний зв'язок із біблійними особами й місцями. Велика кількість біблійних садів була закладена в Європі. Лише в Німеччині існує понад сто таких садів. В Ізраїлі варто згадати Єрусалимський ботанічний сад (Єврейський університет, Гіват Рам) та біблійний парк Неот Кедумім (на схід від Тель-Авіва). Особливо в США існує давня традиція біблійних садів. На початку жовтня 2013 року біблійний сад з'явився в місті Чернівці (Україна). На урочисте закладання саду на території Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича прибув Посол Держави Ізраїль в Україні Реувен Дін Ель та президент Національного єврейського фонду Ефі Штенцлер. У рамках церемонії було посаджено 6 саджанців ліванського кедра. Згодом планується посадити понад 200 рослин із різних кутків світу.

Біблія (гр. biblia – книга) – священна книга християнства та іудаїзму (Старий Завіт). Має дві частини – Старий Завіт (50 книг) і Новий Завіт (27 книг). Складалася протягом I тис. до н. е. та II – III ст. н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів.

Біблія, Святе Письмо або **Священне Писання** - збірник книг, що утворюють Біблію (грец. τά βιβιλία, βιβλία, «бібліа» тобто «збірка книг») – Слово Бога, містить книги релігійного (історично-повчального) змісту. Вважаються богонатхненними писаннями, на яких ґрунтується юдейське та християнське віровчення. В основі назви «Заповіт» (від івр. *ברית* – угода, договір, союз, заповіт) лежить ідея угоди Бога з усім людством: у Старому Заповіті розповідається про

створення світу, гріхопадіння й союз Бога з народом Ізраїлю; у Новому Заповіті – про спасіння людства від гріха через викуплення його Ісусом Христом своєю смертю та новий союз із Богом. Окрім канонічних книг, існують і неканонічні книги (навколо-канонічні), апокрифи, що мають важливе значення для істориків, філологів тощо. Католицький та православний канони Святого Письма (Біблії) включають в себе 77 книг, а в протестантів – 66. У юдаїзмі лише Старий Завіт (Танах) розглядається як священна книга.

Біг-бенд – тип джазового інструментального ансамблю, який складається з 10-17 виконавців. Б. складається з трьох оркестрових груп: саксофони-кларнети, мідні духові інструменти, ритм-секція (фортепіано, гітара, контрабас, ударні).

Більське городище – найбільша в Східній Європі археологічна пам'ятка скіфської культури (кін. XVIII – поч. III ст. до н. е.) у лісостеповій зоні Північного Причорномор'я (Полтавська обл.).

Біт-культура – культура, перш за все література, що виникла завдяки групі американських письменників 1940-х – 1950-х років, для яких був характерним екзистенціалізм, аполітичність, протест проти існуючих моральних устоїв. Найвизначнішими представниками були Вільям Берроуз, Джек Керуак, Аллен Гінзберг. У кінці 1960-х більша частина Б.-к. зазнала трансформації в рух хіпі.

Бітник – стереотип мас-медіа, для позначення представника біт-культури. Термін Б. вперше використав у 1958 році американський журналіст Герб Каен для позначення стереотипу, що склався в американському суспільстві про типового представника молоді середини XX століття, – асоціального елемента, що не приймає традиційні культурні цінності, обожнює джазову музику, захоплюється літературою та філософією, мандрує дорогами Америки, уживає наркотики, користується спеціальним жаргоном.

Благодать (грець. harisma – дар, здійснена милість) – термін християнського богослов'я, що означає дію Бога в людині, прояв сокровенної природи божества в людині й світі.

Блюз – 1. Жанр джазового вокального та інструментального музичного мистецтва, побудований у метричній основі 4/4.

Для Б. характерні метафоричність образів, імпровізаційність музики й тексту, застосування поліритмії і синкопування, специфічне темброве забарвлення звучання голосу або інструментів. 2. Пісня або танець американських негрів, що виконується в повільному, блюзовому, темпі.

Бог Рід (Святовид) – бог давньослов'янського пантеону й пов'язані з ним породіллі в образі зоряного неба й зірок уособлювали собою Всесвіт, а щодо кожної окремої людини виступали як бог і богині долі. Як прояв життєдайної, родючі сили, що просякає, породжує увесь світ, слов'янський Рід був ближчий за все до індійського Брахми, єгипетського Осіріса, давньосхідного Ваала, біблійного Саваофа.

Бодегонес і флоререс (ісп. bodegón «корчма», «комора», «кухня») – жанр іспанського живопису переважно 17 ст. і, окремо, художники Іспанії 17 століття, що створювали картини в жанрі натюрморту, з речами повсякденного побуту, іноді з людським фігурами (бодегон) та квіткові натюрморти (флореро).

Боді-арт (англ. body-art – мистецтво тіла) – один із модерністських напрямів, представники якого розглядають власне тіло як матеріал й об'єкт художньої творчості, розмальовують його, роблять надрізи, вдаються до демонстрації різних поз.

Бодібілдинг – мистецтво формування свого тіла завдяки розвитку м'язів.

Бодхисатва (санср. – той, хто прагне просвітлення) – у буддизмі той, що, підійшовши до нірвани, не заглибився в неї, а з любові до всіх живих створінь вирішив лишитися в сансарі задля допомоги їм на шляху спасіння.

Болштихель – граверний інструмент із напівкруглим жалом.

Бомбардон – бляшаний духовий мідний інструмент з 3 або 4 пістонами, за формою й звуком схожий на басову трубу.

Бомбікс – старовинний грецький музичний інструмент.

Бонанг – яванський ударний музичний інструмент.

Бонса́й (яп. 盆栽, «рослина на таці») – мистецтво вирощування карликових дерев у невеликих ємностях. Не кожне деревце в низькому контейнері – бонсай, японські традиціоналісти обмежують список видами:сосна, ялина, ялівець, клен,

азалія, рододендрон. Авторство ідеї бонсай належить Китаю. Існують різні думки з приводу дати започаткування цього мистецтва, за різними твердженнями початок своєї історії воно отримало близько 4000 років тому.

Бордун – бурдон; 1. Безперервний, незмінний за висотою звук відкритих (не скорочуваних у грі) струн щипкового й смичкового інструментів. 2. Розташовані поза грифом відкриті струни щипкових і смичкових інструментів. 3. Басовий регістр органа.

Ботані́чний сад́ – науково-дослідницький та культурно-просвітницький заклад, у якому проводиться накопичення колекцій флори з метою її вивчення, збереження, культивування й акліматизації; пошук і добір рослин, перспективних для створення зелених насаджень і здійснення інших видів господарської діяльності; робота щодо збереження генофонду рослинного світу. У ботанічному саду створюються ділянки рідкісних і звичайних рослин, а також місцевої природної рослинності. Розрізняють ботанічні сади державного та місцевого значення.

Братства – національно-релігійні громадські організації України кінця XVI–XVIII ст. Виникли у відповідь на посилення політики релігійного утиску, яку проводила Польща та католицька церква в Україні. Започаткований у кінці XVI ст. в містах західних земель України, поширився в XVII ст. на східні землі й охопив усю Україну.

Братські школи – навчальні заклади в Україні XVI – XVIII ст. Головна увага цих шкіл була спрямована на вивчення рідної мови. Вони були важливими осередками формування національної свідомості.

Брахма – творець світу, один із богів Тримурті, вищий Бог у пантеоні індуїзму.

Брахмани – 1) представники першої найвищої варни жерців у Давній Індії (символічний колір – білий); 2) в індуїзмі об’єктивне духовне начало Всесвіту

Бріколаж – нашарування однієї події на іншу, хоч вони не сумісні в реальності. Ознака міфологічного мислення.

Будда (від санскр. «будх» – будити, букв. «пробуджений», «просвітлений») – як власне ім’я закріплене за засновником

буддизму Сідхартхою Гаутамою (VII– VI ст. до н. е.); у буддизмі – кожна особа, що досягла просвітлення, пробудження.

Буддизм – релігія, що виникла в Індії в VI ст. до н. е. та була названа за іменем свого засновника Будди.

Буквиця – заголовні літери, ініціали.

Бульварна література – антихудожні низькопробні літературні твори про злочинців, любовні пригоди тощо, розраховані на примітивні, обивательські смаки.

Бурдон – 1. Безперервний, незмінний за висотою звук відкритих (не скорочуваних у грі) струн щипкового й смичкового інструментів. 2. Розташовані поза грифом (2) відкриті струни щипкових і смичкових інструментів. 3. Басовий регістр органа.

Бурлеск – 1. Перебільшено комічне зображення (у літературі або на сцені). 2. Гумористична поезія, комічний ефект у якій досягається або тим, що героїчний зміст викладається в нарочито пародійному тоні, або тим, що про буденне говориться піднесено.

Бурлескна література – жартівлива література.

Бурса (лат. bursa – мішок) – гуртожиток для бідних студентів (бурсаків)при середньовічних університетах. В Україні виникли при братських школах.

Бурхан – скульптурне чи живописне зображення божеств ламаїстського пантеону й обожнених лам у віруючих бурятів, монголів і калмиків.

Бхагавад-гіта (санскр. «Божественна пісня») – релігійно-філософська поема, частина Махабхарати; її етичний пафос – заклик до самовідданої дії у формі жертвування Бхагавану, яке приводить до спасіння.

Бюґельгорни – сімейство духових мундштучних інструментів різних розмірів і діапазону.

Ваганти (лат. vagantes – бродячі, блукаючі) – у середні віки в Західній Європі мандрівні актори: втікачі-ченці, студенти, виконавці пародійних, любовних, застільних пісень, учасники гостросатиричних вистав, які складали вірші латинською мовою.

Вазопис – вид живопису Стародавньої Греції, художній розпис керамічних виробів. Найбільш довершеним і відомим є давньогрецький вазопис, у якому виділяють чорнофігурний і червонофігурний стилі.

Вакханалія (від імені Вакха – римського бога плодючості й виноробства) – бенкетування, розгул, невтримна сваволя.

Вал – випуклий архітектурний профіль (див. архітектурні профілі), який у поперечному розрізі є півкругом або чвертю круга.

Валер – відтінок тону в межах одного кольору. У живописі один із засобів передачі багатства колориту.

Валер (від лат. valera puerto catrello в – мати силу, коштувати) – у мистецтві живопису тональний нюанс, тонке розрізнення одного й того ж кольору за светлотою. Валери досягаються технікою лесування. Вони дозволяють домагатися багатих колірних поєднань, найтонших нюансів і невловимих переходів кольору, тому в художників існує вислів, пов’язаний із таким живописом, «писати валерами». Майстерно використовували живопис валерами для передачі взаємозв'язку фігур, предметів зі світлом і повітрям такі художники, як Д. Веласкес, Я. Вермеер, К. Коро, Ж.-Б. Шарден, Ст. Суриков.

Валторна – мідний духовий мундштучний інструмент.

Вандалізм (від лат. vandaly – назва великого союзу східнонімецьких племен) – дике, безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей.

Ванітас (Vanitas) – у перекладі з латини – марнота. Цей різновид натюрморту походить від біблійних нагадувань про швидкоплинність часу, швидкоплинність людського життя, óсуду марнославства й нагадування про кару за прижиттєві гріхи. Біблійних святих не було, а ідею марноти втілювали алегоричні предмети-знаки: годинник, свічка – перебіг часу, людський череп – нагадування про смерть, музичні інструменти – короткочасність насолод та ін. Череп – давній предмет як нагадування про смерть. Він часто з'являється поряд зі святими або в сценах каяття (Тіціан «Каяття Марії Магдалини», Хосе де Рібера «Святий Єронім», офорт, Ель Греко «Святий Франциск»). У натюрмортах «ванітас» череп урівнений з іншими предметами, але надає натюрморту

серйозного, філософського настрою, що підкорює йому й інші речі. Особливе поширення натюрморти теми «ванітас» мали в Нідерландах 16 століття й Голландії 17-го. У 20 столітті череп повернули в натюрморт. Але формалістичні пошуки, деформації, надмірність у спробах художників бути новаторами позбавили ці натюрморти філософського змісту. А самі натюрморти зовсім не сприймаються як давні «ванітас» західноєвропейських майстрів 16-17 століть навіть у творах Пікассо («Натюрморт з черепом», 1907, Ермітаж, Петербург). Це порожня оболонка без давнього змісту, насиченого роздумами над світом і своїм місцем у ньому.

Варвари (грець. barbaroi) – 1) у давніх греків та римлян назва чужоземців; 2) переносно – жорстокі, грубі люди, руйнівники культурних цінностей.

Варган – самозвучний язичковий музичний інструмент.

Варни (санскр. – колір) – в індуїзмі чотири касти суспільства, кожна з яких має свій символічний колір: білий – брахмани (священнослужителі), червоний – кшатрії (воїни), жовтий – вайш'ї (господарі), чорний – шудри (служники).

Веди (санскр. «священні знання») – створені наприкінці II – початку I тис. до н. е. священні давньоіндійські збірки, що включають: гімни богам – Рігведа, ритуально-обрядові інструкції – Самаведа, описання ритуалів – Яджурведа, заклинання – Атхарваведа. На основі Вед виникли ведична релігія, брахманізм та індуїзм.

Веду́та (італ. veduta, «вид, виднокол») – жанр європейського живопису доби Ренесансу, що являє собою картину, малюнок або гравюру із зображенням міського пейзажу, нерідко із застосуванням стафажу. Визначними майстрами цього жанру є італійський художник Каналетто (1697–1768) та фламандець Пауль Бріль(1554–1626). В Італії жанр набув неабиякої популярності та поширення. Заможні мандрівники та негоціанти-торговці розповсюдили італійські ведути по країнах Західної Європи. Багатії везли олійний живопис, бо він дорого коштував. Студенти ж та міщани задовольнялися малюнком або гравюрою. В Італії було місто, яке виробляло ведути, як водяний млин борошно. Якраз італійське походження терміну і доводить, що найбільшого поширення й розвитку ведута набрала саме в цьому місті – у Венеції.

Чимало уславлених майстрів ведути походять са́ме звідси – Каналетто, Бернардо Беллотто, Франческо Тіроні, Ґварді тощо. Особливе місце серед ведут посідає римська ведута, яку презентували Джованні Піттоні та Ванвітеллі. Оскільки ведута власне є міським пейзажем, то найвідоміші школи й найбільшу кількість майстрів цього жанру представляли європейські столиці, мистецькі й культурні осередки, міста-осередки паломництв тощо. Саме тому найбільше ведут, що зображають такі міста, як Венеція, Рим, Неаполь, Петербург, Дрезден, Лондон тощо. Так, пейзажам новоствореної столиці Російської імперії, раннього Петербурга, виконаним переважно в гравюрі, ми завдячуємо творчості О. Ф. Зубова та М. І. Махаєва. Подеколи ведута представлена у творчості сучасних (2-а пол. XX – XXI ст.) митців, у тому числі й українських.

Велес (Волос) (індоєвропейське походження від кореня «вел», «вол») – бог давньослов'янського пантеону – традиційно вважався богом скотарства, худоби, торгівлі та ремісництва, музики та співу (адже всім відомо, що пастухи − добрі співаки й музики). Проте є вагомі підстави називати Велеса більш значним за своїми функціями богом, ім'ям якого русичі недарма неодноразово клянуться поруч з іменем Перуна при укладанні мирних договорів із Візантією. В останніх дослідженнях Велес постає перед нами як бог миру, тобто водночас заступник сільської слов'янської громади, її території та господарства, підтримувач злагоди, гармонії між суспільством і навколишнім світом. Для широких верств населення Давньоруської держави IX–XI ст.ст. Велес був тим же самим, що й Перун для правлячої князівсько-боярсько-дружинної еліти. Більше того, і в християнстві Велесу знайшлися відповідники – св. Власій і (гіпотетично) св. Микола, найшанованіший на Русі святий, її заступник і захисник.

«Велесова книга» – писемна пам'ятка країни древлян, яка написана за часів Аскольда й Діра докириличним письмом. Події, що описані у Велесовій книзі, охоплюють період приблизно від VII ст. до н. е. до кінця IX ст. н. е. Назва книги пов'язана з іменем слов'янського бога Велеса (бога достатку, худоби й торгівлі). Уміщує опис слов'янської міфології.

Велика Злука – урочисте оголошення 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну, День Соборності України.

Венеціанська бієнале –фестиваль сучасного мистецтва, який проводиться у Венеції з 1895 р. раз на два роки. На XVI бієнале (1928) центральна частина триптиха «Життя» (1925–1927) українського художника Федора Кричевського (родом з м. Лебедина) була визнана найкращим твором виставки.

Вербальна знакова система – одна з найважливіших знакових систем. Поліструктурна, розгалужена, ієрархічна, багаторівнева організація знаків. Будь-яка мова – це історично складена знакова система, яка створює основу всієї культури того чи іншого народу.

Вербункош – стиль угорської інструментальної, переважно танцювальної музики кінця 18 – 1-ї половини 19 ст.

Верджинел – клавішний музичний інструмент, англійський різновид клавесина.

Веризм – напрямок в італійському живописі кінця XIX ст., його принципи сформувалися під впливом теорії французького натуралізму. Найбільші представники: Ф. П. Мікетті, Дж. Пелліцца да Вальпело, В. Вела.

Верифікація (від лат. verificatio – доказ, підтвердження вірності або істинності чого-небудь) – встановлення істинності тих чи інших суджень (тверджень і заперечень) про культуру в знанні про культуру.

Вернісаж (від франц. vernissage – лакування) – урочисте відкриття художньої виставки.

Вертеп – вид мандрівного ляльківого театру, що ставив п'єски, пов'язані з біблійним різдвяним сюжетом (або ящик без передньої кришки, де була обладнана сцена). Набув поширення в барокову добу XVI–XVIII ст. Основним є сюжет про народження Ісуса Христа. («Вертеп» з грец. – печера, у якій народився Ісус).

Вертикальний сад (зелена стіна, жива стіна) – система фітостін або одна фітостіна, що представляє сукупність живих рослин, розміщених вертикально в спеціальних конструкціях. Вертикальний сад використовують для оформлення як зовнішніх стін будівель, дахів та різних

конструкцій, так і внутрішніх приміщень. Ідея вертикального саду знайшла своє втілення у творіннях французького ботаніка й дизайнера Патріка Блана, більшість інсталяцій якого знаходиться в Парижі. Перша вертикальна інсталяції була створена в 1988 р. Конструкції вертикальних садів розрізняються матеріалами, системою комунікацій, кріплень, технологічними особливостями, при збереженні загального принципу вертикальної спрямованості, наявності системи життєзабезпечення. Рослини для вертикального саду підбираються індивідуально, залежно від конкретних умов та приватного художнього рішення, у будь-якому випадку зазвичай намагаються застосовувати низькорослі або карликові види, висотою до 30-35 см.

Вестернізація (від англ. west – захід) – процес експансії економічної моделі розвитку, цінностей, стилю й способу життя, властивих західним промислово розвиненим країнам.

Види гравюри: – **ліногравюра** – вид гравюри, форма якої виготовлена з лінолеуму або подібних до нього полімерно-пластичних матеріалів; **ксилографія** – вид гравюри, форма якої виготовлена з дерева; **літографія** – вид гравюри, основою для якої служить вапняковий камінь**; офорт** – вид гравюри, форма якого виготовлена з металу.

Види мистецтва – форми художньо-мистецької діяльності, що розрізняються способом втілення художнього змісту. Види мистецтва – живопис, архітектура, література, музика, декоративно-прикладне мистецтво, скульптура, театр, кіно, хореографія, естрадно-циркове мистецтво.

«Виклик-і-відповідь» (за А. Тойнбі) – один із законів, сформульованих англійським культурологом та істориком Арнольдом Тойнбі. За допомогою цього закону визначається динаміка цивілізації, розвиток якої відбувається за несприятливих умов. Сприятливі умови ворожі для розвитку цивілізації.

Викружка – угнутий архітектурний профіль (див. архітектурні профілі), який у розрізі є частиною кола, овалу або еліпсу.

Виразність – якість художнього твору, пов'язана з умінням художника загострити, підкреслити характерне в явищі, що зображується, сконцентрувати матеріал з метою посилення його дії на глядача, читача, слухача.

Висячі Сади Семіраміди – одне із семи чудес світу, що було розташоване в легендарному Вавилоні. За давніми переказами, Висячі Сади Семіраміди містилися на східному березі річки Євфрат, приблизно за 50 км від південного Багдада. Вони були побудовані для дружини вавилонського царя Навуходоносора II Семіраміди, яка сумувала за горами та лісами своєї батьківщини. Історія створення садів сягає давніх часів. Вавилонський цар Навуходоносор II (605–562 р. до н. е.) для боротьби проти головного ворога – Ассирії, війська якої двічі руйнували столицю держави Вавилон, уклав військовий союз із Кнаксаром, царем Мідії. Перемігши, вони розділили територію Ассирії між собою. Військовий союз був зміцнений одруженням Навуходоносора II з дочкою мідійського царя Амітіс. Запорошений і шумний Вавилон, розташований на пустельній піщаній рівнині, не радував царицю, яка зросла в гористій і зеленій Мідії. Щоб утішити її, Навуходоносор наказав звести «висячі сади». В архітектурному плані Висячі Сади були пірамідою, що складалася з чотирьох ярусів – платформ, їх підтримували колони висотою до 25 м. Нижній ярус мав форму неправильного чотирикутника, найбільша сторона якого становила 42 м, найменша – 34 м. Щоб запобігти просочуванню поливної води, поверхню кожної платформи спочатку покривали шаром тростини, змішаної з асфальтом, потім двома шарами цегли, скріпленої гіпсовим розчином, поверх усього укладалися свинцеві плити. На них товстим шаром лежала родюча земля, куди було висаджене насіння різних трав, квітів, чагарників, дерев. Піраміда нагадувала вічно квітучий зелений пагорб. 331 р. до н. е. війська Александра Македонського захопили Вавилон. Уславлений полководець зробив місто столицею своєї величезної імперії. Після смерті Александра (323 р. до н. е.) Вавилон поступово занепав. Сади були занедбані. Повені зруйнували цегельний підмурок колон, платформи обвалилися. Так загинуло одне з чудес світу.

Витинанка – твір декоративно–прикладного мистецтва, виготовлений із паперу декількох кольорів методом витинання, вирізання.

Вишивка – нашивання візерунків на тканину або шкіру різними видами ниток, бісером.

Вібрато – спосіб виконання в грі на струнних (особливо смичкових) інструментах і в співі. В. досягають коливанням пальця лівої руки на струні або зв'язок голосового апарата.

Віброфон – ударний інструмент вібруючого звучання.

Вівтар – 1) жертовник, місце для жертвоприношень; 2) головне місце в християнському храмі, розташоване в його східній частині й відокремлене вівтарною перегородкою.

Відеоарт (від лат. video – бачу) – напрям у медіамистецтві, який використовує для вираження мистецької концепції можливості відеотехніки, комп'ютерної та телевізійної техніки. Виник у 1960-ті рр. Основні риси відеоарту: спектакулярна візуальність, ненаративність, підкреслена суб'єктивність світосприйняття.

Відродження, Ренесанс (фр. Renaissance, італ. Renascimento) – епоха в історії культури країн Західної й Центральної Європи, а також деяких країн Східної Європи (в Італії – XIV–XVI ст., в інших країнах – кінець XV – XVI ст.). Розрізняють Раннє Відродження (XV ст.), Високе Відродження (кінець XV – перша чверть XVI ст.), Пізнє Відродження (друга – третя чверть XVI ст.). Термін «Відродження» запровадив італієць Дж. Вазарі в XVI ст. на означення зв'язку з античною спадщиною.

Відтінок – різновид будь-якого кольору, що відрізняється від основного певною яскравістю, інтенсивністю.

Відчуження – філософське поняття, яким означається процес утрати єдності. Наприклад, відчуження людини від природи в процесі культурогенезу або перетворення результатів і продуктів людської діяльності на дещо самостійне й незалежне від людини, панівне над нею, до чого людина повинна пристосуватися. Проблематика відчуження пов'язана з такими категоріями, як упредметнення й розпредметнення. Упредметнення – це процес, у якому людські здібності переходять у предмет (матеріальний чи ідеальний), утілюються в ньому, через що предмет стає соціально-культурним, або «людським» предметом Розпредметнення ж – протилежно спрямований процес, у

якому властивості, сутність, зміст предмета стають надбанням людини та її здібностей.

Візантійська імперія (грецькою: Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων – Basileia tōn Rōmaiōn, царство Ромеїв, царство Римське, Римська імперія, 395-1453) – середньовічна держава, східна частина Римської імперії. У староруських і старослов'янських літописах також вживаються назви Християнське й Грецьке царство. Ще одна назва цієї держави – Романія, від якої походить назва сучасної балканської країни – Румунії. Назву «Візантійська імперія» держава одержала в працях істориків уже після свого падіння, уперше – від німецького вченого Ієроніма Вольфа в 1557 році. Назва походить від середньовічної назви Візантій, якою позначали поселення, що існувало на місці сучасного Стамбула (Царгорода, Константинополя) до розбудови його Костянтином Великим, тобто Візантійська імперія – та з Римських імперій, центром якої було місто Візантій. Жителі імперії, серед яких були предки сучасних греків, південних слов'ян, румунів, молдаван, італійців, французів, іспанців, турків, арабів, вірмен та багатьох інших сучасних народів, називали себе ромеями або римлянами. Саму ж імперію вони іноді називали просто «Романія», але нерідко іменували її державою ромеїв. Столиця – Константинополь (античний Візантій, болгарский Царгород, тепер Стамбул).

Візантійська культура – історичний етап розвитку європейської культури епохи Середньовіччя; оригінальна культура, що склалася після розпаду Римської імперії на Західну й Східну. Спадкоємиця культури Стародавньої Греції, що водночас увібрала в себе багато з культур східних народів, що населяли території Візантії. Охоплює собою період існування Візантії від заснування Константинополя в 330 році й до захоплення імперії османами, проте не має чітких хронологічних і територіальних кордонів. До заснування Візантійської імперії зачатки майбутнього її мистецтва формувалися в ранньому християнстві.

Візерунок – декоративний малюнок: переплетення ліній, фігур, сполучення фарб.

Візуальний (лат. visualis – зоровий) – те, що сприймається зором.

Вільнодумство – критичне ставлення до релігії та церкви: сумніви в питаннях віри, заперечення окремих релігійних догматів, обрядів тощо.

Віньєтка – графічна прикраса у вигляді невеличкого малюнка в книзі та в інших друкованих виданнях.

Віола – загальна назва струнних смичкових інструментів, поширених у середні віки в романських країнах.

Віолончель – струнний смичковий музичний інструмент басово-тенорового регістру.

Віротерпимість – визнання права на свободу релігійного самовизначення, терпимість, поважливе ставлення до представників усіх вірувань.

Віртуальна культура – штучно створене комп'ютерними засобами середовище, до якого можна входити, спостерігати трансформації та вступати в контакти зі штучними персонажами. Створені в результаті морфінга (перетворення одного об'єкта на інший шляхом поступової трансформації) трансформери свідчать про антиієрархічну невизначеність віртуальних естетичних об'єктів.

Віртуальна реальність – штучно створене комп'ютерними засобами середовище, у яке людина може проникати, змінюючи його зсередини, спостерігаючи трансформації й відчуваючи при цьому реальні відчуття. Потрапивши в цей новий тип аудіовізуальної реальності, можемо вступати в контакти не тільки з іншими людьми, але й зі штучними персонажами.

Віртуоз – майстер, що досягнув у своїй роботі високої майстерності, вищої техніки виконання.

Вітраж (фр. vitrage – віконне скло) – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла, на яке наноситься малюнок спеціальними фарбами, гравіруванням або витравлюванням. Шматочки монтуються з допомогою двотаврових балок, що спаюються оловом у єдину сюжетну композицію.

Віуела – старовинний іспанський щипковий інструмент, подібний до гітари. Спочатку на В. грали смичком (vihuela de arco), а з XVI ст. тільки щипком (vihuela de mano). У XVI ст. В. стала схожа на велику гітару, а за налаштуванням (шість подвійних

струн, перша струна могла бути одинарною) близька до лютні.

Віче – народні збори дорослого чоловічого населення (крім холопів) у період Київської Русі, де вирішувалися важливі державні й громадські питання.

Вішну – в індуїзмі один з богів Тримурті, бог-охоронець світу.

Воєнний комунізм – здійснювані більшовиками із середини 1918 (в Україні з 1919 року) по березень 1921 соціально-економічні перетворення на підконтрольній їм території колишньої Російської імперії.

Вокалізація – 1. Спів на голосних звуках; одна з основних вправ для голосу й розвитку музикальності. 2. Перехід приголосного звуку в голосний (напр., «в» в «у»). 3. У стенографії – графічний метод виразу голосних у слові зміною накреслення приголосних.

Волюта (від італ. voluta – завиток) – архітектурний мотив у формі спіралеподібного завитка з «очком» у центрі. Складова частина ордерних капітелей, архітектурна деталь карнизів, порталів, дверей, вікон. Волюти – декоративні завитки, які підтримують абаку, є головним пластичним мотивом капітелей іонічного, коринфського й композитного ордерів.

Вортицизм − напрямок англійської авангарду, заснований Уіндемом Льюісом у 1914 році. Назва вортицизм зобов'язана своїм походженням зауваженню італійського футуриста Умберто Боччоні про те, що будь-яка творчість народжується з вихору почуттів (по-італійськи «вихор» – vortizto). Подібно до футуризму, вортицизм – різкий, незграбний і дуже динамічний стиль, поширився як у живописі, так і в скульптурі, – прагнув передати процес руху. Хоча вортицизм не дожив навіть до закінчення Першої світової війни, він зіграв важливу роль як етап у процесі формування абстрактного мистецтва в Англії.

Вторинні моделюючі системи («вторинні мови культури», «культурні коди») – мови, що «надбудовуються» над первинними знаковими системами культури й утворюють семіотичні системи більш високого рівня. Ними є мови таких форм культури, як міфологія та релігія, філософія та наука, право й політика, спорт, реклама, телемовлення, Інтернет та ін.

Вугіль – матеріал для малювання, виготовлений з обпалених гілок дерев; рисунок, виконаний таким матеріалом.

Вуличний танець – загальна назва «вуличний танець» обіймає всі стилі сучасного танцю, що розвинулися за межами танцювальних студій та шкіл: на вулицях, шкільних подвір'ях, у нічних клубах. Вуличні танці часто імпровізаційні та соціальні за своїм призначенням. Серед стилів вуличного танцю: Hip-hop, Брейк-данс, Поппінг, Локінг, Нью-стайл, Хауз, крампінг, C-walk, DnB step.

Газават – в ісламі священна війна проти невірних.

Галерея (від франц. galerie) – 1) довге крите приміщення, де одна зі стін замінена колонами або стовпами; 2) довга зала із суцільним рядом великих вікон в одній з повздовжніх стін. В епоху Відродження інша стіна прикрашалася творами мистецтва, тому згодом цей термін став означати художні виставки.

Галицько-Волинське князі́вство, Королівство – південно-західне руське князівство династії Рюриковичів, утворене в результаті об'єднання Галицького й Волинського князівств Романом Мстиславичем. З другої половини 13 століття стало королівством, головним законним спадкоємцем Київської династії та продовжувачем руських політичних і культурних традицій. Галицько-Волинське князівство було одним із найбільших князівств періоду феодальної роздробленості Русі.

Гама колірна – ряд гармонійно взаємозв'язаних відтінків кольорів (з одним головним) в образотворчому мистецтві.

Гама кольорова – кольори, що переважають у даному художньому творі й визначають характер його живописного рішення.

Гамбанг – індонезійський ударний музичний інструмент – складається з дерев'яних або металевих пластинок, закріплених у горизонтальному положенні на дерев'яній підставці.

Гармоніка – 1. Загальна назва деяких духових музичних інструментів (гармонії, акордеона тощо), які представляють собою рухомі міхи з двома клавіатурами. 2. фіз. Коливання, частота якого кратна основній частоті складного коливання. 3. мат. Періодична функція.

Гармонія (від грець. harmonia – зв'язок) – 1. Струнка узгодженість частин єдиного цілого. 2. Музичний клавішний інструмент. 3. Засоби музичної виразності, що ґрунтуються на поєднанні тонів у співзвуччя й послідовності співзвуч в умовах ладу й тональності. 4. Розділ теорії музики, у якому викладені принципи побудови та співвідношення акордів у процесі музичної творчості. 5. Співмірність окремих частин будови (у цілому й між собою) або архітектурного комплексу. 6. Уподібнення голосних, характерне для тюркських, монгольських, фіно-угорських та інших мов, переважно аглютинативних.

Гедонізм (від грець. hedone – задоволення) – філософсько-етичне вчення, згідно з яким рушійною силою, найвищим благом і метою життя людини є насолода, задоволення.

Гекельфон – духовий музичний інструмент, баритоновий гобой. Від прізвища німецького майстра-винахідника В. Геккеля.

Гексахорд – 1. Шестиступеневий музичний звукоряд. 2. Музичний інструмент на шість струн.

Гелікон – 1. Гора у Беотії – помешкання міфічних грецьких муз та Аполлона. 2. Мідний духовий інструмент.

Гема – зображення, вирізане на твердому (напівкоштовному або коштовному) камені; часто служили особистими печатками.

Генеза (від грець. genesis – походження) – походження, виникнення, процес утворення й становлення явища, що розвивається.

Генезис (від грец. genesis – походження, виникнення) – процес утворення й становлення явища, яке розвивається. Входить до складу таких складних слів, як «культурогенез», «соціогенез», «антропосоціогенез», «антропогенез» та ін.

Генотеїзм – форма релігійних вірувань, що визнає існування багатьох богів на чолі з одним верховним Богом.

Геноцид – цілеспрямовані дії з метою знищення повністю або частково окремих груп населення чи цілих народів за національними, етнічними, расовими або релігійними мотивами.

Генсле – старовинний польський струнний смичковий інструмент.

Геополітика (мистецтво управління державою) – політологічна концепція, що вбачає в політиці засадничу, визначальну роль

географічних факторів: просторове розташування країни, розмір території, наявність чи відсутність, обмеженість природних ресурсів, клімат, кількість населення.

Георгіки – антична поезія, що оспівувала сільське життя, побут, природу, працю.

Герма (від грецьк. hermes) – спочатку символ бога Гермеса (пізніше інших богів) у вигляді круглого або чотиригранного стовпа, завершеного скульптурною головою. З часів Праксителя Герми стали поясними статуями, портретними зображеннями державних діячів. Герми із зображенням великих поетів та мислителів прикрашали вілли й бібліотеки. З XVI ст. – вид декоративної й паркової скульптури.

Герменевтика (від грец. hermeneutikos. – той, хто пояснює, розтлумачує) – традиція й способи тлумачення багатозначних або таких, що не піддаються уточненню, текстів. В епоху Відродження герменевтика виступала як мистецтво перекладу пам'яток античної культури. Теорія й методологія тлумачення текстів.

Герми – людські голови або бюсти на фасадах будинків, які встановлені на квадратних підставках. В античні часи називали так й квадратний стовп, завершений бюстом.

Гетьман (від нім. Hauptmann, польськ. Hetman – начальник) – назва вищих воєначальників у таких державних і військово-державних утвореннях, як Велике князівство Литовське, Королівство Польське, Річ Посполита Обох Народів та Військо Запорозьке Низове. В умовах сьогодення вживається метафорично у стосунку до сучасних можновладців.

Гетьманщина – назва української національної держави, відновленої внаслідок національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, існувала впродовж 1648 – 1782. Офіційна назва держави – Військо Запорізьке. Царський уряд уникав вживання терміну Гетьманщини і в офіційних документах називав її – Малоросією. Столицями Гетьманщини в різні часи були Чигирин, Гадяч, Батурин, Глухів.

Гіджак – смичковий інструмент, поширений у народів Середньої Азії.

Гієрографія – мистецтво зображувати святі предмети.

Гільдії – станові спілки купців.

Гіперреалізм (від гіпер – підвищення, надмірність і реалізм) – течія в образотворчому мистецтві США і Європи, що використовує кольорову фотографію або муляж для відтворення окремих фрагментів дійсності. Представники: Д. Едді, М. Морлі, Ч. Клоуз та ін. Інша назва гіперреалізму – фотореалізм. Художники цього напряму імітували фото мальовничими засобами на полотні. Вони зображували світ сучасного міста: вітрини магазинів і ресторанів, станції метро й світлофори, житлові будівлі й перехожих на вулицях. При цьому особлива увага зверталася на блискучі, що відбивають світло, поверхні: скло, пластик, полірування автомобілів та ін.

Гіперрефлексія – надсамоаналіз, надроздуми людини про власний душевний стан.

Гістріон – у Стародавньому Римі й за середньовіччя, переважно у Франції, – народний актор (одночасно музикант, співак, оповідач, акробат тощо).

Гітара – струнний щипковий музичний інструмент, у якому звук створюється вібрацією струн і підсилюється резонатором – декою інструмента.

Глава – (архіт.) купол, який вінчає будинок християнського храму.

Глаголиця – одна із стародавніх слов'янських систем письма. Напевне, передує кирилиці.

Гладіатори (від лат. «меч») – у Стародавньому Римі бійці, спеціально навчені для поєдинків або боїв групами на арені цирку. Іноді гладіатори билися зі звірами. Зразком боїв гладіаторів, уперше влаштованих у Римі 264 р. до н. е., стали давні ігри етрусків.

Гласність – відкритість у діяльності державних, громадських та інших організацій; можливість вільно висловлювати свою думку, у тому числі й у засобах масової інформації, доступність до інформації, гласність – атрибут демократії.

Гліптика (від грецького glypho – вирізати; рос. глиптика, англ. glyptois, нім. Glyptik f) – мистецтво різьблення на дорогоцінних або напівдорогоцінних каменях, гемах. Одне з найдавніших мистецтв. Майстерністю різьблення вражають уже єгипетські, шумерські, вавилонські, ассірійські геми. Особливо виділяються своєю красою й вишуканістю

виконання різьблені камені Стародавньої Греції та Італії. Тут зародився специфічний виразний стиль гліптики, який поєднав у мініатюрних творах красу чистих тонів мінералів і віртуозну різьбу.

Глісандо – прийом гри, коли пальці легко ковзають по клавіатурі або струнах музичного інструмента.

Глобалізація (від лат. globus – куля) **–** 1. Процес, що стосується всієї земної кулі, всього людства; усесвітній; 2. Загальний процес, що охоплює все або всіх; 3. Всебічний, вичерпний, комплексний.

Глокеншпіль – ударний музичний інструмент, звуки якого імітують дзеленчання дзвіночків.

Глянцзильбер – рідина, що містить платину або паладій; застосовують для живопису на фарфорі.

Гобелен (фр. gobelin) – один із різновидів декоративно-ужиткового мистецтва, стінний безворсовий килим із сюжетною або орнаментною композицією, витканий вручну перехресним переплетенням ниток. Гобелени виготовляють із кольорових шовкових і/або шерстяних ниток окремими частинами, які потім зшивають між собою (часто окремі колірні плями). У вузькому розумінні – вироби паризької мануфактури, заснованої в 1662 р. й названої іменем фарбувальників Гобеленів.

Гобой – дерев'яний духовий язичковий музичний інструмент; за висотою звуку середній між флейтою й кларнетом.

Голодомор 1932–1933 років – масовий штучний голод у 1932–1933 роках, що призвів до багатомільйонних людських втрат у сільській місцевості на території Української РСР (землі сучасної України, за винятком семи західних областей, Криму й Південної Бессарабії, які тоді не входили до УРСР) та Кубані, переважну більшість населення якої становили українці. Викликаний свідомими й цілеспрямованими заходами вищого керівництва Радянського Союзу й Української РСР на чолі зі Сталіним, розрахованими на придушення українського національно-визвольного руху й фізичного знищення частини українських селян.

Голосіння – старовинні українські народні пісні (на похованнях). Це імпровізаційні поетичні твори, пов'язані переважно зі смертю, похованням та поминками небіжчика.

Гончарне мистецтво – вид декоративно-ужиткового мистецтва: виготовлення виробів із глини; кераміка.

Гончарство – виготовлення керамічних виробів із гончарної глини: посуду, кахлів, іграшок, прикрас, сувенірів тощо. Давнє ремесло багатьох народів світу, у тому числі українське ремесло, господарська діяльність та мистецька культура українців.

Горельєф – високий рельєф, у якому зображення виступає над площиною фону більш ніж на половину свого об'єму.

Горн – 1. Музичний духовий інструмент. 2. Г. туманний – звуковий апарат для подачі сигналів парусними й буксированими суднами під час туману.

Господарсько-культурні типи – історично сформовані комплекси господарства й культури етносів, які проживають у схожих природно-географічних умовах і знаходяться приблизно на однаковому рівні свого господарсько-культурного та соціально-політичного розвитку.

Готика (від італ. gotico. букв. – готський, від назви германського племені готів); готичний стиль – художній стиль, що став завершальним етапом розвитку середньовічного мистецтва країн Західної та частково Східної Європи (між серединою XII й XV– XVI ст.). Зародився в Північній Франції. Готичне мистецтво переважно культове за призначенням і релігійне за тематикою. Особливе місце в мистецтві Готики посідає собор – високий зразок синтезу архітектури, скульптури та живопису. Готичний собор – це, як правило, 3– 5 – нефна базиліка з поперечним нефом-трансептом. Основним видом образотворчого мистецтва Готики є скульптура, яка набула глибокого ідейно – художнього змісту та розвинених пластичних форм. Різноманітна тематика вітражів, що декорували віконні прорізи готичних храмів. У пізній Готиці набули поширення скульптурні вівтарі в інтер'єрах, де об'єднані дерев'яна розфарбована й позолочена скульптура й темперний живопис на дерев'яних дошках. В епоху Готики досягли розквіту книжкова мініатюра й декоративне мистецтво, пов'язані з високим рівнем цехового ремесла.

Гохуа – китайський живопис монохромними водяними фарбами на шовкових та паперових сувоях. У Китаї відомий під назвою шуймо-хуа або го-хуа. Особливістю техніки Г. є

використання туші в якості основної фарби. Інші кольори практично не використовуються. Відтінки й передача кольорів наносяться шляхом розмивання чорнил водою.

Гравер – 1. Художник, який створює графічні твори засобами високого або глибокого друку. 2. Кваліфікований робітник, який виконує на гравірувальних верстатах і вручну за допомогою спеціальних штихелів, різців, голок та ін інструментів, а також за допомогою травлення кислотами рельєфний малюнок на різних матеріалах.

Гравірування – 1. Виготовлення друкованої форми на металі, камені, деревині, лінолеумі, пластмасах. 2. Коректування (виправлення) цинкографських кліше; виконують вручну ґраверним інструментом.

Гравюра – вид графіки, де зображення є друкованим відбиттям з малюнка, вирізьбленого або витравленого хімічними речовинами на спеціальній платівці. Залежно від способу отримання відбитка даний вид графіки ділиться на два основних види: «Г. високого друку» та «Г. глибокого друку». У першому випадку фарба накочується й переноситься на папір із площини дошки, а в другому – з поглиблень штрихів.

Гравюра (від франц. gravure) – вид графіки, де зображення є друкованим відтиском рельєфного малюнка, нанесеного на дошку гравером. Відтиски з таких дощок також називають гравюрою. Гравюра виникла на межі XIV – XV ст. Розрізняють гравюру випуклу й заглиблену. Поряд зі станковими гравюрами (естампами) розповсюджена книжкова гравюра (ілюстрації, заставки).

Гра-драматизація (театралізована гра) – відтворення в театралізованій формі літературних сюжетів або власних імпровізацій із використанням елементів театрального мистецтва.

Гратаж – спосіб виготовлення малюнка прокреслюванням за допомогою гострого інструмента на залитому тушшю папері чи картоні.

Гратуар – сталевий інструмент у вигляді короткого (серцеподібної форми) клинка на ручці. Під час гравірування на металі застосовують як скребок, у живописі – для зняття нерівностей фарбового шару.

Графіка – 1. Вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є однотонний малюнок, виконаний переважно на папері олівцем, пером, пензлем, вуглем, або друковані художні зображення, відтиснуті на папері формою; назва окремого художнього твору. Розрізняють станкову, книжкову, журнально-газетну, прикладну, плакатну графіку.2. Наука про письмо, яка досліджує співвідношення між літерами й звуками.

Графіті (італ. graffiti – видряпини) – 1) стародавні написи й малюнки, надряпані на стінах споруд, посуду; 2) рух у мистецтві, що виник у молодіжній культурі США й поширився в Європі 1960– 1970-х рр. Графіті – мистецтво вулиць, і художники, в основному молоді люди, використовують як матеріал різнобарвні спреї (фарби в балончиках). Роль полотна відіграють стіни будинків, суспільний транспорт, паркани. Деякі представники цього напрямку малюють різнобарвними крейдами, наприклад Кейт Харінг.

Гризайль (фр. grisaille, від gris – сірий) однотонний, монохромний живопис. Застосовується в навчальних цілях, для імітації скульптурного рельєфу, для декоративних робіт. Гризайлю називається однотонний живопис не тільки сірого, але й будь-якого іншого колірного відтінку (коричневого, синього тощо). У станковому живописі гризайль може застосовуватися для подмальовок та ескізів. Особливо незамінна техніка гризайлю в процесі створення декоративних розписів або панно, у яких живописними засобами досягається враження об'ємного рельєфного ліплення. Орнаменти та фігурки амурів, виконані цими засобами, прикрашають інтер'єри багатьох палаців епохи класицизму. А в епоху Відродження в Ліможі у Франції в техніці гризайлю виконувалися розписні емалі.

Грифон – фантастична тварина, що зображується у вигляді лева з головою орла.

Громади – осередки української інтелігенції, що проводили національно-культурну й громадсько-політичну працю в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. в Україні.

Громади – українські культурно-просвітницькі організації 60–80-х рр. XIX ст., які своє основне завдання вбачали в поширенні

освіти серед простого народу.

Гротеск (від франц. grotesque – чудернацький, смішний, комічний від. італ. grotteska від grotta – грот) – 1) орнамент у вигляді зображень тварин, рослин та ін., що переплітаються, найдревніші зразки якого було виявлено в руїнах древньоримських будівель, що в народі мали назву «гроти», звідки він і отримав свою назву; 2) елемент сміхової культури – зображення людей або предметів у фантастично-перебільшеному, потворно-комічному вигляді в образотвочому мистецтві, літературі, театрі.

Гуаш – непрозора фарба, яка розчиняється водою; малюнок, виконаний такими фарбами.

Гугеноти – протестанти-кальвіністи у Франції XVI– XVIII століть.

Гудаствірі – грузинський духовий музичний інструмент типу волинки.

Гуманізм (лат. humanus – людський, людяний) **–** 1) Система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність; 2) Прогресивна течія західноєвропейської епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей; 3) Відображення засобами мистецтва прогресивних суспільних ідеалів, захист гідності й прав людини, її свободи і всебічного розвитку; 4) вчення про самоцінність людини, яке утверджує її як смисл й основу буття.

Гумігут – згущений сік деяких тропічних дерев; містить камедь, смолу, жовтий пігмент. Застосовують у техніці, живописі.

Гумористика – 1. Гумористична література. 2. перен. Смішне, комічне.

Гурт – (архіт.) пояс, тяга. У готичній архітектурі нервюра – ребро арки, яка створює склепіння

Гуру (від санскр. guru – духовний наставник, вчитель) – в індуїзмі праведний мужчина, жінка; учитель.

Гусьок – архітектурний облом (див. архітектурні профілі**)** з двох дуг, повернутих у протилежні сторони, верхня частина вгнута.

Ґейша – у Японії професійна танцюристка, співачка, музикантка, яку наймають на великосвітські прийоми, банкети для

виконання ролі гостинної господині, створення невимушеної атмосфери в товаристві чоловіків.

Ґонґ – 1. Ударний музичний інструмент з невизначеною висотою звуку. 2. Мідна литавра, звуковий інструмент, ударом по якому секундомерист сповіщає про початок і кінець раунду в боксі.

Ґуїро – латиноамериканський музичний інструмент з родини ідіофонів. Виготовляється з дерева, рогів тварин, пластмаси, металу. Являє собою порожнистий об'єкт із нанесеними на поверхню насічками, по яких виконавець проводить спеціальним шкребком (пуа) або палочкою, і отвором знизу для звукового резонансу. Інші назви – калабасо, ральядера, раскадор.

Давньогрецький вазопис − Майстерні зразки побутових сцен, створені митцями Стародавньої Греції у вазописі. Побутовий жанр був розвинений і в тогочасному живописі, але до нашого часу дійшли випадкові його зразки. Широке використання вазопису частково відобразило й побутові сцени, які зустрічались у тодішньому живописі, і створило власні його зразки (майстер Ефроній,пеліка «Дивись, ластівка!», Ермітаж, майстер Ексекій, «Діоніс у човні піратів, або Чаша з очима», майстер Евфімід, «Збори вояка у похід»). Спостереження за побутом сучасників і сміливість у відтворенні побутових сцен обумовили надзвичайне розмаїття сцен, створених вазописцями – від натхненного співу актора в ролі Аполлона до еротичних сцен і неприємних наслідків пияцтва на нещодавній вечірці (майстер Бріг, кілікс, Вюрцбург, університетський музей).

Давньоруський пантеон (від грец. Pantheion – дослівно всі боги) – 1. Первісно «храм усіх богів» в античних релігіях. З часом термін пантеон став означати сукупність богів будь-якої релігії; 2. У Київській Русі пантеон язичницьких богів створив у 80-х рр. X ст. князь Володимир Великий – так зване «шестибожія Володимира»; 3. Система вірувань населення Давньої Русі, що відображає стан вищого рівня релігійної системи Київської Русі кін I тис. н. е. (Перун, Велес, Стрибог, Сварог, Хорс, Мокоша, Семаргл).

Дадаїзм (від фр. dadaisme от duda – коник, в переносному значенні – дитячий лепіт) – модерністська течія в літературі й

образотворчому мистецтві Західної Європи початку XX ст., попередник сюрреалізму. Характерні риси: антиестетизм, зумисний примітивізм. Проіснував від 1915 до 1922 року. Дадаїзм був різкою реакцією на снобізм і консервативність художнього істеблішменту: дадаїсти використовували всі можливості своєї уяви, аби викликати обурення в буржуазії. Дадаїзм залучував до творчого процесу предмети з позахудожньої сфери діяльності. Він послужив одним із джерел поп-арту.Найбільші представники: М. Дюшан, Ф. Пікабія, Х. Арп та ін.

Дажбог – бог давньослов'янського пантеону – бог сонячного світла й достатку, тобто тих благ, які сонячне сяйво несе із собою людям. В одному з давньоруських літописів міститься розповідь про те, як за часів Сварога люди навчилися кувати зброю й оволоділи ковальським мистецтвом, а в «Слові о полку Ігоревім» русичі прямо названі «дажбожими онуками». В українських народних колядках Дажбог-Сварог виступає заступником весілля й шлюбу, особисто зустрічаючи князя-жениха на світанку під час сходу сонця. Зрозуміло, що на честь цього бога називали багато городищ, наприклад, сучасне селище Савара на р. Рось.

Даждьбог (Дажбог) – один з найголовніших персонажів української міфології. Бог Сонця, світла й добра.

Дайре – кавказький музичний інструмент, схожий на тамбурин.

Далай-Лама (монг., тиб. «вчитель-океан») – титул глави ламаїстської церкви в Тибеті, якого шанують віруючі як «живого бога» (бодхисатву) в образі людини.

Дала-фандир – осетинський щипковий інструмент з 2 – 3 струнами.

Дао (кит. «шлях») – абсолют, шлях речей, закон; центральне поняття даосизму.

Даосизм – напрям старокитайської філософії (4-3 ст. до н.е.), в основі якого лежить уявлення про те, що будь-який предмет матеріального світу має свій шлях – Дао – від виникнення до зникнення.

Даул – узбецький ударний музичний інструмент, схожий на барабан.

Даулпаз – казахський музичний інструмент, схожий на литаври.

Даунтемпо – сучасна електронна музика уповільненого темпу. Характеризується ламаним ритмом, який досягається за рахунок синкопування або одночасного сполучення двох і більше незалежних ритмів.

Дебют – перший (чи пробний) виступ на сцені або на будь-якому поприщі загалом.

Девіантний (від лат. deviatio – відхилення) – те, що відхиляється від загальноприйнятих норм; наприклад, девіантна поведінка.

Дегенеративне мистецтво – пропагандистський термін для позначення мистецького нонконформізму та авангардних напрямів мистецтва, які розцінювалися як мистецтво, що вироджується.

Дегуманізація – втрата суспільством духовних та моральних цінностей, відмова від світогляду, що заснований на справедливості, увазі й повазі до особистості, індивідуальних якостей людини.

«Дегуманізація мистецтва» (за Х. Ортегою-і-Гассетом) – праця іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета (1883–1955), написана в1925 р., у якій розглядається природа нового мистецтва, якому притаманна тенденція до дегуманізації мистецтва. У новому живописі відхід від натурального відводить від «олюдненого» сюжету в протилежний бік, а естетична насолода відбувається завдяки перемозі над «людським».

Дедукція (від лат. «виведення») – один з основних способів міркування (умовиводу) і методів дослідження: 1) перехід у пізнанні від загального до часткового та одиничного, виведення часткового та одиничного із загального; 2) у логіці та методології науки – процес логічного висновку, що становить собою перехід від засновків до висновків (наслідків) на підставі застосування правил логіки.

Деісус (грец. deesis – моління) – композиція, яка містить зображення Христа (посередині) і звернених до нього в молитовних позах Богоматері й Іоанна Хрестителя.

Деїзм – (від лат. deis – «Бог») 1) ідеалістичне вчення, яке визнає Бога першопричиною світу, але заперечує його втручання в явища природи й суспільного життя; 2) форма віри, яка виникла в епоху Просвітництва; 3) релігійно-філософське

вчення, згідно з яким Бог-творець не втручається в хід процесів після акту творення ним світу.

Дека – 1. Частина корпусу струнних музичних інструментів. 2. тех. Деталь молотарки; між Д. і барабаном вимолочується зерно. 3. спорт. Покриття носа й корми човна, яке запобігає заливанню його водою.

Декадентство, Декаданс (фр. Decadence – занепад) **–** 1) загальна назва течій у мистецтві кінця XIX – початку XX ст. Характерне пропагування теорій «мистецтва для мистецтва», песимізм, містика, надання переваги формі над змістом; 2) для філософсько-естетичних поглядів декадентів характерні невіддільність розуміння свободи особистості від естетизації індивідуалізму, поєднання культу краси з аморалізмом тощо; 3) загальне найменування кризових явищ європейської культури кінця XIX – початку XX століття, відзначених настроями безнадійності, несприйняття життя, упадку, мотивами смерті й небуття, культом краси, необмеженої свободи особи й творчості. Основні представники – поети Поль Верлен, А. Рембо, К. Бальмонт.

Декалог – в іудаїзмі й християнстві десять заповідей, що були дані Богом Мойсею на горі Синай; релігійно-моральний кодекс, що лежить в основі іудаїзму та християнства.

Декларація про державний суверенітет України – документ про проголошення державного суверенітету України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року.

Деконструкція – подолання домінували в західній культурі більше двох тисячоліть метафізичних опозицій реальності і знака, речі і образу, природи і культури і т. д. з метою виявлення опорних понять буття. Одне з ключових понять постструктуралізму й постмодернізму.

Декор (від лат. decoro – прикрашаю) **–** система прикрас споруди (фасаду, інтер'єру) або виробу; прикраса.

Декоративна (паркова) скульптура – об'ємне зображення, яке прикрашає парк, алею, сквер, сад, інтер'єр приміщення.

Декоративне мистецтво – галузь пластичних мистецтв, твори якої, поряд з архітектурою, надають матеріальному середовищу проживання людини художніх, естетичних якостей. Декоративне мистецтво поділяється на

безпосередньо пов’язане з архітектурою монументально-декоративне мистецтво (створення архітектурного декору, рельєфів, статуй, вітражів, мозаїк, що прикрашають фасади й інтер’єри, а також паркової скульптури) і декоративно-ужиткове мистецтво (створення художніх виробів, призначених переважно для побуту).

Декоративний – той, що прикрашає або служить для прикраси, оздоблення; мальовничий, зовнішньо ефектний; Д-е мистецтво – різновид живопису й скульптури; Д-і рослини – численна група культурних й дикорастучих рослин.

Декоративний живопис – зображення, призначене для прикрашання предметів побуту й архітектури.

Декоративно-прикладне мистецтво – вид мистецтва, створення художніх виробів, що мають практичне призначення.

Декоративно-ужиткове мистецтво – вид мистецтва, суть якого полягає у виготовленні предметів, що мають художні якості й призначені для задоволення практичних потреб (посуд, тканина, меблі), а також прикрашання житла, парків, архітектурних споруд.

Декорація – художнє або архітектурне зображення місця дії в сценічних виставах.

Демагог – спочатку так називали голову так званої демократичної партії в деяких рабовласницьких державах Стародавньої Греції (Афінах тощо). Пізніше слово «демагог» почало означати політикана, що робить собі популярність шляхом надмірних і брехливих обіцянок.

Деміург (від грецьк. demiurgos – творець) – в античній філософії ідеальна сутність або принцип. що трансформує ідею в матеріальний космос; у християнській доктрині поняття деміург набуло значення «Творець».

Демократія – 1. Форма управління, політичний лад, при якому верховна влада належить народові; 2. Принци організації колективної діяльності із забезпеченням активної й рівноправної участі всім членам колективу; 3. розм. Широкі верстви простолюду; протилежне аристократія.

Демонологія – релігійне вчення про демонів. Походить від первісної віри в злих духів. Демонологія невідривна від релігійної моралі, у якій диявол – джерело й носій гріха.

Дендрологічний парк (**дендропарк**, **дендрарій**, від грец. déndron – дерево) або **арборетум** (від лат.arbor) – територія, на якій на відкритому ґрунті культивуються деревні рослини. Парк із колекцією різних порід дерев. Насадження в дендропарку, зазвичай у стилі ландшафтного парку, можуть бути самостійними або входити до складу ботанічного саду. Розміщення рослин здійснюється за систематичною, географічною, екологічною, декоративною або іншими ознаками. Нині в Україні існує 57 дендропарків загальною площею близько 1800 га, з яких 19 – загальнодержавного значення[1]. Більшість парків має невелику площу 10-20 га, хоча є й великі дендропарки (дендропарк «Олександрія» займає площу 405 га). Національний дендрологічний парк «Софіївка» – парк, науково-дослідний інститут Національної академії наук України. На сьогодні – це місце відпочинку. Щорічно його відвідують близько 500 тисяч людей. Площа – 179,2 га. «Софіївка» є пам'яткою краєвидного типу світового садово-паркового мистецтва кінця XVIII – першої половини XIX століть.

Денотация – предметне значення імен, смисловий зміст знаків (символів).

Депортація – насильницьке виселення корінного населення з місць постійного проживання.

Дереворит – різновид гравюри на дереві, ксилографія.

Державна мова – закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Десталінізація – звільнення радянського суспільства від тоталітарного режиму Й. Сталіна, як політична кампанія десталінізація пов’язана з ХХ з’їздом КПРС.

Десятинна церква в Києві – перший мурований храм у Київські Русі. На її побудову князь Володимир Великий виділив десяту частину прибутків.

Деташе – видобування кожного звуку окремо плавним рухом смичка (вниз і вгору) під час гри на музичних інструментах.

Детективна література – вид літератури; твори з описом розкриття таємних історій, загадкових злочинів, здебільшого за допомогою логічного аналізу фактів.

Детермінанта – об’єктивна закономірність і причинна обумовленість усіх явищ природи й суспільства.

Деф – азербайджанський ударний музичний інструмент типу бубна.

Джига – 1. Середньовічний смичковий музичний інструмент(нагадує скрипку). 2. Старовинний (XVI ст.) англійський парний танець кельтського походження, пізніше – салонний. 3. Одна з основних мелодій ірландських і шотландських танців. Розмір 6/8, 9/8 або 12/8 (у залежності від різновиду).

Джихад (араб. «зусилля») – в ісламі боротьба за віру, що передбачає як боротьбу з власною недосконалістю (великий джихад), так і з невірними – супротивниками ісламу (малий джихад, або газават).

Диван – (у літер.) збірка віршів у літературах Близького й Середнього Сходу.

Дидактичний – повчальний; Д-а література – повчальна література, що використовує художню форму викладу.

Дидаскал – учитель у Стародавній Греції та Візантії. Так само називали часто вчителів в українських братських школах XVI – XVII століть.

Дизайн – це творчий метод, процес і результат художньо-технічного проектування промислових виробів, їхніх комплексів і систем, орієнтований на досягнення найповнішої відповідності створюваних об'єктів і середовища загалом потребам людини, як утилітарних, так і естетичних. Дизайн (англ. design) – задум, план, ціль, намір, творчий задум, проект і креслення, розрахунок,конструкція, ескіз, малюнок, візерунок, композиція, мистецтво композиції, витвір мистецтва. Дизайн – специфічний ряд проектної діяльності, що об'єднує художньо-предметне мистецтво й науково обґрунтовану інженерну практику в сфері індустріального виробництва. Реалізуючи функції дизайну: відображаючу, виховну, пізнавальну, комунікативну, гедоністичну, інтелект використовує всі три

типи мислительної діяльності: наочно-діловий, чуттєво-образний, поняттєво-логічний.

Диксиленд – джазова музика, у якій звичайний акомпанемент підкреслюється акцентованим ритмом; джазовий оркестр.

Дипліпіто – грузинський ударний інструмент, схожий на литаври.

Диптер – античний храм, оточений подвійним рядом колон.

Диптих (від грецьк. diptychos – подвійний, складений вдвоє) – 1. У давніх греків укрита воском дощечка для письма. 2. Двостулковий складень із живописним зображенням. 3. Дві картини, пов'язані одним задумом. 4. Музичний цикл із двох п'єс.

Дисидент (від лат. dessidens – незгідний) – людина, що перебуває в морально-політичній опозиції до влади, домінуючих у державі ідей та цінностей.

Дисидентсво (від лат. dissident – незгодний) – виступ проти існуючого державного ладу чи загальноприйнятих норм певної країни, протистояння офіційній ідеології й політиці.

Дисиде́нтський ру́х – рух, учасники якого в СРСР виступали за демократизацію суспільства, дотримання прав і свобод людини, в Україні – за вільний розвиток української мови та культури, реалізацію прав українського народу на власну державність.

Дискурс (від лат. discursus – міркування) – будь-яка філософська чи наукова концепція, звернена до читача або слухача. Дискурс означає єдність думки й слова, значення й знака, знання і його словесного вираження, яке набуває сенс лише в діяльності.

Дитинець – укріплена центральна частина стародавнього міста на Русі, обнесена стінами. З XIV ст. почала називатися Кремлем.

Диференціація (лат. differentia – різниця, відмінність) **–** поділ, розмежування чого-небудь на окремі різнорідні елементи.

Дифузіонізм – теоретична модель історико-культурного процесу; методологія культурологічних, культурно-політичних та етнографічних досліджень.

Діалектика (від гр. dialektike – мистецтво вести бесіду) – 1. У первісному значенні – мистецтво полеміки, логічний метод встановлення істини шляхом виявлення й подолання суперечностей у судженнях противника; 2. Філософська

наука про найзагальніші закони розвитку й руху природи, суспільства та мислення; науковий метод пізнання дійсності в її суперечливості, цільності й розвитку; 3. Процес розвитку, руху чого-небудь.

Діалогіка – функціональним центром світобачення є самосвідомість, вона звернена до людини, є її сутнісним вираженням, виражаючи світову лінію її життєдіяльності, сенс її буття. (М. Бубер)

Діапазон – 1. Звуковий обсяг голосу, музичного інструмента, звукоряду, мелодії тощо. 2. Смуга частот (довжин радіохвиль), на яких здійснюється радіоприйом або радіопередача. 3. перен. Обсяг, широта інтересів, здібностей, знань, розмах діяльності.

Діаспора (від гр. слова діаспора – розсіяння) – розсіяння в різних країнах народу, вигнаного з батьківщини чужинцями.

Діорама – 1. Вид живопису, у якому зображення виконується на просвічуваному й спеціально освітлюваному матеріалі. 2. Картина великих розмірів, штучно освітлена, з предметним бутафорським об'ємним планом, що надає зображенню ілюзії просторовості. На відміну від панорами, Д. охоплює лише частину горизонту.

Діорама – картина з об'ємним першим планом; на відміну від панорами, охоплює не все коло горизонту, а лише його частину.

Догмат – основне положення віровчення, обов'язкове для всіх віруючих, визнане як незаперечна істина, вічна й незмінна, яка не підлягає критиці.

Дойра – таджицький, узбецький, уйгурський музичний інструмент типу бубна.

Документальний кінофільм – 1) кінофільм, створений на основі знімання подій реального життя; 2) вид кіномистецтва.

Дольмени (фр. dolmen, бретон. tol – стіл і men – камінь) – один із видів мегалітичних будівель. Дольмени складаються з величезних кам’яних брил і плит, поставлених вертикально й перекритих зверху однією або кількома плитами.

Домбра – казахський народний двострунний музичний щипковий інструмент.

Домінанта – головна ідея, основна ознака або найважливіша складова частина чого-небудь.

Домінуючий колір – переважаючий колір у колоритній гамі художнього твору.

Домра – російський народний щипковий музичний інструмент із трьома або чотирма струнами.

Донжон (франц. donjon) – головна башта феодального замку, кругла або чотирикутна в плані.

Доол – муз. вірменський музичний інструмент типу барабана. Інша назва – дхол.

Доричний ордер – архітектурний ордер, що вирізняється відсутністю бази в колоні, простою формою капітелі.

Драма – п’єса з гострим конфліктом соціального або побутового характеру, який розвивається в постійній напрузі.

Драматичний театр – вид театру, де вистави створюються на основі драматургічних творів.

Друге пришестя – у християнському віровченні очікувана друга поява Христа на землі для посоромлення «нечестивців» і дарування «блаженства» віруючим.

Дуадастанон – осетинський музичний інструмент типу арфи.

Дует – 1. Вокальна або інструментальна п'єса для двох голосів або інструментів. 2. Виконання музичного твору двома співаками або на двох інструментах.

Думи – лірико-епічні твори української усної словесності про події з життя козацької України XVI – XVII ст. Думи не співаються, а виконуються речитативом (мелодійною декламацією) у супроводі музичного акомпанементу на бандурі, кобзі або лірі.

Дуо – стародавня назва інструментального дуета.

Дутар – щипковий інструмент, поширений у таджиків, туркменів, узбеків.

Дух – 1. Психічний стан, загальне внутрішнє спрямування, свідомість; 2. Моральна сила людини, суспільства; 3. Основний напрям, характер, зміст чого-небудь; 4. За міфологічними й релігійними віруваннями – добра або зла надприродна істота, що впливає на життя природи й людини; 5. За релігійними віруваннями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що відрізняє її від тварин; 6. Процес дихання; 7. Повітря; тепле, жарке повітря; 8. Запах (приємний або неприємний).

Духовна культура – це продукт суспільного розвитку, її основне призначення полягає в продукуванні свідомості. До неї відносять продукти духовної діяльності людини, які існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття й переживання, доступні свідомості й розумінню всіх людей. Духовна культура створює особливий світ цінностей, формує й задовольняє наші інтелектуальні та емоційні потреби. Завдяки закріпленню в знаках, символах, організаційних формах, комп'ютерній техніці, духовна культура стає відносно самостійною від свого творця − людини. У ній об'єктивуються й виділяються особливі сфери духовної творчості. Духовне й духовно-практичне освоєння всієї реальності оформлюється в філософії, мистецтві, різноманітних науках. Духовно-практичне освоєння (включаючи регулювання) суспільного життя здійснюється в політиці, праві, моралі. Універсальні духовні функції, як світоглядні, так і нормативно-регулятивні, виконують міф і релігія. У майбутньому, можливо, відбудуться революційні зміни духовної культури у зв'язку з розвитком екологічної свідомості й освоєнням космосу.

Духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію та суть поведінки особистості; розглядається як певна позиція цілого пізнання.

Душа – 1. Те саме, що дух у 1 знач. Дитяча душа; 2. Те саме, що дух у 5 знач. У спол. Безсмертна душа; 3. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі. Добра душа. Вкладає душу – робити щось з натхненням; 4. Про людину (при визначенні кількості). Сиділо кілька душ. Заяча душа – боягуз; Стояти над душею – надокучати своєю присутністю, втручання; 5. Основа, суть чогось. Душа колективу; 6. розм. Заглибина в нижній передній частині шиї. Застебнута по саму душу.

Дхарма (санскр. – закон, порядок, справедливість, обов’язок) – у давньоіндійській думці – моральний закон, зразок, котрому належить слідувати як нормі.

Дхол – муз. вірменський музичний інструмент типу барабана; доол.

Дяф – азербайджанський ударний музичний інструмент типу бубна.

Ебру – різновид східного живопису, створений шляхом перенесення на папір спеціальним чином розведених у воді (або спеціальному розчині) кольорових фарб.

Евгемеризація – обожнення знаменитих чи наділених владою людей (Евгемер, автор утопії «Священні записки» 4 ст. до н. е.)

Евдемонізм (від грець. eudemonia – щастя) – етичний принцип, за яким основою моральності є прагнення людини до щастя: особистого – індивідуалістичний евдемонізм, суспільного – соціальний евдемонізм.

Еволюціонізм – напрям у культурній антропології, задає теоретичну модель необоротних культурних змін, звану еволюцією, або розвитком, застосування якої дозволяє оцінити культуру, що розглядається, культурну межу відповідно до прийнятих критеріїв.

Еволюція – 1. Процес зміни, розвитку чого-небудь. Еволюція людства; 2. філос. Форма розвитку, яка полягає в безперервній поступовій кількісній зміні, яка підготовляє якісну зміну; протилежне – революцію; 3. спец. Різного роду перегрупування, зміни положення в просторі. Еволюція літака.

Евфемізм – 1. Слово чи вираз, які замінюють у мовленні слова й вирази з грубим або непристойним змістом і забарвленням; 2. мет. Самий процес такої заміни.

Егоцентризм (від лат. ego – я та centrum – центр кола, середина) − 1) суб'єктивно-ідеалістичний філософський й етичний принцип, за яким індивідуум, особистість вважається центром Усесвіту; 2) негативна, хвороблива риса характеру, яка проявляється в крайньому індивідуалізмі, егоїзмі.

Едем – за біблійною легендою, земний рай, місце перебування людини до гріхопадіння.

Езотерика (від грецьк. esoterikos – внутрішній, таємний) – та частина в багатьох релігіях, що є закритою для непосвячених, вважається внутрішньою, заснованою на таємних знаннях.

Екзальтація – надмірне захоплення чимось, збудження під впливом будь-чого, захопленість, захват, збудження, піднесення, вибух емоцій.

Екзегетика (від грецьк. exegeomai – витлумачую) – у християнстві богословська дисципліна, що тлумачить Біблію.

Екзистенціалізм – напрям у філософії XX ст., що висуває на передній план людину як унікальну духовну істоту, здатну до вибору власної долі.

Екзистенція – 1. Внутрішнє буття людини; непізнаване, ірраціональне в людському «Я», що робить людину неповторною особистістю; 2. Взагалі існування, буття.

Екзотеричний (від грецьк. «зовнішній») – загальнодоступний, на відміну від езотеричного.

Еклектизм (від грець. eklektikos – той, хто вибирає; еклектика) – безпринципне, механічне поєднання різнорідних поглядів, теорій, стилів.

Екседра – півкругла глибока ніша на фасаді будинку (ніша в середині будівлі – едикула).

Експонування (у мистецтві) – показ будь-якого предмета, твору мистецтва в музеї або на виставці.

Експресіонізм (від лат. expressio – вираз) – напрям у літературі та мистецтві початку XX ст., що проголосив єдиною реальністю суб'єктивний духовний світ людини, а його вираз – головною метою мистецтва. Живопису експресіонізму притаманні пристрасність, напруга та глибокий індивідуальний підхід до картини, яка служить засобом виразу емоцій. Представники: Бекман, Мунк, Шіле та ін. У межах експресіонізму виникли перші твори абстрактного мистецтва (В. Кандінський).

Експресія – виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань.

Екстер'єр (фр. extérieur, лат. exterior – зовнішній) – зовнішній вигляд, зовнішнє оздоблення чогось, або когось. **В архітектурі –** художнє та архітектурне зовнішнє оформлення будівлі. В основі дизайну екстер'єру лежить синтез прагматичних і художніх ідей і рішень, спрямованих на поліпшення умов існування людини в цілісній, естетично досконалій формі.

Екуменічний рух (від грецьк. oikumene – населений світ) – започаткований у 1910 р. рух за взаємопорозуміння, співробітництво та об'єднання християнських конфесій.

Електроорган – електромузичний інструмент, будовою й звучанням подібний до органа.

Електрофон – музичний інструмент, у якому звукові коливання струн сприймаються електричними адаптерами, підсилюються й передаються на динамік (напр., електрогітара).

Елітарна культура – поняття в культурології, протилежне поняттю «масової культури». Концепція елітарної культури стверджує необхідність існування в суспільстві особливої верстви – еліти, яка виконує специфічні соціальні та культурні функції.

Елітарне мистецтво – мистецтво, яке орієнтується на невелику групу людей.

Еллінізм – 1. Період в історії Східного Середземномор'я, Передньої Азії, Причорномор'я з часів завоювань Олександра Македонського (IV ст. до н. е.) до 30 рр. I ст. н. е. ; 2. Слово або зворот, запозичені з давньогрецької мови (від **Еллада, еллін –** самоназви давніх і сучасних Греції й греків).

Емаль – матеріал, що застосовується в декоративно-ужитковому мистецтві, легкоплавний склад, яким покривають поверхню, головним чином, металевих виробів.

Емпатія (від англ. empathy – співчуття) – уміння входити в психологічний стан іншої особи, здатність поставити себе на місце іншого.

Емпіризм – 1) напрям у філософії, який єдиним джерелом пізнання вважає сприймання й досвід, а значення теоретичних узагальнень і логічного мислення недооцінює або зовсім заперечує; 2) схильність до практичної діяльності на шкоду теоретичним узагальненням.

Енкаустика – живопис восковими фарбами.

Ентазис – невелике стовщення ствола колони в його середній частині через відхилення утворюючої ствола колони від утворюючої конуса або циліндра.

Ентелехія культури – термін, який був уведений у філософію Арістотелем. Цей термін для з'ясування процесів, які відбуваються в ході діалогу культур.

Ентропія соціокультурна – процес зниження рівня системно-ієрархічної структурованості, складності й поліфункціональності культурного комплексу будь-якої

спільноти в цілому або окремих підсистем цього комплексу, тобто повна або часткова деградація даної локальної культури як системи.

Енцикліка (від пізньолат. encyclicus – загальний, круговий) – послання Папи Римського, присвячені найбільш важливим релігійним подіям.

Епігони – 1) наступники діадохів – полководців Олександра Македонського; 2) малооригінальні наслідувачі якогось громадсько-політичного, літературного чи художнього напряму.

Епіграма (гр. – напис) – короткий вірш сатиричного глузливого змісту, здебільшого спрямований проти якої-небудь особи.

Епіграфіка – історична та філологічна дисципліна, що вивчає стародавні написи, вирізьблені на твердих матеріалах (камінь, метал тощо).

Епіка – різні епічні твори, епічна поезія.

Епістолярна творчість (гр. – послання, лист) – форма викладу, коли твір написаний у формі листування персонажів або послання, а також приватне листування як джерело історії.

Епіталама (з грец.) – весільна пісня. Вид хорової лірики в Стародавній Греції та Римі. Одна з форм епіталами – гіменей – пісня, яка супроводила наречену в дім нареченого.

Епос (від грецьк. epos – слово, розповідь, пісня) – 1) один із трьох основних родів художньої літератури (разом із лірикою й драмою); основні прозаїчні жанри епосу: роман, повість, розповідь. Героїчний епос – героїчна розповідь про минуле, що відтворює картину народного життя. Оповідний рід літератури, що, на відміну від лірики й драми, характеризується розповідно-описовою (епічною) формою, широтою зображення подій і характерів. 2) давня історико-героїчна пісня.

Ергономіка, **Ергономія** (грец. έργος – праця і νώμος – закон) (рос. эргономика, эргономия; англ. ergonomics, human engineering; нім. Ergonomik f, Ergonomie f) – наука, яка комплексно вивчає особливості виробничої діяльності людини в системі «людина-техніка-довкілля» з метою забезпечення її ефективності, безпеки та комфорту. Сформувалася в США в 1920-х роках на межі психології, фізіології, гігієни, біомеханіки, антропології та низки технічних наук у зв'язку

з ускладненням техніки, якою повинна керувати людина.[1] Наука, що вивчає людину в умовах її діяльності на сучасному виробництві, насиченому машинами . Дослідження ергономіки зумовлюють дизайнерські проекти обладнання й створення відповідного просторового середовища.

Еристика – мистецтво вести спір, полеміку.

Еркер – засклена частина об'єму будинку, яка виступає за межі площини фасаду. Конструкції еркерів можуть бути виконані з несучими стінами на особистому фундаменті (наприклад, багатогранний еркер, прибудований до будинку по всієї висоті) або на консолях, що випускаються з міжповерхових перекриттів.

Ерудиція – глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях; широка обізнаність, начитаність.

Ескалація – поступове розширення, посилення, збільшення, загострення чогось.

Ескіз – підготовлений нарис до твору, що відображає пошуки найкращого втілення творчого задуму. У процесі роботи над картиною, скульптурою й т.д.; художник, як правило, створює кілька ескізів.

Естамп (фр. estampe, досл. «відбиток») – твір друкованої графіки (гравюра, офорт, літографія, шовкографія тощо), який являє собою відбиток на папері, рідко – на шовку та інших матеріалах.

Естетизм – суб'єктивний підхід до мистецтва, що ґрунтується на теорії «мистецтво для мистецтва». Е. протиставляє мистецтво дійсності.

Естетика – 1. Філософська наука про прекрасне та його роль у житті суспільства, про загальні закони художнього пізнання дійсності й розвитку мистецтва; 2. Система чиїх-небудь поглядів на мистецтво; 3. Краса, художність чого-небудь.

Естетство – суб'єктивний підхід до мистецтва, що ґрунтується на теорії «мистецтво для мистецтва». Е. протиставляє мистецтво дійсності. Інша назва – естетизм.

Есхатологія (від грецьк. eschatos – останній, logos – вчення) – релігійне вчення про долю світу й людини, про кінець світу й Страшний суд. В основі есхатології – давні уявлення про наявність у природі прихованих діючих сил, боротьбу

доброго і злого начал, про загробне покарання грішників і нагороду праведникам. У розвинутій формі есхатологія притаманна іудаїзму, християнству, ісламу. Есхатологічні настрої особливо поширювалися під час соціальних і політичних криз.

Етика – 1) наука, що вивчає мораль; 2) норми поведінки, сукупність моральних правил певної соціальної групи.

Етикет – установлені норми поведінки, правила чемності в певному товаристві.

Етимологія – 1. Розділ мовознавства, який вивчає первісне значення слова, його походження, генетичні зв'язки з іншими мовами; 2. Саме первісне значення слова та інші супровідні ознаки, які вивчає зазначена наука; 3. заст. Розділ шкільної граматики (XIX ст.), який об'єднує в собі фонетику й морфологію.

Етнічна група – частина суспільства, члени якої усвідомлюють себе (або вважають, на думку інших) носіями загальної культури.

Етнічна культура – успадкований від предків комплекс господарського й соціального життя, матеріальної й духовної культури, що визначає стиль життя, виконує етноідентифікуючу роль, дає можливість виділити й протиставити себе іншим етносам.

Етногенез – тривалий процес утворення й розвитку племені, народу, нації; походження народів як історико-етнічних спільнот.

Етнографія (від гр. ethnos – народ та grapho – пишу, описую) – наука, що вивчає культурні (зокрема побутові) особливості народів світу, проблеми їх походження, розселення та культурно-історичних взаємин.

Етнолінгвістика (антропологічна лінгвістика, лінгвістична антропологія та ін) – наука, що займається дослідженням зв'язків між мовними та культурними явищами.

Етнологія (від гр. ethnos – народ та logos – знання, слово, вчення) – назва, що є практично синонімом до слова «етнографія». Щоправда, дехто вважає, що етнографія як наука більше тяжіє до описовості, а етнологія – до теоретичності, але фактично обидві назви стосуються одного й того ж масиву наукової проблематики та досліджень. У західній науці

частіше використовувався термін «етнологія», а в колишньому СРСР «етнографія». З 90-х років вітчизняні науковці також почали віддавати перевагу назві «етнологія». Наука про порівняльне вивчення культур, в американській традиції – частина або синонім культурної антропології, у європейській – аналог соціальної антропології.

Етнос, етнічна спільність (від грец. – плем'я, народ) – історично сформована стійка спільнота людей – плем'я, народність, нація. Обов'язкові умови виникнення етносу – спільність території й мови. Культурна спільність членів етносу обумовлює єдність їх психічного складу.

Етноцентризм – властивість етнічної самосвідомості сприймати й оцінювати різноманітні життєві явища й процеси крізь призму культурних традицій і цінностей власної етнічної групи. Етноцентризм виявляється у визнанні переваги своєї етнічної культури по відношенню до інших культур. Этноцентризмом прийнято позначати таке нормальне світосприйняття будь-якого етносу, коли цінності, традиції, встановлення того чи іншого етносу здаються для його представників єдино істинними й правильними.

Етос (від грец. ethos – звичай, вдача, характер) – узагальнена характеристика культури даної соціальної спільності, що виражається в системі панівних цінностей і норм поведінки.

Етюд – робота, виконана з натури, нерідко має самостійне значення; інколи є вправою для удосконалення професійних навиків художника.

Ехін – частина капітелі у вигляді круглої подушки з випуклим профілем.

Євангéліє або **Благовíсть**, **Благовíщення** (від грец. εὐαγγέλιον – добра звістка, добра новина) – 1) Ранньохристиянські твори, що оповідають про земне життя засновника християнства Ісуса Христа. Частина Біблії. 2) Переносно – книги, у яких укладено основні принципи, правила чогось. У своєму первинному значенні «Євангеліє» означає «добру новину» для всього людства, пов'язану зі спасінням через розп'яття та воскресіння Ісуса Христа, який відкупив людей від рабства гріха та вічної смерті. Спочатку вважалося, що існує лише одне справжнє «Євангеліє» про життя Ісуса, котре лише доповідалось різними авторами. Багато критиків вважають,

що сам Ісус не давав вказівок щодо письмового фіксування свого життя та діянь, але якщо взяти до уваги Єв. від Матвія гл. 23 ряд. 34, де говориться: «І ось тому посилаю до вас Я пророків, і мудрих, і книжників…» (у грецькому оригіналі слово книжники має значення переписувачі) стає очевидним, що Він уповноважив апостолів іти та проповідувати про «радісну звістку» щодо спасіння своїм співгромадянам з Ізраїлю та всім іншим народам, при цьому записавши все бачене. Євангеліє в християнстві – головна частина Нового Заповіту, який, у свою чергу, є частиною Біблії. Євангеліє містить розповіді про Ісуса Христа, його життя, вчення, смерть і воскресіння. Християнською церквою канонізовано (оголошено священними й включено до Нового заповіту) чотири Євангелії: Євангелія від Матвія, Євангелія від Марка, Євангелія від Луки, Євангелія від Івана.

Євангелія (від грецьк. euangelion – блага вість) – ранньохристиянські твори, що розповідають про життя, смерть та воскресіння Ісуса Христа; існують чотири канонічних (від Матфея, від Марка, від Луки, від Іоанна) і багато апокрифічних євангелій.

Євразійство – напрям російської соціально-філософської та культурологічної думки 1920-1930-х рр., що виник в емігрантському середовищі наукової інтелігенції. Пафос теоретичної діяльності представників євразійства полягав у виявленні своєрідності «культурної особистості» Росії.

Європоцентризм – культурно-філософська й світоглядна установка, яка ґрунтується на ідеї винятковості, зверхності цінностей європейської культури над іншими.

Європоцентризм – культуро-філософська установка, за допомогою якої доводиться культурна винятковість, заснована на ідеї переважання цінності європейської культури.

Євхаристія (грецьк.) – (христ.) церковне таїнство, під час якого тіло та кров Ісуса Христа (Святі Дари) втілені в хліб та вино, якими причащаються вірні під час літургії.

Єзуїти – члени чернечого католицького ордену «Товариство Ісуса», створеного в 1534 р. іспанцем Ігнатієм Лойолою для боротьби з народними рухами, передовою думкою, для зміцнення авторитету католицької церкви.

Єпітимія (від грецьк. epitimion – кара) – у православ'ї й католицизмі церковне покарання віруючих за скоєний гріх, за порушення церковних канонів.

Єресі (від грецьк. airesis – відбір, переконання) – учення, що відхиляються від офіційної доктрини церкви в питаннях догматики, культу та організації.

Єресіологія – історичний опис єресей, а також полемічна література, спрямована проти них.

Жанр (від франц. genre – рід, вид) – 1) стійкий тип художнього твору, що історично склався. Наприклад, у музиці – симфонія, кантата; у літературі – роман, поема; у живописі – пейзаж, портрет, натюрморт, інтер'єр, сюжетна картина; 2) поняття «жанр» узагальнює риси, притаманні групі творів якоїсь епохи, нації або світового мистецтва в цілому. Наприклад, побутовий жанр, портрет, пейзаж, натюрморт,історичний, батальний. Жанр не вважався шляхетним, позаяк його теми не були зі священної історії чи античності й не були суто портретами, хоча були бодегони разом із людськими фігурами. Іноді у бодегон включали побутові сценки (Франсіско Баррера, «Алегорія осені» з фігурою віслюка та селянина-збирача винограду, Дієго Веласкес«Жінка готує яєчню») або алегоричну фігуру (Франсіско Баррера, «Алегорія весни», Музей красних мистецтв, Севілья).

Жанр у мистецтві – стійкий різновид художніх творів, складений історично; в образотворчому мистецтві – пейзаж, натюрморт, портрет, історичний жанр, жанрова картина та ін.

Жанрове малярство – зображення типових сцен щоденного життя, звичайного в сучасному мистецтві; українське жанрове мистецтво тісно зв'язане з побутовим мистецтвом, яке зображує переважно селянський побут. Побутові сцени зустрічаються вже в скитському мистецтві, на фресках Київської Софії (11 століття), але означення жанрового малярства прищепилося у зв'язку з європейським станковим малярством і датується на Заході 15 – 16 століттями, в Україні 18 століттям. Побутові сцени О. Венеціянова, а потім В. Штернберґа («Великдень на Україні»), І. Сошенка («Хлопці рибалки») й ін. прокладають шлях для жанрового

малярства, що його повний розвиток пов'язаний з появою Тараса Шевченка, якого варто вважати попередником і духовим батьком пізніших передвижників, що були типовими представниками жанрового малярства. З появою передвижників жанрове малярство набуває великого поширення: К. Трутовський («Український ярмарок», «Дівчата біля криниці»), І. Рєпін (поруч з іншими картинами, жанрові сцени «Вечерниці», «Сільський музика»), М. Бодаревський («Весілля на Україні», 1888) й ін.; популярні сцени нар. жанру М. Пимоненка («На перелазі» тощо). Пізніше залишили твори з побутового жанру М. Мартинович, І. Їжакевич,С. Васильківський, Ф. Красицький, А. Ждаха, Ф. Кричевський, О. Кульчицька, І. Труш, Й. Бокшай, О. Курилас, І. Северин, О. Мурашко, А. Петрицький, Ю. Киянченко та ін. У першій половині 20 століття (часи впливу західного експериментализму) побутовий жанр в Україні занепадає й виступає часто тільки як претекст до формальної стилізації, передусім у графіці, наприклад, історичний жанр Е. Козака, М. Бутовича, Г. Мазепи. На еміграції в жанровому малярстві працювали М. Дмитренко, Д. Поторока. В УССР жанрове малярство широко пропагується як вияв «соціалістичного реалізму», зокрема в творчості нового покоління митців: М. Божій, Г. Томенко, К. Тимощук, Т. Яблонська,М. Чепик, І. Юхно, М. Дерегус й ін. У дев'ятнадцятому столітті в Італії відомими представниками жанрового живопису були Антоніо Ротта й Вінченцо Петрочеллі.

Жанровий живопис – живопис, що зображає сцени повсякденного життя, а не сюжети з класичної міфології або Священної історії. Жанровий живопис був дуже поширений у Голландії XVII століття, і часто художники спеціалізувалися на зображенні певного типу сцен – наприклад, сцен у тавернах (Ян Стін), концертів або домашніх інтер'єрів (Ян Вермеєр). У XVIII столітті жанровий живопис отримав поширення в інших країнах Європи завдяки творчості Жана-Батіста Шардена у Франції, П'єтро Лонгі в Італії та Вільяма Хогарта в Англії.

Жданівщина – політика контролю й репресій в області культури.

Жива і Мора (Морена) – боги давньослов'янського пантеону – боги життя і смерті. Жива уособлювала собою красу, юність, любов, природну родючість, Морена – хворобливість, старечу неміч з наступним неминучим кінцем – смертю. Відповідно, у природі Жива позначала момент весняного пробудження природи, цвітіння й зеленіння, Морена – дозрівання плодів і врожаю як провісників майбутнього в'янення природи та її осінньо-зимового засипання. У цій своїй якості Морена, наприклад, з'являлася на святі Купайла.

Живопис, малярство – вид пластичного мистецтва, створення зорових образів за допомогою фарб, нанесених на будь-яку поверхню: натягнуте на раму полотно, папір, поверхню стін, посуд тощо. Зазвичай, фарба або інші пігменти наносяться на поверхню за допомогою пензля, однак можливе й використання інших засобів, як-от аерографи, ножі або губки. Як інші різновиди мистецтва, малярство може виконувати гносеологічну, аксіологічну, сугестивну, виховну, компенсаторну, комунікативну та гедоністичну функції. Фантазія художника дозволяє створювати за допомогою сполучення статичних за своєю природою малюнка й кольору складні сюжети, насичені емоціями й відчуттям динаміки композиції або, навпаки, образи абсолютно статичні, «викликаючи у глядача живу ілюзію реальної просторовості…предметів та їхнього оточення».

Жига – 1. Середньовічний смичковий музичний інструмент. 2. Старовинний англійський парний танець кельтського походження, пізніше – салонний.

Житія – вид релігійно-біографічної літератури про життя мучеників, аскетів, церковних і державних діячів, яких церква оголосила святими.

Жонглер – 1. Середньовічний мандрівний актор і музикант у романських країнах. 2. Артист цирку, що вміє підкидати й спритно ловити одночасно кілька предметів.

Жрець – особа, що займається відправою релігійних обрядів у язичників. Жрець здійснював жертвоприношення божеству, стежив за вшануванням богів, доглядав за їх статуями й священними тваринами, молився їм. Жерці звільнялися від будь-яких податків.

Жупел – щось таке, що викликає жах, лякає. На

церковнослов'янській мові – сірка, що горить, чи смола для грішників у пеклі.

Задній план – те, що намальовано позаду, що не становить головного змісту картини, не є істотним.

Зак'ят (араб. – очищення) – один зі «стовпів» ісламу, встановлений шаріатом щорічний податок на користь найбідніших.

Заклинання – усталена словесна формула, що супроводжується відповідними діями, яка мала магічну силу. Метою заклинань було вплинути на когось чи щось, підкорити його своїй волі або чаклунській силі, висловити настійне прохання, благання.

Закомари - у древньоруській архітектурі півкруглі фронтони при циліндричних склепіннях.

Закон перспективи – правила передавання глибини простору й об'ємних об'єктів на площині.

Замальовка – малюнок з натури з метою тренування чи збирання матеріалу для якої-небудь теми в малюванні; начерк, ескіз.

Замко́вий камінь (синонім – звірник), замок або ключ – клиноподібний або пірамідальний елемент кладки у вершині склепіння, арки чи плоскої перемички, укладається останнім і замикає (завершує) їх, після чого вони витримують навантаження. Замковий камінь витримує стискаючі сили, завдяки цим силам і своїй формі не може випасти вниз. Часто виступає з площини арки, виділяється розмірами, має орнаментальну або скульптурну обробку, і цим виконує також декоративну функцію, служить прикрасою арок і навіть плоских перемичок. Замковий камінь укладається останнім при зведенні арки, тому має символічне значення. Замковий камінь є емблемою Пенсильванії, оскільки цей штат був останньою, тринадцятою колонією, що проголосувала за незалежність північноамериканських колоній.

Замовляння – магічні слова, які, за давніми уявленнями, маючи чаклунську силу, чинять вплив на щось – загоюють рани, лікують хвороби тощо.

Запад – простір, який утворюється на плані будинку, при віднесенні частини зовнішньої стіни в глибину від лінії фасаду.

Запорозька Січ (інколи **Запорізька Січ**) – військово-суспільний і духовний центр українського козацтва раннього нового часу. Головний осередок нереєстрового Війська Запорозького від середини 16 до середини 17 століття. Політично-адміністративний центр держави Війська Запорозького Низового з другої половини 17 – кінця 18 століття. Розташовувалася за дніпровими порогами, в середній течії Дніпра. Протягом раннього нового часу існувало вісім Запорозьких Січей.

Заратуштра (між X і перш. пол. VI ст. до н. е.) – іранський релігійний реформатор, засновник зороастризму; автор найдревнішої частини Авести – Гат.

Зарисовка – рисунок з натури, виконаний з натури.

Зарубинецька культура – археологічна культура стародавніх племен, які жили в середньому та верхньому Придніпров'ї та Поліссі в II ст. до н. е. – I–II ст. н. е. Зарубинецьку культуру відкрив у 1899 р.В. Хвойка, який виявив могильник з тілоспаленням поблизу с. Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської області. Вважається, що носіями цієї культури були предки давніх слов'ян.

Заставка – малюнок перед початком розділу, частини книги.

Збруцький ідол – найвідомішим зразком язичницького кумира вважається відомий Збруцький ідол, випадково знайдений у 1848 р. у водах притоки Дністра − річки Збруч. Цей ідол являє собою вапняну колону 2,7 м чотиригранної форми з малюнками на кожному з боків. Капище цього ідола розташовувалося за 5 км від с. Городниця Гусятинського району Тернопільської області, у лісі, на найвищому в цій місцевості пагорбі Богиті.

Звичаї – стереотипи поведінки, яких дотримується спільність людей, соціальні групи за певних обставин і які зберігаються в незмінному вигляді протягом тривалого історичного періоду, передаючись із покоління в покоління.

Звіриний стиль – тип давнього й середньовічного орнаменту, що сягають тотемного шанування звіра-прабатька. Був розповсюджений у скіфів, саків, алтайців, фракійців, сарматів у I тис. до н. е., у кельтів і германців – у 1 тис. н. е.,

у середньовічному російському мистецтві (головним чином у книжковій мініатюрі).

Звіриний стиль (в образотворчому мистецтві) – стилізоване зображення тваринного й рослинного світу у творах мистецтва.

Зернь – художньо-технічний прийом обробки металу, дрібні золоті або срібні кульки (діаметром від 4 мм), які набиваються на малюнок.

Зіккурат – в архітектурі Древньої Месопотамії культова вежа, побудована у вигляді сходинчатої споруди з ярусами, що зменшуються. Створюються з цегли-сирцю і з'єднуються ходами й пандусами.

Змішані кольори – усі кольори, крім основних (червоного, жовтого, синього). Отримуються шляхом змішування основних кольорів.

Знак – матеріальний об'єкт (артефакт), що виступає в комунікативному або трансляційному процесі аналогом іншого об'єкта, який замінює його. Знак є основним засобом культури, з його допомогою здійснюється фіксація та оцінка індивідуальної та загальної інформації про людину й світ в культурних текстах.

Знак у культурі – фіксована в об'єктивованій формі (предметній, інтонаційній, жестовій) схожість між речами, ситуаціями, переживаннями. Знак виконує функцію вказівки на зовнішню та внутрішню схожість порівнюваних об'єктів культури, не має прямої схожості з визначенням.

Знакова система – сукупність знаків, що володіє внутрішньою структурою, явними (формалізованими) або неявними правилами освіти, осмислення та використання її елементів і служить для здійснення комунікативних і трансляційних процесів.

Золотий переріз – ділення відрізка так, щоб більша частина відносилася до меншої, як весь відрізок – до більшої.

Золотий перетин – геометричне, математичне співвідношення пропорцій, при якому ціле відноситься до більшої частини, а велика частина відноситься до меншої.

Золотий перетин – принцип зображення предмета в архітектурі, скульптурі й живописі, що полягає у встановленні найбільш гармонійних пропорцій. У пошуках гармонії художники

іноді інтуїтивно слідували цьому принципу, тим чи іншим чином наближаючись до ідеальних співвідношень, але теоретично принцип золотого перетину було сформульовано в епоху Відродження.

Золоті ворота – головна урочиста брама давнього Києва, видатна пам'ятка архітектури часів Київської Русі. Споруджена в 1037 р. за Ярослава Мудрого. Назва походить від позолоченого купола надбрамної церкви.

Зофор – прикрашена барельєфами кам'яна стрічка (фріз) над балкою, яка перекриває роміок між колонами (архітрав).

Зурна – східний народний язичковий духовий музичний інструмент типу гобоя, що вважається одним із його попередників. Представляє собою дерев'яну трубку з розтрубом і декількома (зазвичай 8-9) отворами (одне з яких знаходиться на протилежній іншим стороні). Музикант, який грає на З., називається зурначі. Поширений на Близькому й Середньому Сході, Балканах, Кавказі, в Індії, Малій Азії, Середній Азії.

Ігіл – тувинський народний смичковий музичний інструмент.

Ідеал – уявлення про найвищу досконаліть, яка як взірець, норма й найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини чи суспільного класу.

Ідеал естетичний – уявлення про прекрасне в природі, суспільстві, людині й мистецтві,.

Ідеалізація – приписування комусь, чомусь ідеальних властивостей; схильність вважати когось, щось кращим, ніж є в дійсності.

Ідентифікація – 1. Дія за значенням ідентифікувати; 2. Засіб встановлення: а) тотожності особи за сукупністю її загальних та окремих даних; б) повноважень користувача системи за допомогою пароля.

Ідентифікація етнічна – віднесення людьми один одного й самих себе до певної етнічної групи.

Ідентичність (від лат. identifico – ототожнювання) **–** 1) тотожність, однаковий; 2) психогологічне уявлення про своє «Я», яке характеризується суб'єктивним відчуттям самототожності й цілісності; 3) усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної групи, свого статусу й ролі.

Ідеологія – сукупність суспільних ідей, теорій та поглядів, які відтворюють і оцінюють соціальну дійсність з погляду інтересів певних класів або соціальних груп. Розробляються, як правило, ідеологами цих груп і спрямовані на утвердження або, навпаки, зміну, перетворення наявних суспільних відносин.

Ідіома (з грец.) – стале словосполучення, що виконує функцію окремого слова, значення якого не виводиться із значень компонентів, з яких воно складається (наприклад, «накивати п'ятами»). Ідіома є результатом мовної творчості народу протягом багатьох століть.

Ідіофони – музичні ударні інструменти, у яких звук виникає через коливання всього інструмента (напр., дзвін, гонг, трикутник).

Ідол (від грецьк. eidolos – маленьке зображення) – зображення божества, об’єкт поклоніння в язичництві.

Ієрархія (грецьк. – священний та влада) – поділ на вищі та нижчі посади, чини, соціальні групи залежно від їхнього суспільного й майнового стану; порядок підлеглості нижчих осіб за чином, посадою вищим.

Ієрогліф – знак деяких видів ідеографічного письма (єгипетська ієрогліфіка, давньошумерський клинопис, сучасна китайська ієрогліфіка).

Ізборники – хрестоматії, книги, у яких списувалися матеріали, виїмки, витримки з інших, іноді й більших творів.

Ізборники Святослава – найдавніші пам’ятки писемності Київської Русі різноманітних за характером статей. Окрім церковних творів, до збірки увійшли твори з логіки, граматики, поетики.

Ізразці (кахель) – керамічні облицювальні плитки, що з тильного боку мають виступ для кріплення. Вони можуть бути гладкими, рельєфними або вкритими глазур’ю (майоліка), або бути неглазурованими (теракота).

Ікона (від грецьк. – образ, зображення) – у церквах так званої апостольської традиції (насамперед, православні та католицькі) – зображення Ісуса Христа, Діви Марії, священних персонажів старозавітної та новозавітної історії (патріархів, царів, апостолів, пророків), християнських святих і сюжетів, які зв’язані з їхніми діяннями.

Іконічні знаки – «знаки-образи», що володіють схожістю з предметами, які вони позначають.

Іконографія (гр. «зображення» і «малюю, пишу») – суворо встановлена система зображення будь-яких персонажів або сюжетних сцен.

Ікóнопис – мистецтво писання ікон, вид живопису, має культове призначення. Іконопис – вид середньовічного християнського (головним чином православного) релігійного живопису, писання ікон. Іконописання, особливо характерне й розвинене в православній традиції, як і загалом у східному християнстві (православній, греко-католицькій, коптській, маронітській церквах тощо), широко поширене й популярне в Україні, Росії, Румунії, Греції, Сербії, Грузії та інших східноєвропейських та близькосхідних краях. Православне мистецтво є носієм високих духовних цінностей, зокрема, іконопис, який створювався святими духовидцями. Для педагога іконописне мистецтво повинно виступати одним із засобів морально-естетичного виховання. У православній культурі іконі належить значне місце, де вона ніколи не мислилася лише як твір мистецтва. Ікона, перш за все, віронавчальний текст, який покликаний допомогти пізнанню істини. Ікона є своєрідним вікном у духовний світ, тому вона має особливу мову, де кожен знак – символ (І. К. Язикова). За допомогою знаково-символічної системи ікона передає інформацію подібно до письмового тексту, мову якого необхідно знати, щоб сприйняти, зрозуміти й пережити її духовний сенс. Мета ікони – направити всі наші почуття, розум і всю нашу людську природу до її істинної мети – на шлях перетворення.

Іконописець – художник, який створює ікони.

Іконостас – перегородка з ікон, яка відділяє вівтар від центральної частини храму (нефу). Виник з передвівтарної огорожі в кінці XIV–XV ст. Відомі іконостаси: Преображенської церкви у Великих Сорочинцях (Полтавська обл.) XVIII ст.; церкві Св. Духа в Рогатині Івано-Франківської обл. (XVII ст.).

Ілюміновані рукописи − Термін (утворений від латинського слова Шиттпаге – прикрашати) вживається щодо барвисто декорованих рукописів, створених у період від

Середньовіччя до Відродження. Рукописи, написані на пергаменті (особливим чином оброблена теляча шкіра), прикрашалися кольоровими мініатюрами, малюнками на полях і великими орнаментованими літерами – ініціалами (Андре Боневе, брати Лимбурги). З винаходом друкарства ілюміновані рукописи стали виходити з моди, і до початку XVI століття їх вироблялося вже порівняно небагато.

Ілюстрація – зображення, яке наочно пояснює або доповнює будь-який друкований текст.

Імам (від араб. «амма» – стояти попереду) – керівник мусульманської громади.

Імітація (від лат. imitatio – наслідування) – 1. У мистецтві наслідування певного стилю, школи, манери майстра або властивостей якого-небудь матеріалу за допомогою зовсім інших засобів і прийомів. 2. Виріб, який є підробкою під що-небудь.

Імпост – горизонтальний архітектурний елемент, на який спирається арка, що стоїть на стіні або колоні.

Імпресіонізм (від франц. impression – враження) – напрямок у мистецтві кінця XIX – початку XX ст. Його представники прагнули неупереджено й природно відобразити навколишній світ і повсякденне життя в їхній рухливості й мінливості, передати свої скоминущі враження. Найвзначніші представники: Е. Мане, К. Моне, О. Ренуар, А. Сіслей, К. Піссаро, П. Сезанн, Е. Дега.

Імпровізація (від лат. improvisus – несподіваний, раптовий) – 1) створення художнього твору (віршів, музики і т.д.) безпосередньо в процесі його виконання; 2) твір, виконаний таким чином.

Інверсія – 1. лінгв. Зміна звичайного (нормального) порядку слів у реченні з метою виділення тих чи інших його членів; порушення звичайного порядку слів, зумовлене логічними, стилістичними або ритмічними вимогами; 2. мат. Розташування двох елементів у зворотному порядку; 3. псих. Переорієнтація мотивів, потреб і т. ін. особистості; найчастіше термін використовується на означення сексуальних збочень, а також перестановки подій у сновидіннях; 4. хім. Розщеплення складних цукрів на прості

під дією кислот; 5. Підвищення температури повітря замість звичайного її зниження в атмосферному шарі.

Індульгенція (від лат. indulgentia – милість) – у католицизмі грамота про відпущення гріхів, видана Папою Римським; торгівля індульгенціями викликала обурення в суспільстві, і вимога її припинення була одним із головних гасел Реформації.

Індустріалізація – процес прискореного розвитку промисловості, у першу чергу – важкої, перетворення господарства країни на індустріальне. В СРСР наприкінці 1920-ї -у 1930-ч рр. індустріалізація проводилася форсованими темпами за рахунок надмірної експлуатації населення.

Ініціації (від лат. initiatio – здійснення таїнств) – сакралізовані посвячувальні обряди в первісному суспільстві, що пов'язані з переводом юнаків і дівчат у віковий клас дорослих чоловіків і жінок.

Ініціація (від лат. initiare – посвячувати) – обряд посвячення – прийняття підлітків, молоді в повноправні члени племені.

Інквізиція (лат. inquisitio – розшук) **–** 1. Судово-слідчий орган католицької церкви (існував у XIII-XIX ст.), створений для боротьби з єритиками, що діяв дуже жорстокими методами, використовуючи доноси, тортури, жорстокі прилюдні страти; 2. Жорстоке витончене знущання, катування.

Інкрустація – 1) вид мозаїки, складеної з пластин певних форми й розміру. 2) врізування та вклеювання в поверхню предмета шматочків інших матеріалів для його оздоблення.

Інкультурація – процес, у ході якого індивід освоює традиційні засоби мислення та дій, що характерні для культури, до якої він належить.

Інновація (від лат. innovatio – оновлення) – поява та розповсюдження рис, яких раніше не було в рамках даної культури, модернізація, реформа; інновація може бути результатом міжкультурного винаходу або міжкультурного запозичення.

Інструментальна музика – музика, що виконується на музичних інструментах, на противагу вокальній (співу).

Інструментальний – той, що стосується інструмента; І-на музика -музика, що її виконують на інструментах (на відміну від

співу); І-на сталь – вуглецева та легована сталь для виготовлення різального й вимірювального інструменту.

Інструментування – 1. Розподіл голосів музичного твору між інструментами оркестру, камерного ансамблю тощо. 2. Перекладення для оркестру (ансамблю) музичного твору, написаного для іншого складу або інструмента. 3. Упорядкований добір звуків у вірші або прозовому творі, який створює художню єдність частин тексту (алітерація, асонанс, звуконаслідування).

Інсценівка – перероблений для театру, кіно, радіо, телебачення літературний твір.

Інсценування – п’єса, яка створена на основі переробки прозаїчного або поетичного твору.

**Інтер`єр** – «внутрішній вигляд», архітектурний і художньо оформлений простір житлової або суспільної будівлі. Інтер`єр – функціонально й естетично організований простір у середині будинку, що утворюється огородженнями, меблями, освітлювальною арматурою, обладнанням.

Інтеракціонізм – (анг. взаємодія) – теоретично-методологічний напрям у соціології та соціальній психології, що розглядає взаємодію між індивідами чи групами як основу й сутність соціальної реальності.

Інтеріоризація – (лат. interior – внутрішній) процес перетворення зовнішніх дій на внутрішні, ідеальні дії, їх перетворення в усталені якості особистості.

Інтерколумний (лат. intercolumnium) – відстань між сусідніми колонами в колонаді або портику в ордерній архітектурі.

Інтермедія (лат. intermedius – проміжний, середній) – невеличкий розважальний драматичний твір, який виконують між актами вистави.

Інтернаціонал – 1. Міжнародне об'єднання партій і рухів комуністичного спрямування з метою ліквідації капіталізму й встановлення влади робітничого класу; перший І. – міжнародне товариство робітників (1864 – 76 рр.); другий І. – міжнародне об'єднання соціалістичних партій (1876 – 1914 р.); третій (Комуністичний) І. – міжнародне об'єднання комуністичних партій (1919 – 43 рр.). 2. Міжнародний революційний гімн пролетаріату, написаний французами робітниками Е. Потьє (текст) і П. Дегейтером (музика).

Поширений з кінця 19 ст. У 1917 – 44 рр. – державний гімн України.

Інтернет – глобальна система комунікації, передачі й зберігання інформації, частини якої логічно взаємопов'язані одна з одною за допомогою єдиного адресного простору.

Інтерпретація – науковий метод пізнання, який дає змогу скласти художній образ творів мистецтва здебільшого у двох напрямках: першому властива орієнтація на концепційно-смисловий комплекс, який втілюється у вербальній формі (при цьому твори мистецтва описуються й пояснюються в усій множинності їхніх внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків); другий пов'язаний з виконавським трактуванням.

Інтертекстуальність (за Ю. Крістєвою) – термін для визначення спектра міжтекстуальних відношень. Будь-який текст є частиною широкого культурного тексту.

Інтонація – 1. Ритміко-мелодійний лад мови, послідовна зміна висоти тону, сили й часу звучання голосу, що відбиває інтелектуальний та емоційно-вольовий зміст мовлення; тон, тональність, тембр, відтінок, нюанс. 2. Тон, манера чи відтінок мови, які виражають яке-небудь почуття мовця. 3. Точність, рівність звучання кожного тону музичного інструмента або звуку пісні щодо висоти, тембру, сили.

Інтонація (від лат. iniono – голосно вимовляю) – семантична одиниця в музиці, яка є найменшим конкретним сполученням тонів у музичних висловлюваннях і має відносно самостійне виразне значення.

Інтрада – муз. інструментальна п'єса урочистого, величного характеру (вступна частина сюїти).

Інтуїція (від лат. intueri – уважно дивитися) **–** безпосереднє отримання знання шляхом цілісного схоплення, майже миттєвого осягнення проблемної ситуації без дискурсивного виведення, аргументації й доведення.

Інформаційна культура – характеризує її з точки зору інформації, що акумулюється, обробляється й транслюється в її рамках. Її основою є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування, уміння орієнтуватися в інформаційних потоках, ефективної життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Іонічний ордер – архітектурний ордер, характерний наявністю бази колони й складною капітеллю.

Іронія – прихована насмішка, спеціально вдягнена у форму позитивної характеристики чи вихваляння. Злу іронію називають сарказмом.

Ірраціональний (від лат. irrationalis – нерозумний) **–** той, що перебуває за межею розуму, алогічний.

Ісихазм – (від грец. Hesychia – відчуженість, німотність) **–** містико-аскетичне вчення, що лежить в основі східнохристиянської, православної, чернечої духовності. Після 14 ст. набуло значного поширення серед вітчизняного чернецтва. Його суть: через містичне споглядання в чернечому подвижництві може бути досягнутий вищий ступінь пізнання – споглядання сутності речей, бачення нестореного світла богопізнання. Ісихазм заперечує пізнання Бога з допомогою інтелекту.

Іслам – одна з найпоширеніших у світі релігій, заснована, за переказами, у VII ст. пророком Мухаммедом в Аравії, головні принципи якої викладені в Корані (напрямки – сунізм і шиїзм). Основний догмат – поклоніння єдиному богу – Аллаху і визнання Мухаммеда «посланцем Аллаха».

Історичний жанр – жанр образотворчого мистецтва, присвячений темам історії. Історичний живопис або ширше Історичний жанр – важливий жанр живопису, спеціалізований на зображенні значущих для окремого народу чи людства подій минулого. Історичний жанр має повчальний, пропагандистський, патріотичний чи дидактичний характер і міняє власне ідеологічне навантаження згідно з панівними ідеями в окремий історичний проміжок (на нього впливають міфологічна свідомість, релігійний фанатизм, революційний класицизм, реформаторство, мілітаризм, тоталітаризм тощо). Практично завжди історичний жанр обслуговував потреби самоідентифікації, а в добу виникнення суспільств і держав – обслуговував потреби влади, панівної еліти (сенат в республіканському Римі, уряди римських пап, бонапартизм,фашизм у Німеччині, радянські уряди Кремля) чи тиранів, монархів при переході до монархічних типів правління державами. Історичний живопис, можливо, як

ніякий інший, надто залежний від типу державного управління (республіка, імперія, конституційна монархія) та конкретної політичної ситуації, відбиває смаки панівної еліти та уподобань художників-авторів – у першу чергу політичних, естетичних, філософських, протестних.

Історичними танцями називають здебільшого європейські танці, популярні в певну епоху на балах знаті. Багато з цих танців виросли з народних, однак набрали вишуканого культурного стилю. Популярні історичні танці змінювалися з епохами. До них належать павана, гальярда, контрданс, менует, мазурка,полонез, кадриль та інші.

Історичні пісні – це фольклорні твори, присвячені певній історичній події або відомій історичній постаті. У цих піснях висловлюється ставлення народу до історичних подій чи героїв.

Італійський сад доби відродження (англ. Italian Renaissance garden) – важлива галузь культури й мистецтва Італії 15-16 ст., що була натхнена античними ідеалами, передовсім давньоримськими зразками, які некритично сприймали як світлі й гідні наслідування. Сади Відродження були ще невеличкі за розмірами, позбавлені пишноти. Використовували фонтан зі скульптурою, лави, боскети, горщики з лимоновими деревами. На ранньому етапі фонтан зі скульптурою згуртовував навколо себе більшу частину садових елементів, котрих ще не було багато.

«**І цзин**» або «**Чжоу і**» – «Книга змін», давньокитайський гадальний, релігійний та філософський текст (поч. І тис. до н. е.), шанований у даосизмі, конфуціанстві та китайському буддизмі.

Йога (санскр. – з’єднання, роздуми, споглядання) – в індійській традиції напрямок, що розробив систему послідовного очищення й просвітлення розуму, а також комплекс практичних вправ для досягнення стану «звільнення» душі від «пут» матерії, тіла, розкриття можливостей людської природи.

Кааба (араб. – куб) – давня ісламська святиня, чотирикутна споруда в центрі «Заповідної мечеті» у Мецці, у східний кут якої вмуровано «чорний камінь», місце паломництва мусульман.

Каббала (від давньоєвр. «переказ») **–** релігійно-містичне вчення в іудаїзмі, яке з'явилося в середні віки, і згідно з яким кожна людина може знайти шлях до безпосереднього спілкування з вищими сферами шляхом зосередженого споглядання таємного сенсу імен Бога, особливих молитов тощо.

Каблучок– архітектурний облом (див. архітектурні профілі) з двох дуг, що звернені в протилежні сторони, верхня частина випукла.

Кавал – духовий музичний інструмент типу флейти.

Кавер-версія – авторська музична композиція у виконанні іншого музиканта чи колективу.

Каденція – (муз.). Сольний епізод імпровізаційного характеру в інструментальному концерті.

Кайрак – ударний музичний інструмент, поширений в Узбекистані та Таджикистані. Кам'яні кастаньєти з чотирьох плоских відшліфованих плиток. Інша назва – кайрок.

Календарно-обрядова поезія – найдавніший вид усної поетичної творчості. Виникла в дохристиянську добу. Цикли цієї уснопоетичної словесності пов'язані з певними періодами року (календарем) – колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, петрівчані пісні тощо – або ж з відповідною трудовою діяльністю людини – косарські пісні, обжинкові пісні.

Календарно-обрядові пісні – це пісні, які виконувалися під час різних народних свят та обрядів. Ці пісні тісно зв'язані з язичницькими віруваннями. Слов'яни вірили в сили природи, у духів природи та вважали, що обрядовими піснями можуть вплинути на них та примусити їх діяти в бажаному напрямку. Обрядова поезія дуже тісно зв'язана з працею людини, з родинним побутом та з народним календарем. У різні пори року виконувалися різні обрядові (календарно-обрядові) пісні. Ці пісні повинні були забезпечити успіхи в господарюванні, добрий урожай, щастя в родинному житті. Наприклад, на сільських майданах і галявинах співали веснянки й гаївки, під час Зелених свят – русальні пісні, на Івана Купала – купальські пісні. По закінченню жнив люди співали жниварські пісні, славлячи землю за те, що дала їм гарний урожай. Під час зимового сонцестояння виконували сонцесяйні пісні. Пізніше календарно-обрядовим пісням

почали надавати християнського сенсу й пов'язувати з християнськими святами. Надзвичайної популярності в народі набули колядки та щедрівки. Ці пісні приурочувалися до основних свят зимового циклу: колядки – до Різдва (7 січня), щедрівки – до Нового року (за старим календарем 14 січня). Календарно-обрядова пісенна поезія має три умовних цикли: зимовий, весняний та літній

Каліграфія (грец. κάλλος «гарне» + γραφή «письмо») – мистецтво гарного письма, краснопис, а також чистописання. У сучасному розумінні займає широку нішу від шкільних прописів до виразно індивідуальних мистецьких композицій. Сягнувши високого розвитку в додрукарські часи, у багатьох культурах каліграфія залишається важливою складовою. Історія писемності – це історія еволюції естетичних понять, що розвиваються в рамках технічних навичок, швидкості передачі інформації й матеріальних обмежень людини, часу й простору. Стиль листа, звичайно описуваний як шрифт, рука або алфавіт. Сучасна каліграфія досить різноманітна – від побутових рукописних написів на листівках до високого мистецтва, у якому експресія написаного рукою знака не завжди народжує чіткі літерні форми. Класична каліграфія значно відрізняється від шрифтових робіт і нестандартних рукописних форм, хоча каліграф повинен уміти робити й те, і те; літери склалися в такі форми історично, але при цьому вони здебільшого спонтанні й завжди народжуються в момент письма.

Калокагатія (грец. kalos – прекрасний, agathos – добрий) – гармонійне сполучення зовнішніх (фізичних) і внутрішніх (духовних) позитивних якостей людини, яке ґрунтується на ідеалі єдності добра й краси.

Кам’яна могила – археологічна пам’ятка XIV – XII тис. до н. е., яка знаходиться поблизу Мелітополя. Петрогліфічний комплекс Кам’яної могили є одним із проявів того світорозуміння, яке склалося на кордонах широкого культурно-історичного поясу, який простягався через Старий Світ між Індією та Європейським узбережжям Атлантики.

Камерний – 1. Той, що стосується камери, має камеру, складається з камер. 2. Призначений для невеликого

приміщення й нечисленної аудиторії. 3. К-а музика – музика, написана для кількох інструментів або голосів (дует, тріо). 4. К. ансамбль – група виконавців камерної музики. 5. К-а кислота – тверда кристалічна сполука, яку добувають у процесі виробництва сірчаної кислоти в свинцевих камерах; під впливом води розпадається на сірчану й азотисту кислоти.

Камертон – джерело звуку; зігнутий і закріплений посередині металевий стрижень, кінці якого при коливанні дають звук певної висоти. Є еталоном висоти звуку при настроюванні музичних інструментів і при співах.

Камея – різьблений камінь з опуклим зображенням.

Камиль – адигейський духовий музичний інструмент типу флейти (з очерету або металевої трубки).

Канель – естонський щипковий музичний інструмент типу гусел.

Канклес – литовський струнний музичний інструмент типу гусел.

Каннелюри –вертикальні жолобки на стволі колони.

Канон (грец. kanon – норма, правило) – 1) зведення положень, твердо встановлених і загальноприйнятих; 2) **біблійний канон** – сукупність книг Біблії, що визнаються церквою богонатхненними й застосовуються під час богослужіння як Священне писання; 3) **церковний канон**. – установлені християнською церквою правила у сфері віровчення, культу, організації церкви; 4) **канон** у мистецтві – сукупність художніх прийомів або правил, що вважаються обов'язковими в той чи іншій період, а також твори, які вважаються взірцем; 5) **канон** у музиці – форма багатоголосної музики; велика хорова композиція (у православній церкві).

Канонізація (від лат. canonisatio – узаконюю) – у християнстві акт причислення церквою подвижника віри та благочестя до святих певної конфесії.

Канопа (грец. kanobos – від назви міста у Давньому Єгипті) – посудина для зберігання нутрощів бальзамованого небіжчика в Давньому Єгипті або попелу після кремації в Етрурії, кришка якої мала вигляд голови померлого або бога.

Кант (лат. cantus – спів, пісня) – рід побутової багатоголосної пісні (спочатку на релігійні тексти), поширеної в Польщі, Білорусії, в Україні й Росії в XVII – XVIII ст., яка

виконувалася ансамблем, співаком або хором без супроводу.

Кантата – великий музичний твір урочистого або лірико-епічного характеру для хору, соліста й оркестру. Складається, як правило, з оркесторового вступу, арій, речитативів і хорів.

Кантеле – фінський і карельський народний струнний щипковий музичний інструмент, схожий на гуслі.

Канцонета – 1. У давньоіталійській і французькій поезії форма ліричного вірша з кількох логічно закінчених за змістом й однаково ритмічно побудованих куплетів. 2. З 15 ст. в Італії й Франції нескладна лірична пісенька, що наближалася до народної (багатоголосої, потім одноголосої); з 19 – 20 ст. в інструментальній музиці – «пісня без слів». Інша назва – канцона.

Капела – 1. Хор півчих; мішаний ансамбль, що об'єднує співаків та інструменталістів; хор взагалі; іноді колектив винконавців-інструменталістів (напр., бандуристів); а капела – хоровий спів без інструментального супроводу. 2. Католицька чи англіканська каплиця, у якій розміщувався церковний хор; домашня церква (у замках, палацах). В архітектурі – невелика споруда чи приміщення для молитов одного знатного сімейства, для зберігання реліквій, розміщення хористів та ін. Розташовувалися Капели у храмах, бокових нефах або навколо хору. Будувалися також Капели, що стояли окремо.

Капище – місце поклоніння та жертвопринесення язичницьким богам.

Капітель – верхня частина колони, пілястри або стовпа, на яку спирається балка або архітрав. Капітелі дістали детальну розробку в античних архітектурних ордерах.

Каплиця – молитовний дім, храм без вівтаря; окрема невелика будівля з іконами в ній.

Капричіо – музична інструментальна віртуозна п'єса примхливого характеру. Відзначається багатством несподіваних ефектних зворотів.

Капріччо (жанр) (італ. capriccio, тобто «примха», фантазія на тему, примхливе зображення) – жанр образотворчого мистецтва, значно поширений в добу італійського бароко 17-18 ст. Капріччо (жанр) – вияв художньої розкутості й багатої уяви митця. Відбився в живописі та в графічних серіях. До

капріччо зараховують також надто примхливі зразки архітектури, фантазійні форми якої не вкладаються ні в яку стилістичну систему. Слово «капріччі» вперше з'явилося в італійській мові в оточенні художників 16 століття як синонім особливого й майстерного задуму та його втілення. Саме в цьому значенні його використовували Джорджо Вазарі та Джованні Паоло Ломаццо (1538 – 1592), художник і теоретик мистецтва. Флорентієць за походженням Вісенте Кардуччо (1576 – 1638), який перебрався на працю в Іспанію, навіть подав новелу щодо виникнення цього терміну в трактаті «Діалоги про живопис», оприлюдненому 1633 року

Караваджизм – художній напрямок, характерний для початкового етапу розвитку реалістичного живопису XVII ст. Основна риса – монументалізація повсякденного світу за допомогою світлотіньових контрастів. Створений Караваджо і його послідовниками: О. Джентілескі (Італія), Х. Ріберою (Іспанія).

Карбування – отримання рельєфного зображення на тонких металевих листах шляхом калатання за допомогою спеціальних інструментів.

Карвінг – мистецтво художнього вирізання з овочів і фруктів, а також із дерева, льоду й каміння.

Кардинал (від лат. cardinalis – головний) – другий після Папи титул єпископа в католицькій ієрархії.

Карикатура (іт. caricature, від caricare – навантажувати, перебільшувати) – жанр образотворчого мистецтва, що використовує засоби сатири й гумору, гротеску, шаржу для критичної оцінки будь-яких громадських, політичних та побутових явищ або конкретних осіб і подій. Комічний ефект карикатурного зображення створюється перебільшенням і загостренням характерних рис, несподіваними зіставленнями, уподібненнями, метафорами, з'єднанням реального й фантастичного. Карикатура використовується в основному в газетно-журнальній графіці, але вона знаходить собі місце також у сатиричному живописі та дрібній пластиці, у плакаті й навіть у монументальному живописі. Карикатуру можна побачити в народній творчості, особливо в лубку. Видатними художниками-карикатуристами були

Ж. Еффель (Франція), Х. Бідструп (Данія), « Кукринікси « (М. Купріянов, П. Крилов, Н. Соколов – Росія).

Карильйон – 1. Музична п'єса, що імітує передзвін. 2. Ударний музичний інструмент – набір точно налагоджених дзвонів.

Каріатида – скульптурне зображення жіночої фігури, що стоїть, і яке є опорою балки в будівлі (антична архітектура, європейська архітектура XVII − XIX ст.).

Карійон – 1. Музична п'єса, що імітує передзвін. 2. Ударний музичний інструмент – набір точно налагоджених дзвонів. Інша назва – карильйон.

Карма (від санскр. – діяння, причина, результат, відплата) – в індійських релігіях принцип універсальної причинності, непорушно діючий закон «відплати» за сукупність учинків, намірів, що визначає майбутнє кожної живої істоти в наступних переродженнях.

Кармін – яскраво-червона фарба. К. добувають із тіла комах кошеніль. Застосовують у живописі, парфюмерії, ситцевибиванні тощо.

Карнай – духовий музичний інструмент (труба), поширений в Узбекистані, країнах Середнього й Близького Сходу.

Карниз – горизонтальний виступ на стіні, який підтримує дах (покриття) споруди й захищає стіну від води, що стікає; має також декоративне значення. Карниз буває верхній, що увінчує, наприклад, в антаблементі, й проміжний.

Картина – твір живопису, виконаний фарбами на полотні, папері, дошці.

Картина світу – одна з форм світоглядного відображення об’єктивної реальності в суспільній свідомості, що являє собою науковий образ освоєної в практиці дійсності, компонент світогляду.

Картинна галерея – художній музей, у якому експонуються виключно або переважно твори живопису. Картинною галереєю називають також розділи живопису у великих музеях і палацові зали, призначені для зборів картин. У Стародавній Греції сховище картин називалося пінакотекою, пізніше так стали називати великі зібрання живопису, тобто картинні галереї. Багато найбільших художніх музеїв світу є картинними галереями й носять назву галерей, у тому числі Національна галерея в Лондоні, Національна галерея

мистецтв у Вашингтоні, Державна Третьяковська галерея в Москві та ін.

Каруганаг – осетинський музичний ударний інструмент типу кастаньєт.

Каскад (сад) (від італ. cascata) – мережа штучних водоспадів у садах і парках різних епох. Мережа натуральних водоспадів давно існує в природі. У країнах зі спекотним літом усі водойми логічно привертають увагу. У Західній Європі доби маньєризму, коли розгорнувся широкий пошук засобів прикрасити сад вельмож, згадали про натуральний каскад і перенесли його в садову архітектуру. Гра з водою розпочалася давно й була підтримана інженерно-технічними пристосуваннями ще в добу Відродження. Фонтан – один із них. До того ж, фонтан і каскад додавали саду ще й звуковий компонент – плескіт води.

Кассандра (грец. Kassandra) – 1) у давньогрецькому епосі дочка троянського царя Пріама та його жінки Гекуби – пророчиця, зловісним пророкуванням якої ніхто не вірив; 2) передвісниця лиха.

Каста – (від португ. «рід», «походження») – замкнена група людей, місце якої в суспільстві визначається звичаями й законами. Для каст характерні замкненість, спілкування лише між особами однієї касти, суворе обмеження стосунків із представниками інших каст, спільність і спадковість професій.

Кастаньєти – іспанський народний музичний інструмент із двох пар зв'язаних дерев'яних чи пластмасових пластинок у формі двох мушель.

Катарсис (від грец. katharsis «очищення») – поняття давньогрецької естетики, яке характеризує естетичний вплив твору мистецтва на людину. Слово «катарсис» вживалося греками в багатьох значеннях: у релігійному, етичному, фізіологічному й медичному. Катарсис, очевидно, включає й полегшення після великого напруження почуттів й облагородження цих почуттів, синтезовані в естетичному переживанні. Термін з античної естетики; душевна розрядка, естетична реакція, яку відчуває людина на завершальній стадії художнього сприймання.

Катехізис (від грецьк. katechesis) – у християнстві стисле викладення вчення церкви у вигляді запитань та відповідей; керівництво для елементарного навчання християнської віри.

Католицизм – віровчення та віросповідання західної християнської церкви, очолюваної Папою Римським.

Каягим – корейський струнний щипковий музичний інструмент.

Квадри – товсті кам'яні плити прямокутної або квадратної форми.

Квадривій – чотири предмети – музика, арифметика, геометрія, астрономія, з яких складався підвищений курс освіти в середньовічній школі; квадривіум.

Квадривіум – підвищений курс освіти в середньовічній школі. За цим курсом передбачалося вивчення чотирьох предметів: музики, арифметики, геометрії, астрономії.

Квадрига – антична двохколісна колісниця, запряжена чотирма конями в один ряд. Скульптурні зображення квадриги часто прикрашали античні будівлі, медалі, геми, камеї; у Європі XVII – XIXст. – фронтони споруд і тріумфальних арок.

Квартет – 1. Музичний твір для чотирьох виконавців. 2. Група виконавців (музикантів або співаків) з чотирьох осіб. 3. перен. Четверо осіб.

Квінтет – ансамбль з п'яти виконавців, а також музичний твір для п'яти інструментів.

Кейлі – традиційні групові ірландські та шотландські танці; музика, під яку ці танці виконують.

Кераміка (грец. keramikos – череп'яний, гончарний) – 1. Виготовлення гончарних виробів із природних глин; гончарне мистецтво. 2. Вироби й матеріали, що їх одержують спіканням глиняної сировини, а також різних мінеральних сумішей. Основними технологічними видами К. є теракота, майоліка, фаянс, фарфор. 3. Маса, з якої виробляють такі вироби.

Кесони – заглиблення на стелі або в середині склепіння.

Києво-Могилянська академія – одна з перших вищих шкіл в Україні та Східній Європі. У 1631 р. П. Могила заснував при Печерському монастирі колегію, яка з 1701 р. отримала статус академії.

Києво-Печерська лавра – православний чоловічий монастир, заснований в XI ст. Антонієм Печерським. З XI ст. – центр

поширення й утвердження християнства в Київській Русі. Відіграла значну роль у розвитку української культури, була центром літописання, іконопису, книгодрукування.

Києво-Печерський патерик (від грецьк. «патер» – батько) – збірка творів про історію Києво-Печерського монастиря та його перших подвижників, яка була складена в першій третині XIII століття. Одним із авторів Києво-Печерського патерика був Алімпій (Аліпій) Печерський (1050–1114) – православний святий, київський мозаїст і живописець, ювелір і лікар, чернець Києво-Печерського монастиря.

Київська Русь – ранньофеодальна держава з центром у Києві. Охоплювала територію від Ладозького й Онезького озер до Чорного моря та від Закарпаття до Волзько-Окського міжріччя й Дону. Виникла на межі VIII і IX ст. внаслідок об`єднання східнослов`янських племен.

Килимарство – об'єднує твори декоративно-прикладного мистецтва (килими, гобелени, паласи), виготовлені з пряжі на спеціальному ткацькому верстаті (горизонтальному, вертикальному). **Килимарство** – стародавній художній промисел, широко поширений в Україні.

Кимвал – старовинний ударний музичний інструмент, що складайся з мідних тарілок або чаш.

Кирилиця – один із двох давньослов'янських алфавітів (другий – глаголиця), названий за ім'ям Кирила – одного з просвітителів слов'ян, проповідників православ'я, братів Кирила та Мефодія. Створено на основі грецького алфавіту з додаванням кількох літер.

Кирило-Мефодіївське братство – українська таємна політична організація, що виникла в грудні 1845 – січні 1846 в Києві.

Кирило-Мефодіївське товариство (Україно-слов'янське товариство, Кирило-Мефодіївське братство) – українська таємна політична організація, що виникла в Києві наприкінці 1845 року[1] та спиралася на традиції українського визвольного й автономістського руху. Була одним із проявів піднесення національного руху на українських землях та активізації загальнослов'янського руху під впливом визвольних ідей періоду назрівання загальноєвропейської революційної кризи – «весни народів». Членами товариства, які називали себе братчиками, стали вихованці й

співробітники Київського та Харківського університетів. Провідну роль серед них відігравали М. Костомаров, Т. Шевченко, Г. Андрузький, В. Білозерський, М. Гулак, П. Куліш. Упродовж існування товариства його ідеологія зазнавала істотних змін. Завдання об'єднання слов'ян, що стало підставою виникнення таємної організації, згодом конкретизувалось у двох напрямах – рівноправного співробітництва слов'янських народів та відродження України.

Кіїк-Коба – мустьєрська двошарова стоянка в гроті, яка розташована в долині р. Зуя неподалік від м. Білопілля в Криму. Тут було знайдено поховання неандертальської людини, що дало підстави вченим висунути гіпотезу щодо початку релігійних вірувань.

Кіклічний епос (циклічний епос) – група епічних творів, починаючи з найдавніших часів, об'єднаних авторським задумом, історичною епохою, головними героями, місцем дії. Кіклічними називалися поети – наступники Гомера, які мали намір охопити якнайбільше коло («цикл») міфологічних подій.

Кімвал – старовинний ударний музичний інструмент, що складається з мідних тарілок або чаш; кимвал.

Кінематографія – 1. Кіномистецтво. 2. Галузь культури й промисловості, що виробляє кінофільми та показує їх глядачам.

Кінетичне мистецтво (від грец. kinesis – рух) – цей термін використовується для позначення творів, що містять у собі реальний або видимий рух. Уперше ідея подібного у творчості була сформульована в 1920-х роках, але свого послідовного розвитку вона досягла лише в 1950-1960-ті роки. Кінетичне мистецтво може бути простим (як, наприклад, рухомі повітряними потоками мобілі Олександра Колдера) або складнішим (приводяться в рух мотором скульптури Жана Тінгелі). Термін застосовується також у стосунку до творів, у яких ілюзія руху створюється з допомогою світлових ефектів.

Кіномистецтво – вид мистецтва, твори якого створюються за допомогою кінозйомки подій – реальних, спеціально інсценованих або відтворених засобами мультиплікації.

Кіномистецтво синтезує естетичні ознаки літератури, театру, образотворчого мистецтва й музики на основі специфічних засобів зображення: монтажу, кадру, ракурсу, плану.

Кінофільм, також **фільм**, **кіно**, **кінострічка –** аудіовізуальний твір кінематографії, що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами, та який є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників[1]. У технологічному плані фільм являє собою сукупність рухомих зображень (монтажних кадрів), пов'язаних єдиним сюжетом. Кожен монтажний кадр складається з послідовності фотографічних або цифрових нерухомих зображень, на яких зафіксовані окремі фази руху. Фільм, як правило, включає в себе звуковий супровід. Область людської діяльності, пов'язана зі створенням і відтворенням кінофільмів, називається кінематографом. Перегляд фільмів є частиною сучасної культури. Герої популярних фільмів й актори, часто стають знаменитими. Спеціально для масового перегляду фільмів будують кінотеатри. Зазвичай тривалість фільму становить 90-120 хвилин (1,5-2 години).

Кінцівка – графічна композиція, що завершує й прикрашає книгу чи будь-який її розділ.

Кітч (нім. Kitsch – дешева продукція, несмак, verkitschen – дешево продавати) – напрям у сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується примітивністю, безідейністю, розважальністю; масова продукція, позбавлена смаку й розрахована на зовнішній ефект.

Кіфара – у стародавніх греків – один із найпоширеніших струнних щипкових інструментів, подібний до ліри; кітара. К. мала плоский дерев'яний корпус прямої або фігурної форми, до якого кріпилися струни (від 4 до 12). Використовувалася К. як сольний або акомпонуючий інструмент. Як і ліра, К. була результатом удосконалення більш давнього інструмента – формінги.

Кіш – центральний орган управління Запорозької Січі, який відав адміністративними, військовими, фінансовими, судовими та іншими справами. Виник із часу заснування Січі (XVI ст.) і проіснував до ліквідації Запорозької Січі в 1775 р. Згодом існували коші Задунайської Січі та Бузького Козацького

Війська. Усі вони обиралися й контролювалися козацькою радою.

Клавесин – старовинний струнний щипковий клавішний музичний інструмент, попередник фортепіано.

Клавіатура – сукупність важелів (клавішів) у клавішних музичних інструментах та різного роду механізмах (друкарських машинках, набірних, лічильних машинах тощо).

Клавікорд – старовинний струнний ударний клавішний музичний інструмент, за конструкцією близький до клавесина.

Клавір – 1) загальна назва струнних клавішних – XVIII ст.; 2) переклад партитури опери, симфонії, ораторії для фортепіано.

Клавіша – 1. Пластинка в музичному інструменті (фортепіано, баяні тощо), ударяючи по якій викликають звук. 2. Наконечник важільця в різних механізмах, на який натискають, щоб надати їм руху.

Кладка –спосіб зведення конструкцій з об’ємних елементів.

Кларнет – язичковий дерев'яний духовий музичний інструмент. Винайдений у 1700 році в Нюрнберзі музичним майстром Йоганном Христофом Деннером.

Класифікація знаків (за Ч. Пірсом) – іконічні знаки, план вираження яких схожий на план змісту; конвенціональні – план вираження яких не має нічого спільного з планом змісту; індексальні – план змісту яких пов’язаний із планом вираження.

Класицизм (від лат. classicus – зразковий) – стиль і напрямок у мистецтві XVII – поч. XIX ст., що звернувся до античного мистецтва й мистецтва Високого Відродження, як до зразка. Йому притаманні врівноваженість, чіткість, пластична ясність і гармонійність. Класицизм базувався на їдеях філософського раціоналізму й уявленнях про розумну закономірність світу.Найбільші представники: у живописі – Н. Пуссен, Ж. Л. Давид, Ж. О. Д. Енгр; у російській скульптурі – Ф. Ф. Щедрін, І. П. Мартос.

Класичне мистецтво – мистецтво, що користується загальним визнанням, надовго зберігає значення норми й зразка.

Клинопис – писемність, знаки якої складаються з груп клиноподібних рисок (знаки, видавлені на сирій глині), виникла близько III тис. до н. е. в Шумері.

Книжкова графіка – різновид графіки, призначений для оформлення книги.

Кобзар – український народний співець, який супроводжував свій спів грою на кобзі або бандурі.

Кобиз – казахський струнний смичковий музичний інструмент; кил-кобиз. Має ковшоподібний корпус із суцільного дерева, резонатор, обтягнутий міхуром, і дві струни з кінського волосся. Грають на К. коротким смичком, тримаючи інструмент між колінами. Вважається найдавнішим в історії людства музичним інструментом.

Кобуз – узбецький струнний смичковий музичний інструмент.

Ковальство – техніка виготовлення виробів з металу шляхом нагрівання та розм'якшування з подальшим приданням заготовці відповідної форми.

Коген – іудейський жрець-священик.

Когнітивний (від лат. cognitio – знання, пізнання) – відповідний знанню; такий, що може бути пізнаним. Також такий, що здатний до пізнання, нарощування знання.

Код культурний – сукупність знаків, символів, смислів та їх комбінації, що містяться в будь-якому предметі культурної діяльності людини.

Козак – представник військового стану, воїн-найманець. Член самоврядних військових громад, що з 15 століття існували на теренах українського «Дикого поля», у районі середніх течій Дніпра та Дону, на межі християнського й мусульманського світів. Основним заняттям козака була війна: розбій і патрулювання торгових шляхів, піратство в Криму та Чорному морі, захист українських земель від татарських «полювань на рабів», участь у військових компаніях сусідніх володарів та захист кордонів сусідніх держав.

«Козак Мамай» – традиційна назва української народної картини, на якій зображено козака, що сидить, підібгавши ноги. Узагальнена назва козака-запорожця, який приходить на допомогу людям.

Козаки (давньорус. козакъ, пол. kozak, рос. казак) – вільні озброєні люди, представники військового стану, воїни-

найманці. Члени самоврядних чоловічих військових громад, що з 15 століття існували на теренах українського «Дикого поля», у районі середніх течій Дніпра та Дону, на межі християнського й мусульманського світів. Основним заняттям козаків була війна: розбій і патрулювання торгових шляхів, піратство в Криму та Чорномуморі, захист українських земель від татарських «полювань на рабів», участь у військових кампаніях сусідніх володарів та захист кордонів сусідніх держав.

Козацькі пісні – народні, історичні пісні та думи, у яких оспівується Козацька доба. Містять героїчні, часом алегоричні, засоби опису смерті козака, від'їзд до чужих країв, сум за Батьківщиною, герці та баталії. Згодом до жанру було доєднано твори гайдамацької тематики[1]. Переважно не входили до репертуару придворних музик, їх розповсюдженням займалися здебільшого кобзарі та лірники. Козацькі пісні дніпропетровських ансамблів «Криниця», «Богуславочка» і «Первоцвіт» увійшли до культурної спадщини ЮНЕСКО

Кокле – латиський струнний щипковий музичний інструмент.

Колабораціонізм – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників.

Колабораціоністи (від фр. «співробітники») – зрадники батьківщини; особи, які співпрацювали з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час Другої світової війни.

Колаж (від франц. collage – наклеювання) – 1) прийом в образотворчому мистецтві, що полягає в наклеюванні на будь-яку основу матеріалів, які відрізняються від неї кольром і фактурою; 2) твір, виконаний у такій техніці.

Колективізація – створення великих колективних господарств на основі селянських дворів. Передбачалося, що результатом колективізації стане ріст виробництва сільськогосподарської продукції на 150 %. Колективізація мала охопити майже всі селянські господарства, відтак ліквідувавши «шкідливий буржуазний вплив» приватної власності.

Колізей (лат. colosseum – величезний, колосальний) – амфітеатр Флавіїв у Римі – пам'ятка давньоримської архітектури (75 –

80 рр. н. е.), використовувався для гладіаторських боїв та інших видовищ. Розташований у Римі, в улоговині між Есквілінським, Палатинським і Целійським пагорбами, на тому місці, де колись був ставок, що належав до «Золотого Будинку» Нерона. Вміщав близько 50000 глядачів.

Колона (синонім – соха) – (фр. colonne, лат. columna) – архітектурно оброблена вертикальна опора, як правило, кругла в перерізі. Елемент тримальної конструкції споруд та архітектурних ордерів. Основні елементи Фуст, або стовбур; Капітель; база. У класичних архітектурних ордерах головна частина колони – фуст – тоншає догори, іноді при цьому роблено криволінійні обриси або ентазис («припухлість»), та оброблювано вертикальними канелюрами (рівчачками).

Колонада – ряд колон, які з'єднані горизонтальним перекриттям.

Колор філд (Живопис кольорових полів) (Color Field Painting) − напрямок абстрактного живопису 1950-60-х рр. Термін використовується для характеристики монохромного живопису, у якому колір звільнений від форми і композиція будується на перепадах інтенсивності тону. Живопис стилю колор філд 1950-х рр. представлений роботами В. Келлі, Ед. Рейнхардта, у 1960-х – Б. Ньюмена.

Колорит (від лат. color – колір) – 1) система кольорових поєднань у творі образотворчого мистецтва. У колориті відображаються кольорові властивості реального світу, але художники при цьому обирають лише ті з них, що відповідають певному художньому образу. Залежно від колориту кольорової гами, він може бути холодним (переважно сині, зелені, фіолетові тони), теплим (переважно червоні, жовті, помаранчеві тони), яскравим, приглушеним, спокійним, напруженим та ін. Колорит впливає на почуття глядача, створює настрій картини й слугує найважливішим засобом емоційної виразності. 2) характерна особливість художнього твору, а також епохи, місцевості тощо.

Колос Родоський (грец. Κολοσσός της Ρόδου, лат. Colossus Rhodi) – величезна статуя грецького бога Сонця – Геліоса, споруджена між 292 та 280 роками до н. е. на вході до гавані острова Родос (Греція) учнем Лісіппа, Харесом із Ліндоса. Статуя вважалася одним із Семи Чудес Античного Світу: за час свого існування вона була найвищою статуєю світу,

висотою 70 ліктів (31,5 м). Місце для статуї підібрали на вході в гавань до острова Родос. Геліос був не просто особливо шановним божеством на острові – він був його творцем. Вважалося, що, не маючи місця, йому присвяченого, сонячний бог виніс острів на своїх руках із морської глибини. Кошти на спорудження статуї отримали за рахунок продажу різноманітних облогових знарядь, кинутих ворогом при відступі. Серед них також чудо військової техніки – гелеополіда – величезна облогова вежа, включно з тараном, катапультами, майданчиками для розміщення штурмових загонів, перекидними містками. Спорудження монумента доручили відомому скульптору Харесу із Ліндоса, учню прославленого Лісиппа. Раніше Лісиппс порудив 18-метрову статую Зевса у Таранто. Через 12 років перед жителями острова постала велична картина: біля входу в гавань на біломармуровому пагорбі підносилася гігантська бронзова фігура бога Сонця. На штучному пагорбі Харес встановив три кам'яних стовпи – на двох із них кріпилися бронзові деталі, що зображали ноги й торс гіганта, на третьому – деталі плаща. «Збирання» статуї здійснювалося знизу вгору – спочатку формувалися ступні, потім ікри і т. д. По мірі закріплення деталей їх засипали землею, створюючи таким чином майданчик для роботи на вищому рівні. Лише коли статуя була повністю готова, пагорб був прибраний. База була зроблена з білого мармуру, спершу були встановлені ноги статуї, а потім і вона сама. Бронзова форма божества була закріплена залізними й кам'яними конструкціями. Його голову прикрашав вінець із семи променів Сонця, які розходилися в боки. Вважалося, що лівою рукою він підтримував спадаючий плащ, а долонею правої, зігненої в лікті, прикривав очі, вдивляючись у морські далі, поки не знайшлася монета міста Анхіала. На ній статуя Геліоса була зображена в початковому вигляді. Бог тримав у лівій руці Діоніса, а у високо піднятій правій руці – виноградне ґроно, показуючи його оборонцю виноградарства. За свідченням римського вченого й письменника Плінія Старшого, який вивчав частини зруйнованої скульптури, не кожному вдавалося обхопити великий палець на руці гіганта. Слава про Колоса Родоського

рознеслася по всьому Середземномор'ю, безліч мандрівників з інших країн приїжджали помилуватися витвором мистецтва. Порівняно з іншими Чудесами Світу Колос Родоський «прожив» недовге життя. Приблизно через 50 років після створення він був зруйнований землетрусом: від сильних поштовхів надламалися коліна статуї, вона звалилася вниз. Частини бронзового тіла бога Сонця протягом сторіч покоїлися на землі, народжуючи різні легенди. Так, в одній із них розказувалося, що судна, які прямували в гавань, пропливали поміж ніг гіганта. У 977 році н. е. арабський намісник, який правив на острові, продав частини статуї, що збереглися. Для їх перевезення було потрібно 900 верблюдів. Статуя назавжди зникла в плавильних печах.

Колт – давньоруська жіноча, найчастіше парна, прикраса XI – XIII ст. у вигляді порожнистої підвіски.

Кольорова гама – назва зовнішніх колористичних особливостей колориту (теплий, холодний тощо). Кольорова гама, Палітра кольорів, Гамут (англ. Gamut) – ряд гармонійно взаємопов'язаних відтінків кольору в образотворчому й декоративному мистецтві.

Коляда – бог давньослов’янського пантеону – уособлював собою зимове сонцестояння, після якого починалося пробудження природи, що обіцяло майбутній урожай і статок.

Комедія (грец. komodia) – 1) вид драми, у якій дія й характери трактовані у формах комічного. Як і трагедія, народилася в Давній Греції з обрядів, що супроводжували ходи на честь бога Діоніса. Комедія, тверезо досліджуючи людську природу, висміювала пороки й омани людей. Кращі зразки цього жанру відрізняються безкомпромісністю аналізу, гостротою й сміливістю у висміюванні пороків суспільства; 2) жанр драми, у якому характери, позиції й діалоги викликають сміх; 3) удавання, лицемірна поведінка.

Комедія дель арте, або **комедія масок** – вид італійського народного театру, що виник у середині XVI ст. Особливість комедії масок – відсутність літературного тексту, акторська імпровізація, постійні персонажі (наприклад, Арлекін, Панталоне), які носили на обличчях напівмаски.

Комікс (від англ. comic – комедійний, комічний, смішний; рідше вживається термін англ. sequential art – дослівно «послідовне мистецтво», яке використовує прийом «далі буде») – послідовність малюнків, зазвичай із короткими текстами, які створюють певну зв'язну розповідь. Тексти мають специфічну форму «мовної бульки» («мовної хмарки», «мовного димка», виноски; англ. speech balloon), яка передає мову чи думку (мисль) персонажу, заголовків і титрів. Початково комікси використовували карикатури для ілюстрації і розважали цікавими й простими історіями, але тепер розвинулися в літературне середовище з багатьма піджанрами.

Компаративізм (від лат. comparativus – порівняльний) – порівняльно-історичний метод дослідження в мовознавстві, застосовуваний при вивченні споріднених мов.

Композиційний центр – місце розташування основного об’єкта (образу) на аркуші.

Композиція (від лат. composito – складання, зв’язування) – 1) побудова художнього твору, його структура, співвідношення окремих його частин, що складають одне ціле. Композиція – важливий, організуючий елемент художньої форми, що надає твору єдності й цільності; 2) музичний, живописний, скульптурний або графічний твір; 3) твір, що включає різноманітні види мистецтв, наприклад, літературно-музична композиція, або такий, що складається з різних творів та уривків.

Комунікативність – здатність людини до діалогового спілкування.

Конвенціональні знаки – штучно створені знаки, яким «за умовою» приписується певне значення.

Конклав (від лат. cum clave – досл. «заперті на ключ») – зібрання кардиналів для виборів нового Папи.

Консерватизм – 1. Один із основних ідеологічних напрямків, для якого характерне прагнення до стабілізації соціальних процесів, надання переваги традиційним суспільним інститутам і невіра в прогрес як єдину можливу форму розвитку людського суспільства; 2. Прихильність до старого, віджилого, обстоювання його; консервативні погляди, переконання.

Консоль – 1. Виступ у стіні будинку, що підтримує карниз, балкон, архітектурні прикраси тощо. 2. Опорна конструкція, балка чи ферма, закріплена одним кінцем, що підтримує частини будівлі чи інші предмети, що виступають. 3. Колонкова, пересувна підставка для статуеток, квітів і т. ін. 4. Пристрій для інтерактивного введення-виведення інформації, приєднаних до комп'ютера безпосередньо. 5. Програмне забезпечення, що реалізує текстовий інтерфейс для управління комп'ютером. 6. Безстроковий борговий інструмент (цінний папір), з періодичними фіксованими купонними платежами, що не має терміну погашення й за яким не проводиться погашення номінальної вартості цінного папера.

Консорт – 1. У Великобританії – чоловік королеви, який не є суверенним монархом (якщо він не король іншої держави). Для визнання статусу може мати спеціальний титул принц-К. або король-К. 2. В Англії XVI-XVII століть – невеликий інструментальний ансамбль. 3. біол. – член популяції рослин.

Конституційний процес – це дискусія й домовленості всередині самого громадянського суспільства, а не між кількома провідними політиками.

Конструктивізм (від латин. – побудова) **–** 1. Один із найпоширеніших напрямів архітектури початку XX ст., пов’язаний із застосуванням індустріальної техніки, будівельних матеріалів і конструкцій; заперечував архітектурну спадщину, роль національних традицій; 2. В образотворчому мистецтві та літературі початку XX ст. – формалістична течія, що заперечувала ідейний зміст мистецтва й підмінювала художній образ абстракцією.

Консюмеризм – організований рух громадян і державних органів за розширення прав і впливів покупців стосовно покупців.

Контрабас – найбільший струнний смичковий музичний інструмент, що має форму скрипки й найнижче звучить серед смичкових інструментів.

Контражур – сприймання органами зору та зображення об’єктів, речей проти світла. Сприймаючи його, ми ясно бачимо загальну форму об’єктів, речей. При цьому з нашого поля

зору зникають другорядні деталі, видозмінюється їх колір та тон.

Контраст – 1. Гостро виражена протилежність; полярність, розбіжність. 2. У живописі та фотографії – велика, різка відмінність у яскравості або кольорі предметів.

Контраст – спосіб зображення сюжету фарбами на площині, при якому поряд розташовано дві протилежні за тоном, кольором, насиченістю кольорові плями (червоний – зелений, синій – оранжевий, жовтий – фіолетовий).

Контрафагот – дерев'яний духовий музичний інструмент, регістр якого на октаву нижчий, ніж у фагота.

Контркультура (від лат. contra – проти) – субкультура, що містить у собі соціокультурні цінності й настанови, які суперечать фундаментальним принципам домінуючої культури; вони ламають традиційні механізми соціалізації й намагаються створити специфічний спосіб життя й культивувати свою відокремленість (наприклад, субкультура хіппі 60-х років XX століття).

Контррельєф – вид пласкої скульптури, у якому зображення заглиблюється в площину. Рельєф, зображення якого заглиблене й дзеркально симетричне до виступаючих частин звичайного (порівн. койлонагліф). Утворюється шляхом механічного відтискування останнього в м'якому матеріалі (глині, воску) або шляхом зняття гіпсової форми. У стародавні часи К. використовувалися як печатка для отримання опуклих відбитків, а в авангардному мистецтві XX ст. часто являли собою колажі з полотна, картону, жерсті, скла, дерева. Ними декларативно вважали т. зв. вихід зображення з картинної площини в тримірний простір глядача.

Контрфорс (фр. contre-force – протидіюча сила) – вертикальний виступ стіни, призначений для збільшення її міцності й стійкості. Елемент готичної конструкції.

Контур – (фр. – обрис) – обрис предмета, лінія, що окреслює її форму.

Конфесія (від лат. confessio – визнання, сповідь) – релігійний напрямок певного віросповідання, що має свою догматику, культ та організаційну структуру.

Конфірмація (від. лат. conformis – зміцнення) – католицьке таїнство, яке здійснюється над дітьми у віці 7-12 років і відповідає православному таїнству миропомазання; у протестантів – акт свідомого прийняття віри молодою людиною (у віці 14-16 років) та входження її до складу релігійної громади.

Конформізм (від лат. conformis – подібний, схожий, співвідносний) – соціально-психологічна орієнтація особистості, яка складається не внаслідок самостійного обрання культурних цінностей, а як пасивне, пристосовницьке прийняття наявного порядку речей, панівних думок. Також пристосовництво, безпринципне й некритичне наслідування будь-якого зразка, що має найбільшу силу тиску.

Конфуціанство – етико-політичне вчення в Китаї, основи якого були закладені в 6 ст. до н. е. Конфуцієм.

Конфуцій (Кун цзи) (551– 479 до н. е.) – давньокитайський філософ, засновник конфуціанства.

Конха –півсклепіння, півкупол.

Концептуальне мистецтво (концептуалізм) – напрямок в авангардизмі, що виник у 60-х роках XX ст. Особливість полягає у відмові від втілення ідеї в матеріалі. Концептуалстські об'єкти існують у вигляді нарисів, проектів, текстів; предметом споглядання є уявна форма. Найбільш впливове об'єднання – англійська група «Мистецтво-мова».

Концерт – 1. Виконання музичних та вокальних творів, а також естрадних, драматичних та хореографічних номерів за певною програмою. 2. Твір переважно віртуозного характеру для одного музичного інструмента (рідше 2-3) і оркестру. 3. Вид церковної музики. Урочистий твір для багатоголосого хору. 4. Творчий звіт актора, бенефіс.

Концертина – язичковий пневматичний музичний інструмент, шестигранна гармонь із хроматичним звукорядом без готових акордів.

Концертино – 1. Музичний твір віртуозного характеру (менший і простіший від концерту) для соліста з оркестром. 2. Група інструментів (звичайно 2 скрипки й віолончель), що

виконують соло в концерті. 3. Пневматичний музичний інструмент у вигляді невеликої шестигранної гармоніки.

Копія – художній твір, що є повторенням іншого, створеного раніше.

Кора (грец. kore – дівчина) – у давньогрецькому мистецтві вертикальна статуя дівчини в одязі.

Коран (араб. «аль-куран» – «те, що читається») – священна книга в ісламі, яку Аллах передав Мухаммеду через одкровення; збірник релігійно-догматичних, міфологічних і правових матеріалів, складений у VII ст.

Коренізація – політика, спрямована на забезпечення в державних і партійних установах достатньої кількості представників корінного населення та вживання їхньої рідної мови; сприяння організації шкіл і вузів, культурних закладів, які б вели діяльність мовами корінних національностей; видання їхніми мовами періодики та книг. Проводилася в СРСР протягом 1920-х років. Політика започаткувана XII з'їздом РКП(б) у квітні 1923 року в Москві. В Україні політика коренізації одержала назву «українізація».

Корнемюз – французький духовий музичний інструмент типу волинки.

Корнет - духовий музичний інструмент типу вкороченої труби.

Космогонічний – упорядкований, всесвітній.

Космогонія (від грецьк. kosmogonia – створення світу) – 1) міф про створення, передраціональне, переднаукове міфічно-релігійне вчення про розвиток світу. 2) учення про Всесвіт як єдине ціле; розділ астрономії, присвячений цьому вченню.

Космографія (гр. – опис світу) – опис Всесвіту в книгах, відомості з астрономії, метеорології, географії й геології.

Космополітизм – це теорія, що проповідує байдуже ставлення до Батьківщини та свого народу, заперечує націоналізм, національну незалежність, національну культуру й висуває ідею створення світової держави, встановлення світового громадянства.

Космос (від грець. kosmos – світ) – модель буття, яка виступає образом упорядкованості світу.

Кракелюри – тріщини фарби або лакового покриття, які утворюються внаслідок старіння на творах мистецтва, переважно на олійному живописі й кераміці.

Краснофігурна кераміка – вид античної кераміки з чорним фоном і фігурами, орнаментом, який зберігає колір обпаленої глини.

Креативність – сукупність тих особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності суб'єкта.

Креаціонізм (від лат. creatio – створюю) – релігійне вчення, яке пояснює походження й різноманітність світу божественним «творчим актом».

Крепідома –кам'яна площадка, яка служить основою античного храму.

Критика – оцінка, розбір, обговорення якого-небудь твору, теорії, явища художньої культури.

Критичний реалізм – напрямок у мистецтві Європи й Америки, що виник у середині XIX ст. Орієнтований на безпосереднє зображення повсякденного життя людей. Найвидатніші представники: О. Домьє, Г. Курбе та ін.

Кромлех (бретонський crom – коло і lech – камінь) – у широкому значенні використовується для всіх категорій мегалітичних камерних гробниць. Також означає кільце з каменів навколо кургану.

Кругла скульптура – вид скульптури, твори якої є самостійними тривимірними об'ємами, не зв'язаними з площиною тла. Круглу скульптуру однаково цікаво розглядати з усіх боків.

Ксилографія – див. деревorит.

Ксилофон – ударний музичний інструмент, що складається з низки дібраних у певному порядку дерев'яних пластинок, по яких ударяють дерев'яними молоточками.

Кубиз – язичковий щипковий музичний інструмент, поширений у волзьких татар та башкирів.

Кубізм (фр. cubisme, від cube – куб) – модерністська течія в західноєвропейському образотворчому мистецтві початку XX ст. Цей новаторський метод створення живописного образу був винайдений Пабло Пікассо і Жоржем Браком у першому десятилітті XX століття. На перший погляд абстрактне й геометричное, мистецтво кубізму передає реальні об'єкти. Вони лише «розплющені» на полотні так, що різні грані одного й того ж предмета бачаться одночасно з різних точок зору. Замість того, щоб створювати ілюзію

предмета в просторі, як це намагалися робити художники, починаючи з періоду Відродження, кубізм відтворює об'єкти в категоріях двомірного полотна. Створення кубізму призвело до радикального переосмислення взаємовідносин форми та простору й назавжди змінило розвиток західного мистецтва. Архипенко, Шлюб, Гріс, Леже, Пікассо.

Куколе – латиський струнний щипковий музичний інструмент; кокле.

Куліса – 1. Висувна частина духових музичних інструментів (без вентилів), що її використовують для зміни довжини каналу й тим самим висоти здобутого звуку. 2. Куліси – дерев'яні рами, обтягнуті розписаним полотном, або цупка тканина, розміщена на сцені паралельно до рампи в кількох сценічних планах. 3. перен. За кулісами – таємно, негласно.

Культ (від лат. cultus – догляд, шанування) – сукупність дій, обрядів, ритуалів, у яких виявляється й упредметнюється людська рефлексія над трансцендентним або віра в надприродне. Культ є обов'язковим елементом будь-якої релігії. Релігійний культ реалізується у формі особливих обрядів, діях священнослужителів і віруючих, що мають на меті встановити контакт із вищими силами буття і, як правило, проводяться в спеціально призначених місцях (храмах, молитовних будинках, святилищах і т. п.). У позарелігійному культурному просторі культ виявляється як поклоніння, надзвичайне шанування кого-небудь або чого-небудь (культ харизматичної особистості, культовий образ або твір мистецтва).

Культ особи (лат. – поклоніння, шанування) – безмірне звеличення особи, сліпе поклоніння, а іноді й обожнювання людини, яка займає найвище становище в ієрархії політичної чи релігійної влади, надмірне перебільшення заслуг, функцій і ролі лідера.

Культ релігійний (від лат. «догляд, поклоніння») – богослужіння, обряди, молитви, жертвопринесення, свята, містерії, а також храми та предмети, що застосовуються в обрядовій практиці.

Культура – (лат. Culture – «обробіток», «обробляти») – 1. Сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині соціуму для його збереження та

гармонізації; 2. Освіченість, вихованість; 3. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності. Поняття культури об'єднує в собі науку (включно з технологією) і освіту, мистецтво (літературу та інші галузі), мораль, уклад життя та світогляд. Культура вивчається комплексом гуманітарних наук, насамперед культурологією, етнографією, культурною антропологією, соціологією, психологією, історією 4. Світ свідомого буття людини, створеного людьми в процесі взаємодії з природою та між собою.

Культура андеграунда – підпільна, нелегальна культурна організація або рух, а також напрямки в мистецтві, які переслідуються офіційною владою. Інколи – «підпільне мистецтво».

Культура античного Причорномор'я – культура колоній і рабовласницьких держав, заснованих у VII – V ст. до н. е. на узбережжі Чорного моря (Кафа, Пантікапей, Херсонес), а також на березі Бузького лиману (Ольвія) вихідцями з Давньої Греції. Характерними рисами цієї культури була взаємодія давньогрецької культури з місцевими культурами.

Культура колективу – складається як результат накопичення досвіду, традицій спільної діяльності групи людей, об'єднаної однією метою.

Культура особистості – визначається не тільки мірою засвоєння суспільної й колективної культури, але й суб'єктивністю, унікальним характером кожного конкретного «Я»

Культура суспільства – це об'єктивна цілісність культурної творчості, структура й закономірності якої не залежать від діяльності окремих колективів або особистостей, первинних по відношенню до них.

«Культура як гра» (за Й. Гейзінгою) – основний постулат теорії голландського культуролога Йоганна Гейзінги (1872–1945), викладеної в книзі «Людина, яка грає» (1938). Ключова думка цього дослідження – провідне значення гри у виникненні та розвитку культури. Сходження до більш високих форм культури тісно пов'язано з ігровими інстинктами, які притаманні людській природі.

Культурна антропологія – одне з напрямків філософської антропології (учення про природу людини), що орієнтується на побудову теорії людини як суб'єкта культури. У рамках культурної антропології враховується мінливість сутності людини в конкретно-історичному різноманітті культур, що передбачає опору не тільки на біологію і психологію, але й на історію, соціологію, теологію, мистецтвознавство та інші гуманітарні науки.

Культурна ідентифікація – самовизначення людини всередині конкретної культури.

Культурна інтеграція – процес поглиблення культурної взаємодії і взаємовпливу між державами, етнокультурними групами та історико-культурними утвореннями.

Культурна маргінальність – 1. Сановище та особливості життєдіяльності груп і окремих індивідів, чиї установки, ціннісні орієнтації, моделі поведінки співвіднесені (реально або в інтенції) з різними культурними системами й виниклими з них вимогами, але ні в одну з цих систем не повністю інтегровані. 2. Асоціальні, акультурні, контркультурні прояви.

Культурна система – термін, який пояснює стан культури, що проявляється в об’єднанні всіх її елементів, які знаходяться у відношеннях і зв’язках одне з одним, у певній цілісності та єдності.

Культурна спадщина – сукупність усіх культурних матеріальних і духовних досягнень певного суспільства, його історичний досвід, який зберігається в арсеналі людської пам’яті, витримавши випробування часом, і передається наступним поколінням як щось цінне.

Культурна традиція – елементи цілісного багатовікового процесу розвитку культури, які історично відтворюються протягом довгого часу або в різних типах культур.

Культурний ареал – географічний район, у середині якого в різних культурах виявляється схожість головних рис.

Культурний лаг (за У. Огборном) – поняття, яке описує ситуацію, коли одна частина культури змінюється швидше, інші – повільніше. Ціннісний світ людини, на думку У. Огборна, не встигає пристосуватися до швидких змін матеріальної сфери. Особливо це стосується молоді,

духовний світ якої не збагачується так швидко, як матеріальний.

Культурний паттерн – структурні взірці культури, стереотипи поведінки, що склалися в межах певної культури; стійка конфігурація зв'язків людей між собою, а також предметним і природним середовищем.

Культурний релятивізм (лат. Relativus – відносний) **–** 1. Принцип відносності людських знань; 2. Суб'єктивно-ідеалістичне вчення, яке на підставі відносності людських знань заперечує можливість об'єктивного пізнання світу.

Культурний фундаменталізм – термін соціальної культури; запропонований Л. Іоніним (1995 р.), який ним позначив процес тоталізації культурного стилю з його специфічною доктриною, відчуттями, нормами, досвідом.

Культурний шок – поняття, введене в науковий обіг американським антропологом Ф. Боком (Боас) для означення реакції відчуттів людини, що опиняється в незнайомому культурному середовищі й замість звичних факторів, які дають змогу розуміти оточуючих і функціонувати в суспільстві, натрапляє на незнайомі й незрозумілі фактори. Культурний шок є конфліктом двох культур на рівні індивідуальної свідомості.

Культурні ареали – зони територіального поширення певних локальних культурних типів і рис. Культурні ареали можуть охоплювати й зони міжетнічного поширення будь-яких елементів спеціалізованих культур.

Культурні традиції – стійкі, «інерційні» моменти в культурі. У більш загальному розумінні культурні традиції – це традиції, що є елементами культурної спадщини: ідеями, цінностями, звичаями, обрядами, способами світосприйняття та ін., для яких характерним є збереження й передавання від покоління до покоління (традиція – від лат. «передача»).

Культурні універсалії – риси, загальні для всіх культур народів світу. Виділяють більше 60 культурних універсалій: виготовлення знарядь праці, спільна праця, прикраси тіла, заборони кровозмішення, сексуальні обмеження, танці, спорт, звичай дарувати подарунки, гостинність, мова, освіта та ін.

Культурогенеза – один із видів соціальної та історичної динаміки культури, що полягає в породженні нових культурних форм та їх інтеграції в існуючі культурні системи, а також у формуванні нових культурних систем і конфігурацій; процес зародження матеріальної й духовної культури людства. Учення про походження культури.

Культурознавство – опис досягнень культури. Галузь знання, що становить основу культурології.

Культурологія – 1. Галузь знання, пов’язана з вивченням духовної культури суспільства. 2 Наука, яка вивчає специфіку розвитку матеріальної та духовної культури цивілізацій, етносів, націй у конкретно-історичному періоді, їх взаємозв`язки та взаємовпливи. Культурологія − порівняно молода наука й відома під такою назвою передусім у Східній Європі. Оформлення її як специфічної сфери гуманітарного знання сягає Нового часу й пов'язане з філософськими концепціями історії Джамбатісти Віко, Йоганна-Готфріда Гердера й Фрідріха Гегеля. Базисом культурологічного знання виступають окремі науки про культуру, у межах яких досліджуються певні феномени культури. Таким чином, культурологія належить до соціогуманітарних наук, хоча активно використовує як методи природничих наук, так і спеціальні методи дослідження в соціальній сфері. Специфіка культурології полягає саме в її інтегративному характері, в орієнтації на буття та діяльність людини й суспільства як цілісних феноменів.

Культуротворчість – складова духовної культури суспільства, що служить її збагаченню та демократизації, а також формуванню та утвердженню певної системи цінностей.

Купайло (Купало) – бог давньослов’янського пантеону – бог літнього сонцевороту (сонцестояння), покровитель шлюбу, кохання, продовження роду; походить від слова «купа» – поєднання статей, вступ у шлюб; купайлицею також називається ритуальне вогнище цього свята, де священну роль виконують вогонь і вода як засоби очищення (пор. також слово купатися).як засвідчує назва найзначнішого язичницького свята, був вираженням літнього сонцестояння, досягнення сонцем найвищої сили та могутності.

Купол – просторове покриття будинків, споруд, що перекриває круглі, багатокутні, еліптичні в плані приміщення.

Курай - старовинний народний башкирський музичний інструмент; різновид сопілки, флейти.

Курдонер (парадний двір) − простір, який створюється в тому разі, коли один або більше будинків відсунуті від лінії забудови в глибину кварталу.

Курос (грец. Kuros, у мистецтві старогрецької архаїки) – статуя юнака-атлета (зазвичай оголеного).

Куртуазія (від франц. courtois – шанобливий, лицарський) – складний ритуал стосунків та моральних правил, передбачених придворним етикетом.

Куртуазна література (від фр. – ввічливий, люб'язний) – придворно-лицарська література XII – XIV ст. у Франції й Німеччині, спрямована своїм змістом проти аскетичної, церковної літератури; оспівувала лицарське кохання, служіння Дамі, пригоди й подвиги лицарів. Представлена лірикою трубадурів, труверів, мінезингерів, лицарськими романами.

Куртуазний – витончено ввічливий, люб'язний; К-а література – художні твори західноєвропейського середньовіччя, що оспівували лицарське кохання, честь.

Кюсле – струнний щипковий музичний інструмент (типу гусел) народів Поволжя.

Лавабо – китайський щипковий музичний інструмент. Поширений також у країнах Середньої Азії. Інші назви – равап, рабоб.

Лавра (грецьк.) – (прав.) назва найбільш шанованих чоловічих монастирів.

Лада – богиня давньослов'янського пантеону – одна з найстародавніших богинь, богиня гармонії в природі, любові в шлюбі, мати-годувальниця Миру. Лада – мати близнят Лелі (Леля) – втіленої води, і Полеля – втіленого світла.

Лама (від тіб. вищий, небесний) – досвідчений учитель-наставник у ламаїзмі.

Ландшафт – загальний вид місцевості, пейзаж.

Ландшафтна архітектура – об'ємно-просторова організація території, об'єднання природних, будівельних і архітектурних компонентів у цілісну композицію, що несе

певний художній образ. Подібно до архітектури й містобудування ландшафтне мистецтво належить до просторових видів мистецтва. У ландшафтному мистецтві формування комфортного й естетично повноцінного середовища здійснюється за допомогою природних матеріалів (рельєф,вода, рослинність тощо) й архітектурних споруд, при цьому передбачається збереження існуючих і створення штучних пейзажів, проектування систем озеленення й рекреаційних зон. На відміну від садово-паркового мистецтва, сфера ландшафтного мистецтва значно ширша, вона полягає в організації багатьох компонентів просторового середовища життєдіяльності людини.

Лансієр (англ. lansier, буквально – улан (вид кавалерії)) – англійський бальний танець 19 ст. Танець лансієр (використовувалась саме така назва) був дуже популярним у першій половині 20-го століття на західних етнічних українських землях в, так званому «середовищі». Виконувався парами (не менше чотирьох). Танець складався з п'яти фігур, кожна виконувалася під свою мелодію.

Латенська культура – пам’ятки, зосереджені в Закарпатській області в долині р. Тіси та її правих приток (II – I ст. до н. е.). Її появу пов’язують із проникненням сюди невеликих груп кельтів. Виявлені залишки бронзоливарного, ювелірного та інших ремесел.

Лаунж – легка фонова музика, призначена для створення невимушеної атмосфери.

Лауреат – 1. У давніх греків і римлян – переможець у змаганнях музикантів, ораторів, гімнастів, якого вшановували лавровим вінком. 2. Звання, яке присвоюється за видатні заслуги в громадській діяльності, у галузі науки, мистецтва, літератури. 3. Переможець на фестивалях, конкурсах.

Левкас (грец. leukos – білий) – крейдяний ґрунт живопису та графіки.

Легітимація (від лат. Legitimus – згідний із законом, законний, належний, відповідний) – процес соціального або культурного «узаконення».

Лейтмотив – провідний мотив; у переносному значенні – важлива думка, що неодноразово повторюється у творі, промові тощо.

Леля – богиня давньослов’янського пантеону – богиня любові.

Ленд-арт – твори (артефакти або акції), які створені в природному середовищі, за умови, що останнє становить вагому семантичну та структурно-композиційну частину.

Лесування – нанесення тонкого шару прозорої фарби на картини з метою підсилити або змінити забарвлення.

Лесування – художній прийом у живописі, де використовується прозорість фарб. Лесування застосовують для надання кольору нових відтінків, інколи для створення нового кольору, для посилення його інтенсивності. Тонкі прозорі або напівпрозорі шари фарб, що наносяться на вже сухий шар, значно збагачують колорит.

Летка-єнка – фінський груповий танок; музика до цього танка.

Литавра – ударний музичний інструмент, що має форму півкулі, отвір якої затягнений шкірою; різновид барабана; литаври.

Лицар – 1. іст. Західноєвропейський середньовічний феодал, який належав до військово-дворянського стану. Воїн з важким озброєнням і спорядженням. 2. іст. Вільний козак-запорожець, якому властиві козацька доблесть і воєнне мистецтво. 3. перен. Самовідданий, благородний захисник кого-, чого-небудь; витязь, герой, звитяжець. 4.перен., розм. Вихована, підкреслено чемна людина. 5. Про того, до кого мають або хто має до кого-небудь сердечну прихильність.

Лібрето – 1) словесний текст великого музично-вокального твору (опери, оперети тощо); 2) план сценарію балету або кінофільму; 3) короткий виклад змісту опери, балету тощо, який зазвичай видається окремою книжечкою.

Лінійна перспектива – показує, у скільки разів зменшиться віддалена частина предмета порівняно з наближеною, завдяки чому з'являється можливість правильно зображати предмет у будь-якому положенні.

Лінійний малюнок – малюнок, засобом якого є тільки лінії.

Лінія – риска, вузька смужка на будь-якій поверхні, один із головних засобів образотворчого мистецтва.

Лінія горизонту – перспективна лінія, отримана перетином горизонтальної площини, розташованої на рівні очей того, хто малює, із площиною картини.

Лінограв'юра (від лінолеум і гравюра) – опукла гравюра, створювана вирізуванням малюнка на лінолеумі. Щодо

техніки та художніх засобів подібна до ксилографії. Виникла на початку 20 століття.

Ліплення – створення скульптури з м'яких матеріалів (віск, глина, пластилін).

Ліра − 1. Старогрецький струнно-щипковий музичний інструмент. Складалася Л. з корпуса (резонатора) з мембраною і двох вигнутих стойок із перекладиною зверху, до якої кріпилися струни, що йшли від резонатора. Корпус стародавніх Л. виготовлявся з панцира черепахи, а стойки – з ріг антилопи. За легендою першу Л. виготовив Гермес і подарував її Аполлону. 2. Тип дивана-тахти, контури якого нагадують цей музичний інструмент. 3. Старовинний струнно-клавішно-смичковий музичний інструмент, який був поширений у Білорусії, Росії та Україні; реля, риля. 4. Сузір'я Північної півкулі неба.

Лірика – рід літератури, предметом відображення якого є зміст внутрішнього життя, власне «Я» поета.

Література – вид мистецтва, що ґрунтується на словесній творчості, специфічний спосіб художнього пізнання світу. Види літератури – епос, лірика, драма.

Літературний – той, що стосується літератури й відповідає її ідейно-художнім вимогам; Л. фонд – організація літераторів для подання її членам матеріальної допомоги; Л-а конвенція – договір між державами про взаємний захист авторських прав.

Літографія – 1) один з основних видів графіки; спосіб друкування, при якому відбитки одержуються перенесенням фарби під тиском з плоскої друкованої форми безпосередньо на папір; 2) засіб плаского друку, коли друкованою формою слугує поверхня каменю (вапняку). Винайдена в 1798 р. Зображення на літографічний камінь наносять жирною літографічною тушшю або спеціальним олівцем. Цей засіб припускає широке тиражування. У XIX ст. літографія розповсюдилась у станковій і журнальній графіці.

Літопис Грабянки – один з основних козацьких літописів XVIII ст. Головна ідея твору – оспівування українського народу як рівного серед інших народів. Цінне джерело української історії до початку XVII ст.

Літопис Самовидця – козацько-старшинський літопис XVII ст., у якому описані події в Україні з 1648 до 1702 р.

Літописання, літопис – 1) хронологічно послідовний запис історичних подій, зроблений їх сучасником. **2)** вид оповідної літератури Стародавньої Русі, послідовні записи подій.

Літописні міста Сумщини – міста, які згадуються в літописах часів Київської Русі: Глухів, Путивль, Ромни. Міста, які не дійшли до нашого часу: В'яхань, Зартий, Попаш, Липовицьк, Глобль. Однойменний історичний нарис сумського вченого В. Звагельського.

Літургійна драма (лат. litera – літера) – вид релігійної вистави, що входить до складу пасхальної або різдвяної церковної служби (літургії) і ґрунтується на інсценуванні окремих епізодів Євангелія.

Літургія (від грецьк. litos – загальний, ergoy – справа) – 1) обідня, вид богослужіння в православній церкві (у католицькій – меса); 2) у Стародавній Греції та Візантії – деякі види державних повинностей.

Лоджія – балкон, відкритий тільки з однієї сторони.

Лопатки – (архіт.) плоскі вертикальні прямокутного перерізу виступи стіни без капітелі.

Лотос – південна водяна рослина, прообраз декору в єгипетській архітектурі.

Лубок – народна картинка з підписом, який виготовлявся в техніці гравюри й призначався для масового розповсюдження.

Лютер Мартін (1483– 1546) – діяч німецької Реформації, засновник лютеранства та один з ідеологів протестантизму.

Лютеранство – напрямок у протестантизмі, започаткований Мартіном Лютером у XVI ст.

Лютня – старовинний струнний щипковий музичний інструмент східного походження.

Люцифер – одне з імен диявола.

Мавзолей[1] – храм-гробниця[1] й надгробний пам'ятник царя Мавсола (грец. Μαύσωλος), споруджений у середині IV століття до н. е. за наказом його дружини Артемісії III в Галікарнасі (сучасний Бодрум, Туреччина), одне з античних чудес світу. За давніми переказами, Мавсол був правителем Карії – країни що входила до складу Перської імперії, з 377 по 353 рік до н. е. Столицею області було місто Галікарнас.

Мавсол змінив свого батька на посаді повелителя міста й сатрапа провінції. Мавсол одружився на своїй сестрі Артемізії. Набуваючи все більшої могутності, він став задумуватися про гробницю для себе й своєї цариці. На його думку, це повинна була бути надзвичайна гробниця. Мавсол мріяв про величний пам'ятник, який би нагадував світу про його багатство й могутність ще довго після його смерті. Помер Мавсол до закінчення робіт над гробницею, але його вдова продовжувала керувати будівництвом до повного завершення, приблизно в 350 року до н. е. Гробниця була названа мавзолеєм, на ім'я царя, і це слово стало означати всяку значну й величну гробницю. До будівництва й оздоблення мавзолею були залучені відомі майстри, у тому числі прославлені скульптори Скопас, Бріаксид і Леохар. Останній служив придворним скульптором Александра Македонського, його творчість високо поціновував древньогрецький філософ Платон. Майже неушкодженим Мавзолей простояв 1800 років. Та через вісімнадцять століть землетрус зруйнував його до основи. У 1489 році християнські лицарі-йоаніти стали використовувати його уламки для замка, який вони зводили неподалік. Вони склали частину кріпосних стін із блоків зеленого каменя, характерних для основної частини Мавзолею. Через кілька років лицарі виявили усипальню Мавсола й Артемізії. Але вони залишили поховання на ніч без охорони, і його розграбували мародери, яких привабили золото й коштовності.

Мавританське мистецтво – стиль, що сформувався в результаті злиття художніх традицій Арабського халіфату, берберів і вестготів. В орнаментах віртуозно виконані складні композиції геометричних і рослинних візерунків, написів.

Магдебурзьке право (німецьке міське право) – одна з найвідоміших правових систем міського самоврядування в середні віки. Скодифіковані в XIII столітті норми звичаєвого права й судових ухвал німецького міста Магдебурга, перейняті згодом багатьма містами Німеччини, Чехії, Польщі, Литви, України тощо. Феодальне міське право, за яким міста звільнялися від управління й суду феодала. Воно закріплювало права міських станів – купців, міщан,

ремісників. Було юридичним виявом успіхів міського населення в боротьбі проти феодалів.

Маги – у Стародавньому Ірані жерці зороастризму й деяких інших вірувань. У VI – IV ст. до н. е. становили окреме плем'я й брали ендогамні шлюби. Персидські маги, як і жерці вавилонської релігії (халдеї), займалися пророцтвами й заклинаннями. Згодом магами почали називати всіх провісників долі, чаклунів, астрологів, заклинателів.

Магія (лат. magia, грец. mageia – чаклунство, чарування) – віра в надприродні здібності людини (чаклуна, мага) впливати на людей, тварин, явища природи, а також на уявлюваних духів і богів через чаклунство, чарівництво, чарування, обряди. Визначає культуру первісного суспільства.

Мадригал – у XIV − XVI ст. невеликий музично-поетичний твір любовно-поетичного змісту, спочатку дво-триголосне з інструментальним супроводом, згодом – чотири-п’яти голосне без супроводу. Розвинувся в епоху Відродження в Італії.

Маестро – 1. заст. Шаноблива назва видатного музиканта, композитора, художника. 2. Звання, що надається видатним майстрам-шахістам у деяких закордонних країнах.

Мазок – накладання фарби коротким рухом, ледве торкаючись пензлем.

Майоліка – вид кераміки, вироби з кольорової пористої обпеченої глини, покрите глазур’ю.

Макаронічний стиль – жартівливий літературний стиль, у якому змішуються слова й речення різних мов. Напр.: Енеус ностер магнус пан ус і славний Троянорум князь (І. Котляревський «Енеїда»).

Макет – просторове зображення, модель будь-чого, звичайно в зменшених розмірах.

Макош-Мокоша – богиня давньослов’янського пантеону – ім’я єдиного жіночого божества в язичницькому пантеоні давніх слов’ян. Макош-Мокоша походило від слова «кіш» або «киш», яким називався плетений кошик для зерна. Мокош відома як головне божество трипільців, як богиня родючості, богиня землі, що дарує життя злакам і рослинам, богиня врожаю. Провідне значення землеробства в господарстві давніх слов’ян пояснює, чому протягом кількох тисячоліть

Мокош зберігала почесне місце в пантеоні давньослов'янських богів. Супутницями й помічницями Мокоші були Лада й Леля. На жаль, призначення і функції цих божеств з'ясовані ще недостатньо.

Максималізм – 1. Крайність у поглядах, вимогах і т. ін., не виправдано реально дійсністю нововведення яких-небудь вимог до максимуму; 2. іст. Крайня ліва напіванархічна терористична течія серед есерів.

Малоросія – в офіційних документах царської Росії назва тієї частини України, яка з другої половини XVII ст. входила до складу Російської держави.

Мальовки – українські народні картини.

Мандола – 1. Середньовічний музичний щипковий інструмент, походить від лютні. 2. Альтовий різновид мандоліни.

Мандоліна – струнний щипковий музичний інструмент з овальним корпусом і чотирма парами струн, на якому грають медіатором.

Манера – сукупність особливостей, творчих прийомів, властивих митцеві, напрямку в мистецтві, художньому твору.

Манкурт – людина, яка втратила пам'ять про своє минуле, рід, батьківщину, зневажає їх.

Мансарда –приміщення, улаштоване на горищі під високим дахом, назване по імені французького архітектора Ф. Мансара (1598-1666).

Мантика (грецьк. mantike) – гадання, різні містичні способи передбачення майбутнього та пізнання невідомого.

Мантра (санскр.) – в індійській традиції вірші з ведичних текстів, які використовуються як заклинання й чарівні формули; коротка молитовна формула.

Мануаль – у музичних інструментах (орган, фісгармонія, клавесин) клавіатура для рук (на відміну від педалей, на які натискають ногами).

Маньєризм (італ. manierismo – манера, стиль) – стильова течія XVI – початку XVII ст. в європейській літературі й образотворчому мистецтві, яка відобразила кризу гуманістичної культури Відродження. Для неї характерні екзальтація та гіперболізм, суб'єктивізм, ускладненість, деформація пропорцій (підготувала появу бароко).

Мара – богиня давньослов'янського пантеону – богиня потойбічного світу.

Маракас – південноамериканський ударний музичний інструмент, рід брязкалець; поширений у джазі.

Маргінал (від лат. margo – край) **–** 1. Той, хто втратив колишні соціальні зв'язки й не пристосувався до нових умов життя (звичайно про представників національних меншин, мігрантів, вихідців із села) ; 2. Той, хто не визнає загальноприйнятих норм і правил поведінки; 3. розм. Провінціал.

Маргіналія – назва чи малюнок, уміщені на полях книги.

Маргінальна культура – культура, яка виникає в результаті конфлікту з суспільними нормами і є вираженням специфічних відношень з існуючим суспільним ладом; протиставляє домінуючій культурі власні, неструктуровані цінності та ознаки. Або культура, яка виникла в результаті міграції населення, яке вимушене дотримуватися традицій двох різних культур.

Маргінальність (від лат. margo – край) **–** 1) втрата або відсутність приналежності до будь-якої соціальної групи; 2) втрата горизонтальних економічних, соціальних та духовних зв'язків; 3) порушення системи ціннісних орієнтацій.

Маримба – 1. Ударний музичний інструмент, різновид ксилофона; поширений у народів Африки й Центральної Америки. 2. Сучасний ксилофон з металевими резонаторними трубками. 3. Язичковий щипковий музичний інструмент, поширений в Конго й Східній Африці.

Марина (від. франц. marine від лат marinus – морський) – пейзаж, присвячений зображенню моря. Майстри марини називаються мариністами. Марина – різновид образотворчого мистецтва, що спеціалізується на зображенні подій на морі – баталій, спортивних змагань, природних явищ тощо. Предметом зображення мариністики є морська стихія, її стан. Інакше – морський пейзаж. Марина – це різновид пейзажу. Як самостійний жанр стала відома в Голландії 17 століття, хоча поодинокі зразки марин створювали й раніше (Пітер Брейгель старший «Вигляд затоки Неаполя», Рим, галерея Доріа-Памфілі.): Відповідно, мариніст (фр.mariniste) – художник, що створює марини.

Яскраві представники цього жанр англієць Вільям Тернер і вірменин Іван Айвазовський, який написав близько 6000 картин на морську тему. Сам термін мариністика походить від живопису, хоча образ моря в літературі з'явився раніше, ніж у малярстві. Мариністика – це твори про море, моряків і морського життя. Нові технічні засоби дали можливість створювати марини у фотографії, цифровому вигляді тощо. Мариністика – специфічна область літератури, її особливістю є те, що вона завжди прагнула до правдивості й достовірності зображуваного. А. Авксентьева зазначає, що «людина використовувала море здавна з господарською метою для судноходства, з іншого ж боку, море – це особлива стихія для творчого натхнення. Від моря, його краси, людина отримує втіху і насолоду». Море немов заспокоює, забираючи увесь наш смуток із собою.

Масова культура – сукупність явищ культури XX − XXI століття, характерних для економіки, дозвілля, спілкування й особливо сфери художньої культури; ці явища включають у себе особливості виробництва, культурних цінностей в індустріальному та постіндустріальному суспільстві, що розраховані на масове споживання, на знижений рівень сприйняття, розважальність.

Масонські ложі – це своєрідні приховані «мозкові центри», які відчутно впливають на розвиток подій у багатьох регіонах світу.

Мастаба (араб. буквально – кам’яна лава) – назва гробниць давньоєгипетської знаті, збудованих у вигляді лежачого бруса з нахиленими до центру стінами, у підземній погребальній камері яких містилися статуї, рельєфи, розписи.

Мастихін – інструмент, що його застосовують у живописі для розтирання й накладання на полотно фарб та чищення палітри.

Масштаб – відносна величина чого-небудь.

Матеріальна культура – перетворення природних матеріалів й енергії відповідно до людських цілей, створення штучного середовища проживання. Сюди включається також необхідний і достатній набір технологій для збереження й розвитку цього середовища. Матеріальна культура створює і

задає рівень життя суспільства, формує матеріальні запити людей і пропонує засоби їх задоволення. Матеріальна культура включає в себе такі елементи, як породи тварин і сорти рослин, ґрунти й природні речовини (ресурси), які зазнали обробки. До матеріальної культури входять також: будівлі й споруди, інструменти та обладнання для будь-яких видів діяльності, шляхи сполучення й засоби транспорту, зв'язок і засоби зв'язку, технології.

Матріархат (лат. mater – мати і грец. άρχη – влада) – ранній період у розвитку первіснообщинного ладу (від палеоліту до розвинутого неоліту), який характеризувався наявністю материнського роду й рівноправним із чоловіком, а пізніше провідним становищем жінки в суспільстві.

Матуар – інструмент для гравірування на металі – має вигляд сталевої серцевини з кулястим або булавовидним потовщенням із шипами, яким наноситься карбівка; застосовують у техніці поглибленої гравюри.

Махаяна (санскр. «велика колісниця») – напрямок у північному буддизмі, що, на відміну від хінаяни, стверджує можливість спасіння не тільки ченців, а й мирян.

Махді (араб. ведений) – у сунітському ісламі особа, яка йде правильним шляхом під керівництвом Аллаха й має сповістити про кінець світу.

Меандр – геометричний орнамент у вигляді ламаної або кривої лінії із завитками; широко застосовувався в мистецтві Стародавньої Греції.

Мегалітичні споруди (грец. megas – величезний і lithos – камінь) – культові споруди III – II тис. до н. е. з величезних необроблених або напівоброблених кам’яних брил.

Мегафон –прямокутний у плані будинок крито-микенського періоду, який складався із залу й портику. Став прообразом грецьких храмів.

Медитація (від лат. meditatio – роздум) – розумова дія, спрямована на приведення психіки людини в стан поглибленої зосередженості. Особливого розвитку медитація набрала в індійській та буддійській йозі, в античному «філософському екстазі» платоніків і неоплатоніків, в уславленому «розумному діянні» («Ісусова молитва»), а також у деяких школах сучасного психоаналізу.

Медіатор - муз. тонка рогова або пластмасова пластинка із загостреним кінцем, якою грають на деяких струнних музичних інструментах; те саме, що й плектр.

Медресе (від араб. «мадраса» – місце викладання) – релігійна ісламська школа.

Межова ситуація – згідно з К. Ясперсом, ситуація, у якій людська екзистенція пізнає себе як щось безумовне. Існують межові ситуації, які завжди залишаються тим, чим вони є; «я повинен померти, страждати, боротися...». «Межові ситуації» поряд із здивуванням та сумнівами є джерелом філософії.

Мезоліт – перехідний період від палеоліту до неоліту. Характеризується мисливсько-збиральницьким способом життя та широким використанням мікролітів у кременевій індустрії.

Мекка – найбільш священне місто в ісламі, де народився й жив Мухаммед, знаходиться Кааба, місце паломництва мусульман.

Мелодрама – 1) драматургічний жанр, п’єса з гострою інтригою, перебільшеною емоційністю, різким протиставленням добра і зла, морально-повчальною тенденцією; виникла наприкінці XVII ст. у Франції; 2) музично-драматичний твір, у якому діалоги й монологи чергуються з музикою або супроводжуються нею.

Меморіальна дошка або **пропам'ятна таблиця** – плита, зазвичай із довговічного каменю (мармуру, граніту) чи металевого сплаву (бронза, чавун), що увічнює пам'ять про знамениту особу або подію. Встановлюється на будівлях, де жила або працювала знаменита особа або в/біля яких відбулась важлива подія.

Менгіри (бретонський – menhir, men – камінь і hir – довгий) – вид мегалітичних споруд, який складається з одного блоку каменя, що вертикально вкопаний у землю (вис. від 4 – 5 м до 20 м). Менгіри іноді створюють довгі алеї або розміщуються у формі кола; можливо, мали культове призначення.

Менестрель або **Менестрелі** (фр. menestrel, пізньолат. ministralis – той, хто перебуває на службі) – 1) співець, потішник і декламатор (звичайно й поет доби Середньовіччя, що

перебував на службі при дворі феодального сеньйора або мандрував); 2) в Англії і Франції XIV – XVIII ст. назва музиканта-професіонала.

Мензура – 1. Міра тривалості звуку, такту в середньовічній багатоголосій музиці. 2. Різні виміри для визначення місць звукових отворів у духових, а також діаметра, довжини, натягу струн в інших інструментах.

Ментальність, менталітет (від франц. mentalite) – світовідчуття, світосприйняття) – глибинний психологічний рівень колективної або індивідуальної свідомості. Менталітет формується в культурі під впливом традицій, соціальних інститутів, середовища проживання людини і являє собою сукупність психологічних, поведінкових настанов індивіда або соціальної групи. Він об'єднує ціннісні форми свідомості з несвідомими психічними станами, визначаючи тим самим цілісний образ життя людини або соціальної групи.

Меса (фр. messe, пізньолат. missa) – 1) назва літургії, прийнята в католицькій церкві; 2) багатоголосний циклічний хоровий музичний твір на текст літургії; 3) концертний твір, що виходить за межі культової музики.

Месія (від староєвр. машіах – помазанник) – очікуваний із часів Старого Завіту спаситель єврейського народу й усього людства; християни вважають месією Ісуса Христа.

Метакультура – позаетнічний характер культури, який містить різні, але схожі за деякими загальними параметрами культури. В основі єдності можуть знаходитися мова, природні умови, релігія.

Металофон – музичний інструмент, у якому джерелом звуку є підібрані в лад металеві платівки, а звук виникав під ударами молоточків або паличок. Інша назва – дзвіночки.

Метаморфоза (від грець. metamorthosis – перетворення) – повна зміна, видозміна, перетворення однієї форми в іншу.

Метатекст – це будь-які «пояснювальні системи», які організують буржуазне суспільство і є його самовиправданням.

Метатеорія – теорія, що аналізує властивості, структуру, методи, логічні основи (доказовість, несуперечливість, строгість тощо) іншої предметної теорії, а також встановлює межі її застосування на різні моделі.

Метафізика (метафізичний) – (від гр. Meta ta physika – після фізики) – філософське вчення про надчуттєві, недоступні емпіричному досвідові умоглядні принципи й начала буття. Середньовічна філософія вважала метафізику найвищою формою раціонального пізнання. Часто вживається як синонім філософії взагалі.

Метафізичний живопис – напрямок в італійському мистецтві, що виник у 1916 р. як реакція на радикальний антитрадиціоналізм футуристів. Картини «метафізиків» сповнені натяків, асоціацій, літературних і міфологічних відсилань. Найбільші представники: Дж. Де Кіріко, К. Карра, А. Савіньо.

Метод – цілісна система основних прийомів, принципів художнього узагальнення й відтворення дійсності в мистецтві.

Метод художньої творчості – історично певний спосіб створення художніх творів, спрямованість творчих устремлінь, художнього мислення, уяви.

Метопа – прямокутна, майже квадратна плита, часто прикрашена скульптурою. Метопи, чергуючись із тригліфами, складають фриз доричного ордеру.

Меценат – 1) римський політичний діяч I ст. до н. е. близького до імператора Августа, який уславився покровительством поетам і художникам; 2) Його ім'я стало називним. Переносно – багатий покровитель наук і мистецтв.

Мецца-воче – тихе, неповне звучання голосу; один із відтінків виконання на музичних інструментах.

Мечеть (араб. «масджид» – місце поклоніння) – релігійно-культова будівля, у якій моляться мусульмани.

Милування – іконографічний тип зображення Богоматері, яка стоїть або сидить із Немовлям на руках, коли їхні лики торкаються один одного.

Мистецтво – 1) художня творчість у цілому – література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-вжиткове мистецтво, музика, танець, театр, кіно та інші види діяльності людини, об’єднувані як художньо-образні форми відображення дійсності; спосіб виявлення творчого потенціалу особистості та задоволення її естетичних потреб; 2) у вузькому значенні – образотворче мистецтво; 3)

високий ступінь виявлення майстерності в будь-якій сфері діяльності.

Мистецтво абсурду (лат. absurdus – безглуздий) – 1) прояв авангардизму; 2) поняття, що відтворює явища в літературі й театрі Заходу 50 – 60-х рр. XX ст., пов'язані з уявленнями про світ як про абсурди, які ґрунтуються на песимізмі, некомунікабельності, передчутті загибелі.

Мистецтвознавство – комплекс наук, що вивчають мистецтво, художню культуру в цілому, окремі види мистецтва, закономірності розвитку мистецтва, художню мову; складається з теорії мистецтва, історії мистецтва й художньої критики.

Митрополит (грецьк.) – (прав.) вищий сан або другий після патріарха чин у церковній ієрархії.

Мідкультура – термін введений Маргарет Мід, антропологом культури.

Мімесис (від грець. mimos – відтворення, слідування, імітація) – 1) спосіб художньої творчості, в основному в мистецтві, що виражається в імітації природи, точному відтворенні зовнішнього вигляду явищ; термін «мімесис» уведений Арістотелем; 2) термін давньогрецької філософії, що характеризує сутність творчості, у тому числі й художньої.

Мінарет – башнеподібна споруда при мечеті, що слугує місцем для скликання мусульман на молитву.

Мінезингери (нім. minnesinger – співець любові) – німецькі поети-співці при германських дворах XII – XIII ст., які перейняли традиції провансальських трубадурів. Оспівували лицарську доблесть і самовіддане служіння дамі.

Мініатюра (від франц. miniature від лат. minium – сурик) – 1) живописний твір малих розмірів з особливо тонкою манерою нанесення фарб. Термін походить від назви червоно-помаранчевого пігменту, за допомогою якого писці вимальовували заголовні букви манускриптів (rubriche). Спочатку мініатюрою називалися виконані фарбами ілюстрації, заголовки в рукописних книгах. Пізніше назва «мініатюра» перейшла на живопис (головним чином на портретний) невеликого формату, що виконувався на картоні, папері, фарфорі, побутових речах – годиннику, табакерці, перснях; 2) у літературі, театрі, музиці – жанр

малих форм, невеликий твір (розповідь, скетч, вокальна або хореографічна сценка).

Мінімалізм (від англ. minimal art – мінімальне мистецтво) – художня течія, що виходить із мінімальної трансформації використовуваних у процесі творчості матеріалів, простоти й однаковості форм, монохромності, творчого самообмеження художника. Артефакт у мініміалістичній концепції мистецтва – визначений наперед результат процесу його виробництва. Найбільше поширення отримав у живописі, скульптурі, музиці, театрі, кінематографі.

Мінімалізм (лат. minimalis – найменший) один із напрямів у мистецтві 60– 70-х рр. XX ст., твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, найчастіше зводяться до використання найпростіших геометричних фігур. Мінімалізм представлений головним чином скульптурою і живописом.

Містерія (грец. mysterion – таємниця, таїнство) – 1) вид середньовічної західноєвропейської релігійної вистави: вільні, переважно віршовані інсценівки біблійних епізодів, у яких релігійні сцени чергувалися зі вставними комедійно-побутовими сценами й розігрувалися на площах під час релігійних свят; 2) у давніх греків і римлян, у народів Давнього Сходу таємничі релігійні обряди, до участі в яких допускалися лише посвячені.

Містика – релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини.

Містицизм (від грецьк. mustikos – таємний) – релігійно-філософська концепція, основу якої становить віра в можливість спілкування людей із надприродними силами і в можливість втручання цих сил у природний хід подій.

Міф – (від гр. mythos – переказ, сказання) – за формою є оповіддю (найчастіше архаїчною) про виникнення та розвиток світобудови, про богів і героїв; за суттю – чуттєво-образним, художньо-метафоричним уявленням про світ, його структуру, закони, сенс (тобто образи міфів найчастіше є узагальненням різних явищ природи й культури). Міфічне відтворення буття тією чи іншою мірою властиве культурі протягом усієї її історії. Сучасна людина також не втратила

здатності творити міфи й нерідко в специфічно міфічних формах узагальнює явища життя.

Міфологема в культурі – термін, який отримав розповсюдження в ХХ ст. у зв'язку з активізацією інтересу до міфу в культурології. Свідоме запозичення міфологічних мотивів і перенесення їх у світ сучасної художньої культури.

Міфологічний – створений на сюжет міфу (зазвичай давньогрецького).

Міфологія – 1. Сукупність міфів; 2. Наука про міфи (про їх виникнення, зміст, поширення). 3. Форма суспільної свідомості, що несе в собі узагальнене та водночас персоніфіковане уявлення народів про світ речей та явищ. Відзначається нерозчленованістю світу реальності та уяви й реалізується в ритуалах і магії.

Мобіль (фр. mobile, від лат. mobilis – рухливий, мінливий) – різновид кінетичного мистецтва: твір пластики, окремі частини якого підвішені й знаходяться в стані нестійкої рівноваги, постійно коливаються або обертаються під дією повітряних потоків. При цьому рух одного елемента складається із суми руху всієї системи підвісок і може бути досить складним, але найголовніше – воно випадкове у своїх ритмічних проявах і залежить від стану природної атмосфери. Назва мобіль була введена американським скульптором А. Колдер для позначення власних динамічних конструкцій, на відміну від стабільних, тобто нерухомих скульптур.

Мова культури – форми, знаки, символи, тексти, які дають людям змогу вступати в комунікативні зв'язки, орієнтуватися в культурному просторі й часі. Мови культури не є природним, апріорі даним людині засобом отримання, зберігання та передачі інформації. Людство в процесі свого розвитку створює різні (вербальні, графічні, пластичні і т. д.) мови культури, покликані не тільки виділяти в життєвому потоці стійкі одиниці та уявлення, а й об'єднувати їх. Мови культури являють собою пласт комунікативної сфери культури, формування якого відбувається в процесі взаємодії в межах спільноти людей, коли спільні для них уявлення дістають загальноприйняте вираження й статус

знакових інформативних одиниць, використання яких підкорюється певним установленим обов'язковим правилам.

Мова мистецтва – прийоми й засоби створення художнього образу.

Мовні універсалії (з лат. universalis – спільний) **–** загальні поняття, що стосуються певної мови, її граматики, фонетики, лексики тощо.

Мода – панування в певному середовищі в певний час тих чи інших смаків у вподобаннях, формах побуту й одягу.

Модель – людина або предмет, що слугує для художнього відображення.

Моделювання – передача зображувальних предметів і фігур в умовах того чи іншого освітлення. У рисунку моделювання здійснюється тоном (світлотінню), при цьому враховується й перспективна зміна форм. У живописі – форма моделювання кольором. У скульптурі – створення об'ємної форми; способи моделювання шляхом нарощування об'єму (ліплення), відсікання від більшого меншого (творення) та ін.

Моделювати – 1. Створювати модель чого-небудь. 2. У скульптурі – обробляти поверхню, створюючи на ній опуклості й заглиблення; ліпити. 3. У живописі, фотографії – передавати рельєфність за допомогою світлотіні.

Модератор – 1. Пристрій у музичних клавішних інструментах для приглушення звуку. 2. Особа, що проводить соціологічне дослідження, керівник фокус-групи. 3. Пристрій для гальмування рідини чи газу. 4. Особа, що контролює дотримання правил у мережевих форумах, чатах чи конференціях.

Модерн – 1)стиль у Європі й Америці наприкінці XIX – початку XX ст. (інші назви – ар нуво, югендстиль, сецессіон, ліберті, модернісмо). Нерозділеність жанрів і видів мистецтва в рамках модерну приводила до відродження типу художника-універсала. Для живопису модернізму характерні площинність, орнаментальність цілого з включеними в тканину твору іліюзіоністичними й натуралістичними деталями. Скульптура модернізму відрізнялася плинністю форм і примхливістю силуету. Найбільші представники: Г. Клімт, Е. Мунк, М. Дені, М. А. Врубель, В. М. Васнецов. 2) те, що має сучасний вигляд.

Модернізм (фр. moderne – сучасний, новітній)– термін, який служить для позначення всього комплексу авангардних явищ у культурі першої половини XX ст. Найбільш активно ним користувалися в радянській естетиці й мистецтвознавстві, де модернізм був об'єктом не стільки наукового аналізу, скільки всеосяжної критики чи навіть огульної лайки з позицій консервативної лінії в традиційній культурі по відношенню до всього новаторському. При такому підході під модернізмом могли розумітися різні течії й напрямки художньої практики, часто дуже несхожі між собою, механічно й формально об'єднані в одне ціле лише завдяки їх загальній негативній установці щодо традиційних для новоєвропейської культури художніх дослідів, відкритих заяв про його неприйняття. Модернізм критикували за відхід від традиції, антиреалізм, естетство, песимізм, формалізм, за демонстративне нехтування «партійним принципом у мистецтві» і т. д. Модернізм – узагальнююча назва художніх напрямів XX ст. (кубізм, дадаїзм, сюрреалізм, футуризм, експресіонізм, абстрактне мистецтво та ін.) Модернізму властивий розрив з ідейними й художніми принципами класичного мистецтва, пошук нових художніх форм і виражальних засобів.

Мозаїка – вид монументального мистецтва; орнамент або зображення, виконане з окремих кольорових шматочків скла, смальти, камінців, закріплених на цементі. Зображення Оранти в головній апсиді Софійського собору в Києві (XI ст.) виконане в техніці мозаїки.

Мойсей (близько XIII ст. до н. е.) – в авраамічних релігіях видатний пророк, який вивів єврейський народ із землі Єгипетської; через Мойсея Бог дав єврейському народу скрижалі з десятьма заповідями.

Мольберт – підставка для живопису, на яку встановлюють підрамник з полотном, картон, дошку для роботи художника.

Монотеїзм – (від гр. monos – один, єдиний і theos – Бог) – релігійні вірування, засновані на уявленні про єдиного Бога, єдинобожжя. Творця всього сущого, видимого й невидимого, твориннями якого є всі інші істоти, як духовні, так і фізичні, що відрізняє його від генотеїзму або політеїзму, виключаючи існування інших, рівних йому божественних істот. Зазвичай

монотеїсти приписують Богу риси досконалості, такі, як усемогутність, усюдисущність, усезнання, а також найвище благо в етичному розумінні. Визнаними монотеїстичними релігіями вважають три абрамічні релігії: юдаїзм, християнство та іслам, а також новіші релігії, що з'явилися на їхньому ґрунті – сикхізм, растафаріанство, бабізм і бахаїзм. Ідея єдиного Бога також є в зороастризмі та більшості різновидів індуїзму.

Монотипія – різновид графічної техніки. Фарби одного чи кількох кольорів накладають на рівну поверхню металевої дошки, на друкарському верстаті отримують єдиний відбиток.

Монохорд – 1. Давньогрецький однострунний щипковий інструмент. 2. Спільна назва одноструннних музичних інструментів. 3. Назва пристрою у фортепіано, за допомогою якого клавішний механізм пересувається в бік на таку віддаль, щоб молоточок стукав тільки по одній струні фортепіано. 4. Поширена (до 18 ст.) назва клавікорду. 5. Прилад для дослідження коливання струн.

Монохромний – однобарвний; М. живопис – живопис, виконаний в одному кольорі.

Монумент – архітектурна або скульптурна споруда в пам'ять видатної події або особи; пам'ятник.

Монументальна скульптура – твори скульптури, які фізично чи просторово пов'язані з архітектурою чи певним предметним оточенням і в ньому статично закріплені (наприклад, на п'єдесталі).

Монументальне мистецтво – 1) твори, розраховані загалом на масове сприйняття. Своїм художнім рішенням ці твори завжди пов’язані з архітектурними спорудами або з умовами місця, де цей твір розміщується. 2) рід образотворчих мистецтв, твори яких створюються для конкретного архітектурного середовища, відрізняються значимістю змісту, узагальненістю форм, масштабністю.

Монументальний – 1. Який є монументом. 2. Властивий монументу; М. живопис – пов'язаний з архітектурою, переважно настінні розписи (напр., фрески). 3. перен. Який вражає своїми розмірами, величністю; величний,

грандіозний. 4. перен. Ґрунтовний, глибокий за змістом, змістовний.

Монументальний живопис – різновид живопису, що призначений для створення картин великого розміру (вітраж, мозаїка, фреска), роль яких визначена архітектурним комплексом.

Мораль – 1. Система норм і принципів поведінки людей у суспільстві; 2. Практична повчальна настанова, висновок; 3. перен. Повчання.

Морфологія культури – розділ науки про культуру, у рамках якого вивчаються форми й будови окремих артефактів і їх об'єднань у синхронному й діахронному плані їх існування, закономірності будови й процеси формоутворення штучних об'єктів.

Москвофіли – найбільш права консервативна в українському національному русі течія, що об’єднувала поміщиків, буржуазію, священників уніатської церкви.

Мотив – 1. Тема або ідея художнього твору. 2. Зразок, характерна особливість.

Муза – 1. У давньогрецькій міфології кожна з дев'яти богинь – покровительок поезії, мистецтв і наук (Кліо, Евтерпа, Талія, Мельпомена, Терпсіхора, Ерато, Полігімнія, Уранія та Калліопа – дочки Зевса й Мнемосини, за іншими варіантами – Урана й Геї). Храми на їх честь називали мусейонами (звідси – «музей» та «музика»). Вважалось, що М. володіють талантом передбачення, люблять і надихають співців і поетів. 2. перен. Джерело поетичного натхнення; творчість поета з його індивідуальними особливостями.

Музей – науково-дослідна установа, яка займається збиранням, зберіганням, вивченням і популяризацією пам'яток природної історії, матеріальної й духовної культури.

Музика (грец. musike, буквально – мистецтво муз) – 1. Вид мистецтва, який відтворює дійсність у звукових художніх образах. Музика ґрунтується на здатності людини асоціювати слухові відчуття з власними переживаннями, станами та процесами зовнішнього світу. 2. Інструментальний вид цього мистецтва на відміну від вокального. 3. Гармонійне звучання чогось. 4. оркестр.

Мулла – служитель культу в ісламі.

Мундштук – 1. Частина цигаркової гільзи; трубочка, у яку вставляють сигарету. 2. Губна частина духового музичного інструмента. 3. Вудила для управління верховим конем. 4. тех. Деталь різних апаратів і машин, яка має здебільшого форму трубочки або наконечника.

Муфельна піч – піч з «муфелем» – спеціальною камерою, яка захищає те, що опалюється (наприклад, глиняні статуетки), безпосередньо від вогню.

Муфтій – вища духовна особа в сунітів, яка має право виносити свої рішення з різних релігійних та релігійно-юридичних питань.

Мухаммед (близько 570– 632) – засновник ісламу, посланець та пророк Аллаха, через якого був переданий людям текст Корану.

Мюзет – 1. Французький народний музичний інструмент типу волинки. 2. Веселий народний танок, що виконується під акомпанемент цього інструмента.

Набат – 1) у Стародавній Русі мідний військовий барабан величезних розмірів, який перевозили чотирма кіньми; 2) сигнал тривоги для зібрання людей, який подавався зазвичай ударами в дзвін («бити в набат»).

Набі − Невелика група французьких художників, які працювали в 1880-ті роки. Вони вважали себе послідовниками Поля Гогена і його методу живопису чистими кольорами. Їх підхід до мистецтва сформулював один із членів групи, Моріс Дені: «Пам'ятайте, що картина – перш ніж представляти бойового коня, або оголену жінку, або який-небудь анекдот – є плоскою поверхнею, покритою фарбами в певному порядку». Твори Набі виконані широкими тональними площинами, які створюють самостійний кольоровий візерунок. Крім живопису, члени групи займалися гравюрою, плакатом, книжковою ілюстрацією, костюмом і театральними декораціями. див. Боннар, Валлотон, Вюйар, Дені, Майоль.

Назарейці – група німецьких та австрійських художників-романтиків, що оселилися в Римі на початку 19 ст. і намагалися відродити середньовічне релігійне мистецтво. Від назви м. Назарета, де народився Христос. Офіційна назва «Союз святого Луки».

Наївне мистецтво (англ. naive art) – одна з областей мистецтва примітиву XVIII – XX ст., що включає самодіяльне мистецтво (живопис, графіку, скульптуру, декоративне мистецтво, архітектуру), а також творчість художників-самоучок. До творів наївного мистецтва відносять картини чудового французького художника А. Руссо, тому що він був митником за професією, і чудові провінційні портрети російських людей XVIII – XIX ст. невідомих художників.

Намаз (перс. – молитва, араб. – салат) – один із «стовпів» ісламу, молитва, що здійснюється п'ять разів на день.

Народ – 1. Населення країни, об'єднане усвідомленням своєї спільності; 2. Форма національної та етнічної єдності.

Народна драма – поширені у XVIII – XX ст. самодіяльні вистави, в основі яких сюжети й тексти усної фольклорної традиції, що розігрувалися згідно з установленим каноном.

Народна культура – створюється в повсякденній трудовій діяльності народних мас на основі багатого життєвого досвіду, накопиченого століттями.

Народна музика, **музичний фольклор** (англ. traditional folk music) – вокальна, інструментальна, вокально-інструментальна й музично-танцювальна творчість народу, основний вид і підсумок художньої творчості багатьох поколінь, який ґрунтується на історичних традиціях розвитку творчості різних груп та шарів населення. Народна музика створюється й передається в усній формі від виконавця до виконавця, від покоління до покоління, утворюючи т.з. традиційний фольклор. Головною ознакою народної музики є її традиційність.

Народне мистецтво (фольклор) – створювані народом на основі колективного творчого досвіду, національних традицій й існуючі в народних масах поезія (перекази, казки, епос), музика (пісні, награвання, п'єси), театр (драми, театр ляльок, сатиричні п'єси), танець, архітектура, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво. Народне мистецтво є частиною художньої культури. Твори народного мистецтва мають духовну та матеріальну цінність, служать красі й приносять користь.

Народний танець – фольклорний танець, який побутує у своєму природному середовищі й має певні традиційні для даної

місцевості рухи, ритми, костюми тощо. Фольклорний танець – це стихійний вияв почуттів, настрою, емоцій і виконується в першу чергу для себе, а потім – для глядача (товариства, гурту, громади). Народні танці займають значне місце в культурі кожного народу й етносу земної кулі поряд із народною піснею та народними звичаями. Частково народні танці, наприклад, хороводи мають обрядовий характер. Серед відомих українських народних танців гопак, метелиця, козачок, тропак вальс, полька, коломийка, аркан, роман та інші. Серед народних танців інших народів світу можна відзначити такі, як жок, жемжурка, класичні індійські танці, танець живота, зіка, краков'як, трепак, лезгінка, атан, болеро, гальярда, фламенко.

Народні звичаї та обряди. Народний звичай – традиційний порядок відзначення подій, свят, який пов'язаний із виконанням певних дій та використанням відповідних атрибутів та предметів. Народний обряд – сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних із побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов; церемонія культових та звичаєвих обрядів.

Народовці – суспільно-політична течія серед молодої західноукраїнської інтелігенції ліберального напрямку, що виникла в 60-х роках 19 століття в Галичині. Проводила культурно-освітницьку роботу, організувала Товариство імені Шевченка у Львові (1873), українські інституції «Просвіта», «Руська Бесіда» та ін. У 1899 році народовці з частиною радикалів організували Українську національно-демократичну партію, яка відіграла основну роль в уряді ЗУНР. З 1919 р. ця партія стала називатися «Українська трудова партія». У 1925 ввійшла до Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО).

Народознавство – наука, що вивчає побутові та культурні особливості народу або народів, проблеми його походження, розселення тощо.

Натура – реальні явища, істоти й предмети, які митець зображує, спостерігаючи як модель.

Натуралізм – 1. Ідеалістична філософська теорія, яка намагається пояснити розвиток суспільства законами природи; 2. Напрям і творчий метод останньої третини XIX ст. у мистецтві й

літературі, який із фотографічною точністю відображає поодинокі явища життя, ігноруючи художнє узагальнення, типізацію. Сприяв становленню критичного реалізму.

Натюрморт (від франц. nature morte – мертва природа) – жанр образотворчого мистецтва, присвячений зображенню неживих предметів (квітів, фруктів, атрибутів будь-якої діяльності), композиційно організованих у єдину групу. **Натюрморт** – різновид малярства, що зображає зірвані плоди, квіти, спійману рибу та здобич мисливців, пізніше додались предмети, з часом букети квітів, композиції овочів, фруктів, посуду тощо. Перші фрески та зображення на посуді з сюжетами, які пізніше назвали «натюрморти», можна знайти на фрескахСтародавньої Греції та Стародавнього Рима (збірка музею Каподімонте, Неаполь). Збереглися такі композиції в мозаїках. Темперний та олійний живопис прискорили створення картин, і натюрморт відродився, а потім став окремим жанром. Переклад «мертва природа» помилковий, це лише зображення нерухомих речей.

Науково-технічна революція – поняття, що використовується для узагальнюючої характеристики ряду процесів у розвитку науки й техніки, а також ініційованих ними соціальних процесів сучасної цивілізації, основний зміст яких зводиться до перетворення науки у вирішальний фактор соціокультурного розвитку. Початок НТР прийнято відносити до сер. 1940-х – поч. 1950-х рр.

Нацизм (націонал-соціалізм) – політична ідеологія, доктрина, політичний режим, заснований на расизмі, шовінізмі, антигуманізмі й тоталітаризмі.

Націоналізм – 1. Ідеологія й політика в царині національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над загальнолюдськими, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої; 2. Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації й народу проти іноземних гнобителів; 3. Рух за збереження та розвиток національних традицій, мови, літератури, мистецтва тощо. 4. Політичний принцип, згідно з яким політична й національна спільнота мають збігатися. Інакше кажучи, нація повинна мати власну державу – ось головний зміст націоналізму як політичного принципу.

Національна культура – сукупність загальних і спеціалізованих галузей і здобутків культури певної національної спільноти, вияв специфіки того чи іншого етносу у сфері культурного надбання. Вірування, цінності, символи, норми та взірці поведінки, що характеризують людську спільноту в тій чи іншій країні.

Національна свідомість – сукупність теоретичних, буденних, масових, елітних, власне національних і зарубіжних ідей, настанов, прагнень, культурних набутків, які сприяють прогресивному розвитку нації в усіх сферах її функціонування. Національна свідомість – універсум буття нації.

Національне відродження – це процес пробудження та формування свідомості народу, який проявляється в розвитку духовної культури, прагненні відтворити власне історичне минуле, захисті мови і врешті-решт виникненні й розвитку руху за відновлення своєї державності. Воно ґрунтується на ідеї національної ідентичності.

Національно-визвольна революція – це справа цілого українського народу й інших народів, широких мас, а не тільки організованих революційних сил.

Нація – 1. Історична спільність людей, об'єднаних між собою спільною мовою, походженням, територією, психологією, культурою, побутом тощо; 2. Країна, держава.

Нео (неокласицизм, неоекспресіонізм, неоромантизм) Приставка нео – (новий) означає відродження напрямків чи ідеалів мистецтва попередніх епох. Наприклад, неокласицизм – рух, що виник у другій половині XVIII століття, прагнув повернути класичні цінності й воскресити благородний стиль стародавніх греків і римлян. У живописі та архітектурі він характеризувався підвищеною увагою до лінії й малюнка, урівноваженою композицією, а також частим зверненням до сюжетів античності. Неоекспресіонізм – це тенденція у творчості визначених художників США і Європи, особливо Німеччини, яка виникла в кінці 1970-х років. Художники знову звернулися до виразних можливостей експресіонізму, створюючи кожного разу глибоко індивідуальний стиль, часто заряджений агресією й нервовим напруженням. Неоромантизм позначає надто

театралізований напрям у живописі XX століття, який поєднує в собі риси романтизму й сюрреалізму: див. (Неокласицизм) Альма-Тадема, Жак Луї Давид, Канова, Лейтон, Менгс, Пауерс, Прюдон, Енгр; (Неоекспресіонізм) Ауербах, Базеліц, Бойд, Бомберг, Кіфер, Клементе, Шнабель, Фринк; (Неоромантизм) Пайпер, Неш

Неогегельянство – течія у філософії кінця XIX – поч. XX ст., для якої характерне прагнення до створення цілісного моністичного світогляду на основі оновленої інтерпретації філософії Гегеля.

Неоімпресіонізм – напрямок, що виник у Франції в 1885 р. Надав науково обґрунтованого характеру прийомам розкладання складних тонів на чисті кольори й прийомам роботи роздільними мазками. Найвідоміші представники: Ж. Сірка, П. Сіньяк.

Неокантіанство – провідний напрям філософської думки Німеччини сер. XIX – поч. XX ст., вирішує основні питання філософії шляхом нового тлумачення вчення В. Канта.

Неокласицизм – термін, що позначає різні напрямки в мистецтві, які виникли після класицизму XVII ст., що орієнтуються на класичні зразки мистецтва Давньої Греції, Давнього Риму й Відродження як вищу художню норму. Найчастіше термін «неокласицизм» застосовується для позначення течії усередині стилю модерн, раннього функціоналізму й раннього авангардизму першої чверті XX ст.

Неоліт – новий кам'яний вік (X – поч. III тис. до н. е.), завершальний період кам'яної доби. З неолітом пов'язаний початок переходу від привласнюючих форм господарства до відтворювальних. Найдавнішою неолітичною пам'яткою на території України є Кам'яна Могила поблизу Мелітополя.

Неопластицизм – течія в мистецтві Голландії 20 століття , що пропагує «чисту» геометризовану форму (в архітектурі, живописі та інших видах мистецтва).

Неореалізм – напрям в італійському кіно й літературі 40-50-х рр. XX ст.; визначні риси неореалізму − демократизм і гуманізм, увага до життя простої людини, наявність документальної основи твору, принцип вірності факту. Представники: Р.Гуттузо, Г. Муккі.

Неостилі – загальна назва стилів, історичних стилізацій, штучне відтворення історичних стилів минулого в наступні епохи.

Неотрадиціоналізм – позначення широкої сукупності художніх явищ у культурі ХХ ст., пов'язаних із безпосередньою опорою на традиції мистецтва; протистоїть авангардизму.

Нервюр (фр. – прожилки) – в архітектурі виступаюче й профільоване ребро, головним чином готичного хрестового склепіння.

Неф, корабель – приміщення у вигляді галереї, витягнуте в плані й відокремлене від інших приміщень рядом арок або колон; у храмах виділяються головний неф та бічні.

Нігілізм (від лат. nihil – ніщо) **–** принципове заперечення традиційних, загальновизнаних культурних ідеалів, цінностей, норм, яке набуває найбільшого поширення в кризові, перехідні епохи.

Ніндзюцу – японське бойове мистецтво, що використовувалося ніндзя та включало в себе володіння зброєю й рукопашними техніками бою.

Нірвана (санскр. – згасання) – кінцева мета буддійської практики, вихід із сансари, стан повного позбавлення бажань і жаги до життя.

Нова економічна політика (неп) – економічна політика, яка проводилася в Радянських республіках, починаючи з 1921 року. Була прийнята весною 1921 року X з'їздом РКП(б), змінивши політику «воєнного комунізму», що проводилася в ході Громадянської війни. Нова економічна політика мала на меті відновлення народного господарства й подальший перехід до соціалізму. Головний зміст НЕП – заміна продрозкладки продподатком у селі, використання ринку й різних форм власності, залучення іноземного капіталу у формі концесій, проведення грошової реформи (1922–1924), у результаті якої рубль став конвертованою валютою.

Нові дикі – напрямок в американському і європейському мистецтві 1970-1980-х рр., який довів до межі принцип спонтанності, свободи від будь-яких правил і обмежень. Представники: М. Дізлер, Г. Базеліц та ін.

Ноктюрн (від франц. nocturne від лат. nokturnus – нічний) – у XVIII – XIX ст. багаточастинний музичний твір, переважно для духових інструментів, що виконувався на відкритому

повітрі у вечірню або нічну годину. З XIX ст. цю назву отримала лірична інструментальна п'єса. Художній твір, у якому зображені нічні сцени, нічні образи.

Нонконформізм (від англ. nonconformists – незгідні) – демонстративне неприйняття загальнопоширених нормативів, правил, догм.

Ноосфера (від грец. noos – розум, розум і грец. sphaira – куля) – 1) еволюційний стан біосфери, при якому розумна діяльність людини стає вирішальним чинником її розвитку. Для ноосфери характерний взаємозв'язок законів природи із законами мислення і з соціально-економічними законами. Близькі за змістом поняття – техносфера, антропосфера, соціосфера. 2) (за В. Вернадським) – верхній шар земної кулі, втягнутий у розумову діяльність людини

Ню (фр. nu – «оголений», нім. akt – «акт») – художній жанр у скульптурі, живописі, фотографії та кінематографі, що зображає оголене людське тіло чи якісь його частини та їх інтерпретації. Протягом багатьох століть він є одним з основних жанрів у мистецтві. Зображення оголеного тіла було відоме ще в Стародавньому Єгипті («дочки фараона Ехнатона», розпис XIV ст. до н. е.), а в античній скульптурі, живописі та вазописі воно стало естетичною нормою й утіленням життєвого та художнього ідеалу («Афродіта Мілоська», II ст. до н. е.). У середні віки зображення оголеного тіла в Європі було суворо обмежене небагатьма біблійними сюжетами, наприклад, можна було побачити оголених Адама і Єву в мініатюрах і скульптурі. В епоху Відродження оголене жіноче тіло зображалося в межах міфологічного та алегоричного жанрів (картини С. Боттічеллі, Джорджоне, Тиціана, Лоренцо Лотто,Мікеланджело Буонарроті , Альбрехта Дюрера, Лукаса Кранаха Старшого). У 17-18 ст. відбувається формування ню як жанру. Художники створюють повні життєвої чарівності образи жіночої краси (Д. Веласкес, П. Рубенс, Рембрандт, А. Ватто, Ф. Гойя). В академічному живописі та скульптурі XVII – XIX ст. сформовуються норми ідеальної краси, що ґрунтується на сприйнятті реальної натури через призму класичного мистецтва (античної скульптури, живопису Відродження). При

навчанні художників зображення оголеної натури стає обов'язковою програмою, є показником майстерності. У мистецтві рококо, для якого є характерними витончені, граціозні, кокетливі, просякнуті чуттєвістю твори, широко поширюється жанр ню (Франсуа Буше, Жан-Оноре Фрагонар). У XIX – на початку XX ст. став складатися реалістичний вигляд живої, звільненої від одягу жінки, спочатку овіяної романтикою (Е. Делакруа, Жан Огюст Домінік Енгр, К. Брюллов), а пізніше відвертою, сучасною, зануреною в атмосферу реального, суворого до них буття (Е. Мане, Е. Дега, О. Роден, О. Ренуар). У мистецтві XX ст. класичний гармонійний тип ню отримав більшу свободу емоційного вираження (Аристид Майоль, Коньонков Сергій Тимофійович), пов'язану з пошуком нових художніх засобів.

Нюанс (французьке – відтінок) – ледь-ледь помітний перехід одного кольорового тону в інший. Ледве помітний, тонкий перехід у побудові пластичних і просторових форм, незначне відхилення від загальноприйнятного. Є одним із засобів архітектурної композиції (порівн. контраст).

Обеліск (від грецьк. obeliskos) – меморіальна споруда, яка виникла в Древньому Єгипті, у вигляді гранчатого (зазвичай квадратного в перетині) стовпа, що звужувався до верху й мав загострену пірамідальну верхівку.

Об'єм – форми, абриси будь-чого в трьох вимірах.

Облігат – інструмент або голос, що виконує головну мелодію п'єси.

Образ – форма відображення дійсності, що виявляється після її творчої інтерпретації митцем через втілення в матеріалі узагальненого образу об’єкта.

Образ художній – спосіб художнього мислення й форма освоєння дійсності в мистецтві.

Образотворче мистецтво – умовна назва видів пластичних мистецтв: живопису, скульптури, графіки. На відміну від так званих необразотворчих видів, в основі творів образотворчого мистецтва лежить використання й творче переосмислення явищ реальної дійсності. Залежно від специфіки засобів художнього вираження різні види образотворчого мистецтва відтворюють такі об’єктивні особливості навколишнього світу, як об’єм, колір, простір,

матеріальна форма предметів, світлоповітряне середовище. Окрім фіксації образу безпосереднього чуттєвого сприйняття, образотворчому мистецтву доступне відображення розвитку подій у часі, динамічності дії, розкриття психологічного й емоційного змісту зображуваної ситуації, духовного світу людини.

Образотворчість (у мистецтві) – здатність мистецтва відображати дійсність у формах.

Обряд – виконання людьми символічно-умовних дій, якими супроводжуються певні події життя людини, календарні свята, окремі трудові процеси.

Обскурантизм (від лат. obscurans – затемнюючий) – украй вороже ставлення до освіти й прогресу, реакційність, мракобісся.

Ода (грец. ode – пісня) – 1) урочистий, патетичний, хвалебний твір; 2) оркестрово-хоровий твір урочистого характеру, що оспівує якусь значну подію або подвиг; 3) жанр ліричної поезії й музики.

Одигітрія (грец. hodegetria, hodos – шлях) – іконографічний тип зображення Богоматері, яка стоїть або сидить із Немовлям на руках, їхні лики не торкаються одне одного.

Одіозний – дуже неприємний, небажаний, такий, що викликає негативне ставлення.

Одкровення – у монотеїстичних релігіях відкриття Богом себе людям через видимий світ (природу), людську совість («голос Божий в нас»), явлення Себе, знамення, чудеса, повідомлення волі через ангелів та пророків.

Ожрагіс – старовинний литовський і латиський духовий музичний інструмент. Виготовляють із козиного рогу.

Окарина – духовий музичний інструмент із глиняним або фарфоровим корпусом і свистовим пристроєм, який нагадує звучання флейти.

Октет – 1. муз. Інструментальний музичний твір для восьми виконавців. 2. Ансамбль із восьми виконавців (співаків або музикантів).

Окультизм (від лат. occultus – таємний, прихований) **–** загальна назва вчень, що визнають існування прихованих сил у людині й космосі та прихованих загальних зв'язків явищ, які можуть практично використовуватися підготованими людьми (такими, що пройшли через особливі посвячення,

спеціальні психічні тренування тощо й здобули доступ до таємних знань та нового бачення світу). Ряд феноменів, що раніше вважалися виключно окультними поняттями (наприклад, магнетизм, гравітація, гіпнотизм), з часом перейшли до сфери науки. Однак більша частина окультних явищ заперечується наукою.

Олеографія – 1. Спосіб хромолітографії, що давав змогу відтворювати тон зображення й передавати на папері характер поверхні олійного живопису. 2. Відбиток, отриманий цим способом. Застосовували наприкінці 19 ст.

Олим-шювир – марійський духовий музичний інструмент типу кларнета.

Олія – художня фарба, що готується розтиранням кольорових пігментів на олії (зазвичай лляній).

Ольвія – давньогрецька колонія в Північному Причорномор'ї, заснована вихідцями з м. Милет приблизно на початку VI ст. до н. е. Знаходиться в Миколаївській області.

Онтичний – дане слово утворене від грецького «сущий» і означає основоположне самоутвердження істоти просто на рівні його існування.

Онтологія культури – розділ культурології, що вивчає буття культури.

Оп-арт (англ. op art, сокращ. від optical art – оптичне мистецтво) – напрям у мистецтві 20 століття, яке отримало широке поширення в 1960-х роках. Художники оп-арту використовували різні зорові ілюзії, спираючись на особливості сприйняття плоских і просторових фігур. Ефекти просторового переміщення, злиття, ширяння форм досягалися введенням ритмічних повторів, різких колірних і тональних контрастів, перетину спіралеподібних і гратчастих конфігурацій, звивистих ліній. В оп-арті часто застосовувались установки мінливого світу, динамічні конструкції (див. кінетичне мистецтво). Ілюзії струмливого руху, послідовної зміни образів, нестійкої, безперервно мінливої форми виникають в оп-арті тільки у відчутті глядача. Напрямок продовжує техніцистську лінію модернізму. Представники: В. Вазареллі, Б. Райлі та ін.

Опера (італ. opera, буквально – твір) **–** 1) вид мистецтва, який ґрунтується на поєднанні слова, сценічної дії та музики, а

також твір, який належить до цього виду мистецтва; 2) театр, де виконують оперні твори; 3) музично-драматичний твір, що поєднує інструментальну музику з вокальною, текст та образотворче мистецтво, і призначений для виконання в театрі

Оперета (італ. operetta, франц. operette, буквально – маленька опера) – 1) музично-театральний твір, переважно комедійного характеру, у якому вокальні й інструментальні музичні номери, а також танці поєднуються з діалогом; 2) жанр музично-драматичного мистецтва; 3) театр, де виконують такі твори.

Опредмечування – істотна сторона культури й культуротворчості, що полягає в матеріалізації ідей, об'єктивізації форм.

Опришки – учасники народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті, Буковині проти феодально-кріпосницького гніту польської шляхти, молдавських феодалів, угорських та австрійських поміщиків у 16 – 1-й половині 19 ст.

Опус – 1. Окремий музичний твір, позначений номером серед інших творів композитора. 2. ірон. Будь-який літературний, мистецький або науковий твір.

Оранта – один з іконографічних образів Богоматері, який склався в середні віки. Богородицю зображали на повний зріст із піднесеними руками (жест адорації (молитви)) і повернутими до глядача долонями. Оранта дістала поширення в іконографії й живописі Візантії та Давньої Русі в IX– XIII століттях. У ранньому церковному малярстві зображення людської фігури з молитовно розпростертими і піднятими вгору руками, пізніше – тип образу Богоматері – заступниця людей, покровителька бідних; образ молитви.

Оратор – той, хто володіє мистецтвом виголошування промов; промовець, ритор, красномовець, трибун.

Ораторія – великий музичний твір для хору, солістів-співаків та симфонічного оркестру, написаний на драматичний сюжет, але призначений для концертного виконання.

Орган - найбільший духовий клавішний музичний інструмент, що складається з набору труб, у які нагнітається повітря; за звуковим обсягом близький до симфонічного оркестру.

Організація украї́нських націоналі́стів (ОУН) – український громадсько-політичний рух, що ставить собі за мету встановлення Української соборної самостійної держави, її збереження та розвиток. Визначивши себе як рух, а не як партія, ОУН засуджувала всі легальні українські партії Галичини як колабораціоністські. Заснована 3 лютого 1929 року, легалізована в Україні в 1993 році.

Органола – 1. Електричний язичковий клавішно-пневматичний музичний інструмент, звучання якого близьке до органного. Повітря в О. подається електричним вентилятором, зміна швидкості обертання якого приводить до зміни гучності. 2. Багатотембровий електричний синтезатор.

Ордалії – «божий суд» – рід випробування, з допомогою якого нібито встановлювали судову істину. Спочатку поняття пов'язувалося з уявленням про всезнаюче божество, яке може захистити невинного й звинуватити винного. Найпоширеніші форми «божого суду» – випробування водою, вогнем, розпеченим залізом.

Ордер – 1. В архітектурі – канонізована художня система стоячо-балочної конструкції; види – доричний, іонічний і корінфський. 2. Поясна відзнака, нагорода за військові, трудові або інші заслуги; 3. Чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада з певним статусом; 4. Назва деяких таємних товариств, об’єднань.

Ордер (архітектурний) – канонізована художня система будівельно-балочної конструкції, певне поєднання частин (колон, п’єдесталу, фризу, карнизу), їх структури й художня обробка.

Ордер Коринфа – архітектурний ордер, що характеризується головним чином своєю капітеллю, пишним листям і завитками.

Ореол – 1. Променисте коло, сяйво навкруг голови Бога, святого на іконах, культових картинах, скульптурах і т. ін.; німб. 2. перен.Атмосфера слави, успіху, пошани і т. ін. навколо когось. 3. Світлове коло, яке оточує щось на темному фоні. 4. Яскраве біле сяйво навколо сонця, місяця, яскравих зірок.

Оригінал – справжній твір (не копія).

Оріґамі – мистецтво складання паперу. Метою є створення витворів шляхом використання схеми геометричних згинів і складок.

Оркестр – 1. Ансамбль музичних інструментів, які одночасно беруть участь у виконанні музичного твору; музика. 2. Група музикантів, що спільно виконують музичний твір на різних інструментах; музики, оркестранти.

Оркестріон – 1. Невеликий переносний орган, сконструйований німецьким музикантом Г. Фоглером у 1785 році. 2. Автоматичний механічний інструмент для імітації звучання оркестру. Має вигляд шафи, усередині якої поміщено пружинний або пневматичний механізм, який приводиться в дію при вкиданні монети. Інша назва – оркестрина.

Орнамент – узор (живописний, графічний, скульптурний), підлеглий певному ритму, зокрема побудований за законами симетрії; види орнаменту – геометричний, рослинний, зооморфний (використання форм тваринного світу), складний.

Орфаріон – струнний щипковий музичний інструмент типу гітари; орферіон.

Орфей – 1. У давньогрецькій міфології чарівний музикант і співак – його спів та гра на золотій кіфарі зачаровували не тільки людей, а й звірів, дерева, скелі, заспокоювали навіть розбурхане море. 2. перен. Солодкозвучний співець.

Орфеон – різновид струнного смичково-клавішного музичногоінструмента – смичкового клавіру.

Орферіон – струнний щипковий музичний інструмент типу гітари.

Основні кольори – червоний, жовтий, синій. Між собою їх можна змішувати для того, щоб отримати інші кольори, але отримати їх змішуванням не можна. Змішування кольорів за адитивною моделлю: червоний, зелений, синій.

Основні риси первісної культури – синкретизм, безписемність, трудова діяльність, ритуал.

Острозька Біблія – визначна пам'ятка друкарства в Україні, надрукована І. Федоровим у м. Острозі (XVI ст.). Острозька Біблія – перше повне видання Біблії в перекладі церковнослов'янською мовою в її східнослов'янському,

точніше, староукраїнському, варіанті. В основу видання покладено рукопис «Геннадієвої Біблії», складеної в Новгороді в 1489 – 1499 рр. У книзі вміщено передмову К. Острозького, другу, віршовану, передмову Г. Смотрицького й післямову І. Федорова.

Острозька греко-слов'яно-латинська академія – найстаріша українська науково-освітня установа, яка заснована князем К. В. Острозьким у 1576 р. Перший вищий навчальний заклад на території Східної Європи.

«Остромирове Євангеліє» – одна з найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства в давньоруській редакції, до виявлення у 2000 році Новгородського кодексу вважалася найдавнішою книгою, яка була створена на Русі. «Остромирове Євангеліє» містить євангельські читання для неділі та свят. Переписане в 1056–1057 рр. із староболгарського оригіналу, як гадають, у Києві дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира, який в написі книги названий «близьким» родичем князя Ізяслава Ярославича (за гіпотезою Анжея Поппе, згадана в надписі дружина Остромира Феофана могла бути донькою Володимира Святославича та Ганни Візантійської). За гіпотезою Юрія Диби та Ігоря Мицька, походження протографу книги слід пов'язувати зі скрипторієм чеського бенедиктинського слов'янського монастиря в Сазаві, про що свідчить її місяцеслов та художнє оформлення. Вірогідно також, що у Києві могли знайти прихисток і сазавські монахи-вигнанці.

«Осьовий» час (за К. Ясперсом) – одне з ключових понять у культурологічному світогляді німецького культуролога Карла Ясперса. Під «осьовим часом» він розумів епоху від 800 до 200 рр. до н.е., у яку визначилися масштаби й питання всього наступного розвитку світової цивілізації. З «осьового часу» починається єдність людської історії.

Офіклеїд – духовий музичний інструмент.

Офорт (від франц. eue-forte – азотна кислота) – вид гравюри. Рисунок здійснювався спеціальною голкою на шарі кислотно-опірного лаку, що покривав металічну пластину. «Видряпані» місця протравлюються кислотою, а отримане заглиблене зображення заповнюється фарбою і відбивається

на папір. (Тарас Шевченко. Судна рада. 1844. Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького).

Охлократія (від грець. ochlos – натовп і kratos – влада) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, «маси».

П`ятирічки – централізовані державні перспективні плани, що унапрямлювали розвиток економіки, техніки, науки, освіти та культури в СРСР на 5 років.

Пагода – буддійський або індуїстський храм у вигляді багатоярусної башти в Китаї, Японії, Індії та інших країнах Східної й Південно-Східної Азії.

Падеграс – бальний повільний танок, а також музика для нього.

Па-де-де – парний танок, що є однією з основних балетних танцювальних форм, а також музика для нього.

Па-де-труа – балетний танок для трьох виконавців, а також музика для нього.

Паланка (від італ. palanca) – адміністративно-територіальна одиниця (округ) у ЗапорозькійСічі.

Палеоліт – стародавній кам’яний вік, який розпочався приблизно 2 млн. років тому з появою людини та знарядь, що використовувались у мисливстві та рибальстві. У цей період розвивається печерне мистецтво.

Палеолітична Венера – первісні статуетки жінок, які виготовляли первісні люди. Назва застосовується для окреслення фігурок оголених жінок із дуже повними формами, що пов'язані з культом родючості й походять із часів пізнього палеоліту. Поширені на територіях від Піренеїв до Уралу.

Палестина – (архіт.) площадка для фізичних вправ, зазвичай огороджена колонадою.

Палімпсести – писання по стертому старому тексту на пергаменті; у широкому розумінні – поверх «священних текстів».

Палітра – 1) дошка, як правило, дерев’яна, на якій художник розкладає й змішує фарби; 2) характер кольорових поєднань, типових для даної картини, для творів окремого художника. Кажуть: «багата палітра», «тьмяна палітра», «одноманітна палітра».

Пальмета – стилізоване віялоподібне листя пальми, яке застосовувалося в античному мистецтві.

Пам'ятка садово-паркового мистецтва – історико-культурна пам'ятка, що органічно включає у свій склад рослини, особливості ландшафту (пагорби, джерела води та водоспади, долини струмків чи річок, каміння, скелі, дальні пейзажні перспективи, іноді заболочені ділянки), архітектурні споруди, скульптури, квітники.

Пандурина – італійський музичний інструмент типу мандоліни.

Пандурі – грузинський, абхазький, аджарський музичний щипковий інструмент.

Панегірик (гр. – урочиста промова) **–** 1. У Стародавній Греції та Римі – надгробна похвальна промова, яка прославляла подвиги померлого; 2. Похвальний відгук про кого-небудь або що-небудь, захоплена похвала; 3. Надмірно хвалебний відгук про кого-небудь.

Панно (фр. panneau – дошка, щит) – у мистецтві оформлення інтер'єру частина стіни або стелі (плафон), виділена ліпною рамою або стрічковим орнаментом і заповнена живописом. Панно може виконуватися на полотні звичайними зображальними засобами, а потім уже прикріплятися до стіни або стелі для прикраси інтер'єру громадських будівель. Декоративне панно може бути також рельєфне, різьблене, текстильне та ін. Розпис по дереву й металу в народному й декоративно-прикладному мистецтві може прикрашати панно не тільки великих, але й досить невеликих розмірів, призначених для оформлення інтер'єрів житлових приміщень.

Панорама – 1. Вид на місцевість згори, на далекий простір; краєвид. 2. Картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об'ємним предметним переднім планом. 3. перен. Показ широкої картини життя в мистецькому творі або літературі; зображення, опис. 4. Великих розмірів картина з рельєфним переднім планом, розміщена в середині круглого, освітленого зверху приміщення, що дає глядачеві ілюзію реального виду. 5. Картина, малюнок, розгляд яких через спеціальні скельця або скло створює враження об'ємності, рельєфності, перспективи. 6. Оптичний прилад

біля гармат, що дає можливість бачити будь-яку точку на 360° і вимірювати кути на місцевості.

Пантеїзм (від грецьк. pan – все, theos – бог) – філософсько-релігійне вчення, за яким Бог є безособовим началом, розлитим по всій природі, тотожним з нею або з її субстанцією. Методологічну основу пантеїзму становили вчення про витікання (еманацію) нижчих сфер буття з вищої та вчення про безпосереднє надрозумне пізнання Бога. Пантеїстичні ідеї були поширені в епоху Відродження (Микола Кузанський, Д. Бруно).

Пантеон (від грец. Pantheion – дослівно всі боги) **–** 1) Первісно «храм усіх богів» в античних релігіях. З часом термін пантеон став означати сукупність богів будь-якої релігії; 2) У Київській Русі пантеон язичницьких богів створив у 80-х рр. X ст. князь Володимир Великий – так зване «шестибожія Володимира»; 3) сукупність божеств певної релігії.

Пантеон богів Стародавньої Греції. – У політеїстичних віруваннях, за кожним божеством закріплюється певна роль, функція, влада над певною сферою життя чи над частиною всесвіту. Наприклад, у давньогрецькій міфології Аполлон вважався богом музики, Деметра – богинею врожаю, Афродіта – богинею кохання. Бог також може займати певну роль у божественній ієрархії (наприклад, Зевс – верховний бог), або бути пов'язаним з певним географічним явищем чи об'єктом (горою, річкою та інше), космологічним феноменом, бути покровителем окремої родини чи навіть відповідати за певну абстрактну ідею. Боги можуть перебувати між собою в різноманітних соціальних стосунках: бути друзями чи ворогами, подружньою парою чи коханцями, вони могли мати людські емоції, такі як ревнощі, примхи, неконтрольовану лють, зраджувати чи бути покараними. Вони можуть бути народженими або можуть помирати, щоб відродитися знов.

Папірус – багаторічна трав'яниста рослина родини осокових. У Стародавньому Єгипті з папірусу виготовляли своєрідний папір, який називався папірусом, а також – одяг, циновки тощо.

Парадигма (від гр. paradeigma – приклад, зразок) **–** 1) Сукупність теоретичних і методологічних передумов, які

супроводжують проведення конкретного наукового дослідження й слугують моделлю, зразком постановки та розв'язання наукового завдання; 2) Загальновизнане наукове досягнення, яке протягом певного часу надає науковому співтовариству модель постановки проблем та їх розв'язань.

Паралітература – сукупність псевдотворів (коміксів, коротких, спотворених переказів відомих творів тощо).

Парапет – невисока суцільна стіна, яка огороджує покриття будинку, терасу, балкон, набережну, міст й інше.

Парафраза – музична п'єса у формі фантазії на теми (мелодії) з іншого твору.

Парія – безправна, пригнічена людина. Слово походить від найменування однієї з нижчих «недоторканих» каст у Південній Індії.

Парк – це спеціальна обмежена природна або штучна територія, виділена переважно з метою рекреації, відпочинку. У побуті слова «парк» та «сад» далеко не розійшлися. Тому широко використовується словосполучення «садово-паркове мистецтво». Однак сад існує для постачання фруктів, тоді як парк може мати садову ділянку, а може не мати її. Перші парки у світі існували ще в Стародавні часи. Знамениті Висячі Сади Семіраміди можна вважати одним із перших парків. Крім того, достатньо в ранню епоху народилося паркове мистецтво в Китаї. Перші парки в Європі з'явилися в добу Середньовіччя. Вони створювалися багатими феодалами для того, щоб виділити певну територію для полювання й залишити її недоторканою для інших феодалів чи простолюду. Садово-паркове мистецтво бароко наслідувало багатий досвід майстрів італійського Відродження. Але ця спадковість була творчою, досвід зберігали та розвивали далі. .

Парк мініатюр – вид музею просто неба, де виставлені моделі архітектурних, інженерних споруд, виконані переважно в масштабі 1:25. Перші парки мініатюр з'вились у XIX ст. виключно в приватних володіннях. Лише 1930 було відкрито перший загальнодоступний парк мініатюр Bekonscot у Великій Британії, яка до сьогодні є світовим лідером за кількістю Парків мініатюр. З розвитком туризму після 2-ї

світової війни настав і розвиток парків мініатюр як реклами туристичного потенціалу певних держав, регіонів.

Паркапзук – вірменський духовий інструмент – дві або більше трубок, зєднаних через резервуар у вигляді шкіряного мішка або міхура тварини.

Пародія – 1. Сатиричний літературний, музичний і т. ін. твір, що використовує які-небудь риси іншого твору, а також його форму. 2. Сатиричне, іронічне наслідування кого-, чого-небудь. 3. перен. Невдале, лише зовнішнє наслідування чого-небудь, що перекручує суть того, що наслідують.

Парсуна – (від персона, особистість, обличчя) – умовна назва творів українського та російського портретного живопису XVII– XVIII ст. Перші парсуни, на яких зображувалися реальні історичні особи, не відрізнялися від творів іконопису. У другій половині XVII ст. парсуна розвивалася за двома напрямами. Перший характеризувався впливом іконописного начала, другий – впливом іноземних художників. Взірцем парсуни є портрет Семена Сулими середини XVIII ст.(Національний художній музей України. Київ).

Партер – (від французького «на землі») – ділянка парку геометричних форм, зазвичай з низькими рослинами в горизонтальній площині. Партери розпланувують біля пам'ятників, монументальних споруд, він парадна частина, але геометричних і стриманих форм і візерунків. Партер особливо полюбляли у Франції 17 століття. Саме там виникає декілька різновидів партеру: Мереживий партер, Партер з арабесками (візерунками), Англійський партер, Розрізний партер, Водний партер, Партер зі скульптурами, Партер із фонтанами тощо.

Партесний спів (пізньолат. partes – голоси, у переносному смислі – хорова партія) – 1) вокальний жанр, церковне хорове багатоголосся, яке складається з декількох самостійних партій; 2) стиль української й російської багатоголосної хорової музики без інструментального супроводу, яка створюється як на основі церковних, так і світських текстів. Кількість голосів коливається в межах від 3 до 12, іноді до 48.

Партитура (від італ. partitura) – зведений нотний запис багатоголосного музичного твору для оркестру, хору, ансамблю.

Партія – 1. Політична організація, спілка. 2. Група осіб, об'єднаних спільністю яких-небудь політичних та економічних інтересів, за які вони борються. 3. Група осіб, об'єднаних спільною метою; загін, відділ. 4. Певна кількість яких-небудь предметів, зібраних для відправлення, продажу і т. ін. 5. Частина багатоголосого музичного твору, виконувана одним співаком або одним інструментом (напр., П. фортепіано у квартеті). 6. Гра в шахи з початку до кінця. 7. Шлюб з погляду його вигідності чи невигідності.

Парус – конструкція у формі просторового трикутника, що створює перехід від підкупольних арок до основи купола, на квадратну або прямокутну основу.

Пасіонарність (за Л. Гумільовим) – термін, який введений до наукового вжитку російським істориком Л. Гумільовим (1912–1992). Основою є висока цілеспрямованість окремих індивідів, здатних до самопожертви заради реальної та ілюзорної мети щодо її реалізації. Пасіонарність знаходиться в основі будь-яких справ, які залишають сліди в історії.

Пастель – 1. М'який кольоровий олівець (без оправи), виготовлений зі спресованих, стертих у порошок фарб із домішкою з'єднуючих або розбілюючих речовин (клею, фарби і т. ін.). 2. Техніка живопису, заснована на застосуванні таких олівців; відповідний жанр живопису, а також картина або малюнок, виконані такими олівцями. Пастель – графічний матеріал у вигляді палички, що складається з фарбуючого пігменту та зв'язуючої, у якості якого використовуються смоли або камедь. Зазвичай пастеллю працюють на папері, досягаючи різноманітних ефектів – від різко окреслених контурів до м'якого розтушовування. Порошковий характер пігменту призводить до того, що за відсутності спеціального закріплювача малюнок пастеллю легко руйнується. Винахід техніки веде до Італії XVI століття, коли колорит пастелі обмежувався чорним, білим і теракотово-червоним кольорами. Розквіт техніки припав на XVIII століття й був

пов'язаний із захопленням пастельним портретом. У XIX столітті пастель пережила друге відродження в роботах імпресіоністів (Жан Етьєн Ліотар, Едгар Дега).

Пастіш (від фр. pastiche – опера, складена з уривків різних опер) **–** опера, складена з уривків різних опер, суміш, попурі, стилізація.

Пастозність – 1. У техніці олійного живопису – значна товщина, «рельєфність» фарбового шару. 2. Властивість пластичності нерозрідженої фарби зберігати форму, надану пензлем. 3. мед.Брезклість, одутлість.

Пастораль (від лат. pastorlis – пастуховий) – 1) жанровий різновид європейської літератури XIV − XVII ст. (поема, віршована драма), пов'язаний з ідилічним сприйняттям; 2) опера, пантоміма або балет, сюжет яких присвячений ідеалізованому зображенню життя пастухів; 3) вокальний або інструментальний твір, що змальовує картини природи, сцени сільського побуту.

Патерики – життєпис і повчання святих отців Церкви, збірники оповідань про життя християнських святих отців, засновників християнської церкви.

Патетика – захоплена, пристрасна, схвильована мова, що має метою вплинути на почуття.

Патристика – християнська філософія, викладена у творах « отців церкви» (Тертуліана, Августина та ін.).

Патріарх (від грець. patriarches – праотець, родоначальник) – вищий духовний сан, глава автокефальної церкви в православ'ї.

Патріархат – суспільство, у якому чоловіки є «домінантним елементом» у сімейному, господарському та суспільному житті. Це явище також відоме під ім'ям андрархії або андрократії. Останній період первіснообщинного родового ладу, що заступив матріархат і характеризувався пануванням чоловіка в господарстві й суспільних відносинах.

Патріотизм – любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги.

Пафос (від грець. pathos – пристрасть, збудження) − 1) натхнення, ентузіазм, зумовлені боротьбою за високу мету; 2) пристрасний, піднесений тон промови.

Пейзаж (фр. Paysage, від країна, місцевість) – жанр в образотворчому мистецтві, у якому об'єктом зображення є природа. Пейзажем називають також окремий твір цього жанру. Як самостійний різновид образотворчого мистецтва пейзаж виник у китайському мистецтві, китайському живописі.

Пейзажний парк, також **Англійський, Ландшафтний, Іррегулярний парк** – напрямок у паркобудівництві кінця 18-19 століть у Західній і Східній Європі, у Сполучених Штатах.

Пензель – 1. Інструмент для живопису або малярних робіт у вигляді пучка штучних або природних волосків, закріплених на держаці. 2.перен. оздоблення одягу чи головного убору у вигляді пучка ниток (волокон); китиця.

Первісна культура – культура первісної доби, найбільшого періоду в історії людства – від виникнення людини (близько мільйона років тому) і до появи державності. Однією з найважливіших періодизацій є археологічна, в основу якої покладено відмінності в матеріалі та техніці виготовлення знарядь праці (палеоліт, мезоліт і неоліт). У різних народів цей період тривав неоднаково, деякі навіть тепер живуть за умов первісності. Тому сучасна наука розрізняє власне первісну культуру, що існувала до виникнення перших цивілізацій на Землі (кінець IV – початок III тисячоліття до н. е.), і традиційну первісну культуру.

Первісне мистецтво (англ. primitive art) – збірне позначення різних форм мистецтва первісно-общинного ладу. Формування первісного мистецтва належать до пізнього палеоліту (близько 33 тисяч років до н. е.). Мистецтво палеоліту відображає головні життєві інтереси первісного людини – полювання й рибальство. Настінні зображення палеолітичного мистецтва (рельєфні, графічні та живописні) вражають реалізмом і життєвістю, яскравістю образів. Життя й добробут палеолітичного людини багато в чому залежали від знання тварин та їх звичок, від уміння вистежити їх, тому влучність і гострота спостережень допомагали їй у полюванні. Художня творчість людини пізнього палеоліту надихалася навколишньою природою, багатим тваринним світом і була присвячена головним чином полюванню.

Наприклад, повні руху й життя фігури тварин прикрашають печери Ласко у Франції.

Пергамент – матеріал для письма зі спеціально обробленої шкіри – телячої або овечої.

Перебудова– загальна назва сукупності політичних та економічних реформ, що проводилися в СРСР у 1985–1991 роках. Складові частини Перебудови: у внутрішньополітичній сфері – демократизація суспільного життя; в економіці – введення елементів ринкових відносин; у зовнішній політиці – відмова від надмірної критики так званого капіталістичного ладу, значне поліпшення відносин зі США та демократичними країнами Західної Європи, визнання загальнолюдських цінностей і глобальних проблем.

Передвижники – члени російського демократичного об’єднання Товариство пересувних художніх виставок (остання третина XIX ст.). Послідовники реалізму, висунули програму народності мистецтва (зображення типових сторін і багатогранних характерів соціального життя, часто з критичною тенденцією). Представники: І. М. Крамської, М. М. Ге, В. Г. Перов, І. Е. Рєпін та ін.

Пересопницьке Євангеліє – видатна пам’ятка української культури та історії XVI ст. Перший переклад українською мовою Святого письма. Один з атрибутів під час присяги Президента на вірність народові України поряд із Конституцією України.

Пересопницьке Євангеліє – визначна рукописна пам'ятка староукраїнської мови та мистецтва XVI століття. Один із перших українських перекладів канонічного тексту Четвероєвангелія. Один із символів української нації. Появу книги фундувала волинська княгиня Анастасія Заславська. Відомо, що над перекладом і переписуванням Євангелія працював Михайло Василієвич зі Сянока (Лемківщина). Крім нього, у записі до книги згадується ще архімандрит Пересопницького монастиря Григорій, щоправда, його роль у створенні книги залишається нез'ясованою. Роботу над Євангелієм розпочали 15 серпня 1556 р. у Свято-Троїцькому монастирі (Заслав на Волині, нині місто Ізяслав Хмельницької області), завершили – 29 серпня 1561 р. в

Пересопницькому монастирі (тепер Рівненський район Рівненської обл.). Вага книги – 9 кг 300 г.

Периптер (грец. peripteron, pert – навкруги, навколо, біля, pteron – крило, бокова колонада) – основний тип давньогрецького храму, у якому прямокутна будівля з чотирьох боків оточена колонадою.

Перистиль – обнесена вритою колонадою частина греко-римського будинку.

Перкусія – (муз.) група ударних інструментів (гонг, трикутник, ксилофон, челеста тощо) у музичних ансамблях; особливо поширені в джазах.

Перо – інструмент для писання й створення малюнків чорнилом, тушшю.

Персоналізм – напрямок філософсько-культурологічної думки XX ст., що виходить з уявлення, що первинною реальністю й головною цінністю культури є творча особистість.

Перспектива – 1) удавана зміна форм і розмірів предметів та їх забарвлення на відстані; 2) наука, що досліджує особливості й закономірності сприйняття людським оком форм, які знаходяться на відстані, і встановлює закони зображення цих форм на площині. В образотворчому мистецтві лінійна перспектива використовується для побудови ілюзорного простору на площині. У повітряній перспективі предмети змінюють свій колір, при цьому чіткість обрисів залежить від відстані до тієї площини, на якій вони зображуються. Види перспективи – лінійна, повітряна, зворотна та ін.

Перспективний портал – у романській архітектурі виразно вирішений вхід у будинок, який звужується уступами й перекритий рядом концентричних арок, що зменшуються

Перун – головний бог давньослов'янського пантеону – подібний до античного Зевса, бог грози й блискавки, чиїм атрибутом був дуб. Поклоніння Перуну (або божеству, яке виконувало в пантеоні подібні функції) сягає ще індоєвропейських часів. Ретельні лінгвістичні спостереження дають вагомі підстави вважати, що в індоєвропейських космогонічних міфах про утворення світу внаслідок запеклої боротьби бога-громовика зі змієм, який викрадав худобу, світло й воду, виконавцем головної ролі був прототип саме Перуна. Однак на чолі давньослов'янського пантеону він став не стільки через свою

надзвичайну могутність, що переважала силу інших богів. Тут вирішальне значення мали, очевидно, суто політичні міркування. Авторитет Перуна, що зайняв перше місце в пантеоні язичницьких богів, служив ідеологічним обгрунтуванням військово-політичної влади князя і його військової дружини. Тому центрами культу Перуна були Київ, Новгород.

Перформанс (від англ. performance – виконання, подання) – публічне створення артефакту за принципом синтезу мистецтва й нікчемних гармашів, не потребує спеціальних професійних навичок і не претендує на довговічність. Один із ключових феноменів мистецтва постмодернізму. Виник у 1970-х рр. Відрізняється від театру відсутністю просторово-часових меж і ролей. Націлений на розширення свідомості публіки, більш активне включення її в безпосередній творчий акт.

Петриківський розпис – один із видів українського народного декоративного розпису. Відомий з другої пол. XVIII ст.

Печерне мистецтво – весь без винятку комплекс художніх пам’яток, знайдених у печерах і створених у період, коли ці печери використовувалися людиною для житла або святилищ.

П'єдестал – 1. Художньо оформлене підвищення, на якому встановлюється статуя, скульптура, колона і т. ін.; постамент, підніжжя, цоколь, підмурок. 2. перен. Про те, що підносить кого-небудь до високого громадянського становища, ставить над кимось.

П'єса – 1. Драматичний твір, звичайно призначений для показу на сцені; драма. 2. Невеликий музичний твір; опус, п'єска. 3. заст. Невеликий літературний твір, звичайно віршований.

Писанка – вид декоративно-ужиткового мистецтва: яйце, розписане різнокольоровими візерунками.

Піаніно – великий ударно-клавішний музичний інструмент, що має форму високого ящика з вертикально натягнутими струнами всередині й з горизонтально розташованою клавіатурою на виступі спереду; різновид фортепіано.

Півтон – забарвлення, насиченість, перехідні від світлого тону до темного.

Підтекст (у театрі) – внутрішній зміст сцени, який не розкривається безпосередньо в діалозі.

Пієтет – глибока повага, шанобливе ставлення до когось, до чогось.

Пікколо – музичний інструмент, найменший за розмірами й найвищий за звучанням (напр., маленька флейта).

Піктограма – умовний малюнок із зображенням яких-небудь дій, подій, предметів і т. ін., який використовувався в найдавнішому письмі.

Піктографія (лат. – намальований, гр. – пишу) – малюнкове письмо, у якому поняття (ідеї) передаються за допомогою зорових образів, фігур, схем, спрощених зображень (піктограм).

Пілон (від грецьк. pylon – ворота, вхід) – 1) масивні стовпи, що слугують опорою перекриттям або такі, що стоять по боках входів і піз'їздів; 2) вежоподібні споруди у вигляді усічених пірамід, що височіли по боках входів до древньоєгипетських храмів.

Пілястра, пілястр (від італ. pilastro від лат. pilo – сповп) – плаский вертикальний конструктивний або декоративний виступ прямокутного перетину на поверхні стіни або стовпа.

Пінакотека – 1. у Стародавній Греції сховище творів живопису. 2. Назва деяких сучасних західноєвропейських картинних галерей.

Піраміда Хеопса (Хуфу) – найбільша з-поміж єгипетських пірамід, єдине з «Семи чудес світу», яке збереглося до наших днів. Входить у трійку найвідоміших пірамід на плато Гіза – Хеопса, Хефрена й Мікерина. Піраміда знаходиться на західному березі Нілу, у некрополі міста Гіза і є комплексом стародавніх пам'ятників, які в часи єгипетських фараонів були частиною стародавнього міста Мемфіс (сьогодні частинаВеликого Каїру). За монументальністю й обробкою вона перевершує всі інші піраміди на території Єгипту. Більшість єгиптологів вважають, що піраміда була побудована близько 2560 року до н. е. і є гробницею єгипетського фараона IV династії Хуфу (Хеопса). Архітектором піраміди вважається Хеміун, візир і племінник Хеопса. Він також носив титул «Керівник усіма будівництвами фараона». Збудували піраміду близько 2645-2613 до н. е. тобто десь у роки царювання Хуфу (2649-2599). Проте не вдалося знайти жодного напису відносно дати

створення цієї грандіозної споруди, тому існують й інші теорії щодо датування й призначення Великої піраміди . Радіовуглецевий метод дає їй від 2850 до 2680 рр. до н. е. За геометрією споруда є чотиригранною рівносторонньою пірамідою. Грані піраміди чітко зорієнтовані на чотири сторони світу з точністю до 3 хвилин. Піраміда складена з 2,3 млн. кам'яних блоків загальною вагою близько 7 млн. тонн, висотою 146,6 м (що дорівнює висоті п'ятдесятиповерхового хмарочоса) і довжиною основи 233 м.[1] Напочатку піраміда мала довжину сторони квадратної основи 233 м, площу його 54 289 м^2 і висоту 146,6 м.[2]Тепер у результаті зняття облицювальних плит (давно поцуплених для повторного використання) і верхньої частини внутрішньої кладки вершини піраміди, а частково й унаслідок підйому рівня піску, ці величини складають 227,5 м, 51 756 м^2 і 137 м, довжина похилих граней – 173 м, а об'єм піраміди – 2,6 млн. м^3.

Піраміди – гробниці єгипетських фараонів; перша піраміда була споруджена для фараона Джосера й мала ступінчату форму.

Піферо – італійський народний духовий інструмент типу волинки.

Піццикато – 1. Спосіб гри на струнному музичному інструменті, коли звук виникає внаслідок щипання струн пальцями. 2. Невеликі інструментальні п'єси, що виконуються згаданим способом. 3. У балеті – сольна жіноча варіація, що виконується на пальцях у гострому, філігранному ритмі.

Плакат – малюнок із коротким текстом, який вивішують на вулиці чи в громадських закладах з агітаційною, інформаційною чи рекламною метою.

Планшет – дошка, на якій розташовують папір для малювання.

Пластика – 1. Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму й виконуються з твердих або в'язких матеріалів; скульптура, ліплення, різьбярство. 2. Твори скульптури. 3. перен. Гармонійність і виразність форм, зображень, образів (у живописі, поезії, музиці тощо); грація, узгодженість. 4. Мистецтво ритмічних, гармонійних рухів тіла. Загальна гармонія, узгодженість жестів і рухів.

Пластичний – 1. Здатний набирати й зберігати надану форму (про матеріал). 2. Гнучкий, виразний (про форми, рухи людини);

П-е мистецтво – скульптура, мистецтво танцю. 3. П-і операції – хірургічні операції з метою усунення недоліків форми або ушкоджень, переважно обличчя. 4. П-а деформація – деформація, що не зникає після зняття навантаження.

Пластичні мистецтва (мистецтва просторові) – поняття, що об'єднує всі види мистецтва, твори яких існують у просторі. Пластичні мистецтва умовно й відносно поділяють на образотворчі й необразотворчі. До образотворчих належать: живопис, скульптура, графіка, монументальне мистецтво; до необразотворчих – архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво.

Плафон (від франц. plafon – стеля) – стеля, прикрашена живописом або скульптурним (ліпним) зображенням.

Плектр – пластинка для гри на щипкових музичних інструментах .

Пленер (буквально – відкрите повітря) – у живописі термін, який позначає передачу в картині всього багатства змін кольору, зумовлених дією сонячного світла й атмосфери. Пленерний живопис склався в результаті роботи художників на вільному повітрі, а не в майстерні.

Пленеризм – один із напрямів раннього імпресіонізму, що пропагував живопис на пленері.

Плінт – плоска квадратна частина бази колони.

Плінфа (від грецьк. – цеглина) – широка та плоска обпечена плитоподібна цегла, яка використовувалася при будівництві у Візантії, була нерідко основним матеріалом для будівництва конструктивних елементів будівель. Використовувалась у давньоруській храмовій архітектурі 10 століття – початку 13 століття. (Десятинна церква (Київ)), (Софіївський собор (Київ)) (1037), церква Спаса на Берестові (1113– 1125).

Плюралізм – 1. Філософська (метафізична) концепція, відповідно до якої дійсність складається з багатьох самостійних сутностей, що не утворюють абсолютної єдності; 2. Множина рівноправно конкуруючих течій, сил у політиці, ідеології і т. ін.

Плюралізм (від лат. plures – множинний) – особлива світоглядна позиція, згідно з якою існує безліч незалежних одна від одної

основ, форм і принципів пізнання, теорій, методів, рівноправних і суверенних груп, цінностей і ціннісних орієнтації.

Пляма – частина будь-якої поверхні, що виділяється своїм тоном, кольором, освітленням.

Побутовий жанр – жанр образотворчого мистецтва, присвячений темам побуту. Побутовий жанр – розділ образотворчого мистецтва, різновид живопису, що зосереджений на відтворенні сцен повсякденного, буденного життя, зазвичай сучасного художника. Побутовий жанр має також відтворення в скульптурі, графіці, фото.

Повітряна перспектива – показує, як змінюється колір і тон віддалених предметів, що сприймаються зором не досить яскраво, і навіть не того відтінку, яким бачаться, якщо подивитися на них зблизька.

Поезія (грец. poiesis – творчість) – 1) віршована, ритмічно побудована мова; 2) сукупність віршованих творів окремого народу, часу, поета або групи поетів; 3) мистецтво слова; 4) жанр літератури.

Поетика (гр. – мистецтво творення) – галузь літературознавства, наука про основні закономірності розвитку художньої літератури як мистецтва слова.

Позитивізм – 1. Суб'єктивно ідеалістична течія філософії та соціології, що заперечує можливість пізнання об'єктивної дійсності й зводить мету науки до опису й систематизації фактів і явищ, що тлумачаться як комплекс відчуттів та уявлень суб'єкта; різновид антигностицизму; 2. Ставлення до дійсності, яке виходить із досвіду, фактів.

Позиція – 1. Положення, постава тіла; поза. У музикантів – певне положення рук, пальців під час гри. 2. Розташування, місцезнаходження, положення кого-небудь, чого-небудь. перен. Становище, роль, місце когось, чогось у житті, науці, мистецтві і т. ін. 3. Ділянка місцевості, зайнята військами й обладнана для ведення оборони або як вихідний рубіж для наступу. 4. перен. Точка зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії. 5. Розміщення фігур у який-небудь момент гри (у шахи, крокет, лапту і т. ін.). 6. У музиці – положення рук при грі на музичних інструментах. 7. У

фехтуванні – зумовлене положення озброєної руки й зброї. 8. У балеті – основне положення рук і ніг.

Покаяння – у православ'ї та католицизмі таїнство, що полягає в каятті людини в гріхах під час сповіді та у відпущенні їй гріхів Христом через священнослужителя.

Полемічна література – 1) жанровий різновид української літератури, що виник на початку XVI ст., головним змістом якого була боротьба проти католицизму, який намагався підкорити українську церкву; пізніше почав набувати виразних рис публіцистики, поєднаної з художністю, був спрямований проти тиску польської шляхти, примусової полонізації, на захист пригноблених верств міщанства, селян; 2) церковно-теологічна й публіцистична література XVI – XVII ст. в Україні та Білорусі, яка спрямовувалася проти спроб інших конфесій поширити свій вплив на православне населення. Була важливою зброєю в боротьбі за соціальне й національне визволення народу, яскравим явищем української культури.

Полемічний – 1. Той, що стосується полеміки; містить полеміку. 2. П-а література – твори українських, польських і білоруських письменників, що складалися з 2-ї половини 16 ст. і були спрямовані проти Ватикану, унії, засилля єзуїтів, а також проти вищого духівництва православної церкви.

Поліс (від грець. polis – місто, держава) – місто-держава, що складалася із самого міста й прилеглої до нього території, особлива форма соціально-економічної й політичної організації суспільства, типова для Давньої Греції.

Політеїзм (від гр. «багато» та «Бог») **–** багатобожжя, віра в багатьох богів. Властивий усім первісним релігіям. Протилежне поняття – монотеїзм. Віра в багатьох богів не виключає віри у всемогутнє й усезнаюче верховне божество, що може вважатись царем над богами чи предком богів і людей. У політеїстичних віруваннях боги сприймаються як окремі особи з більшим чи меншим статусом (верховні і другорядні), з індивідуальними можливостями, потребами, бажаннями, власним минулим. Ці боги/богині не завжди всемогутні чи всевідаючі. Часто вони зображуються подібними до людей (антропоморфними), але, на відміну від

людей, мають додаткові якості, владу, знання тощо. Є характерним для язичництва.

Політичний плюралізм – це принцип, що сприяє існуванню різноманіття політичних сил із конкуренцією між ними за представництво в органах державної влади. Він припускає легальне зіткнення інтересів, дискусії між прибічниками різних точок зору. Іншими словами – багатопартійність.

Поліфонія (грец. poly – багато, phonia – звук, голос) – вид багатоголосся, для якого характерним є одночасне поєднання двох і більше самостійних мелодій.

Поліхромія – багатоколірність (не менше двох кольорів) творів декоративно-прикладного мистецтва, скульптури й архітектури.

Полк – назва військової частини. Назва військового підрозділу в Київській Русі та Галицько-Волинській державі в другій половині IX – середині XIV ст. Термін «полк» використовувався для позначення різних понять. Найчастіше вживався для окреслення слова «військо». Під полком розуміли також «народне ополчення» (на відміну від княжої дружини), окремий військовий відділ, а також військовий похід чи бій. Полк не мав постійно визначеного числа воїнів, найчастіше ця кількість становила 100– 200 осіб.

Полка – архітектурний облом.

Поляни – східнослов'янський народ 6-10 ст., який жив у Середньому Придніпров'ї.

Поп-арт – один із напрямків англо-американського мистецтва нової реальності, що виникло в 1950-х рр. Художня мова адекватна реаліям і міфологемам суспільства споживання з його культом індивідуального успіху й процвітання, пронизана технологічною та урбаністичною символікою.

Поп-арт (англ. pop art, скорочено від popular art – популярне мистецтво) – неоавангардистський напрямок у живописі, що поширився в США й Англії в 1950-і рр., для якого характерні використання й переробка образів масової культури. Ознаменував відмову від абстракціонізму й перехід до концепцій нового авангардизму. Художники показували новий механізований світ, представляючи речі як щось прекрасне. Представники: Р. Раушенберг, Дж. Джонс та ін.

Поп-культура – 1. Сукупність неоавангардистских поглядів на мистецтво, що сформувалися в 1960-ті рр. виявилися в запереченні досвіду попередніх поколінь; пошук нових форм у мистецтві й стилі життя. 2. Синонім популярності, народність, масовість.

Поп-музика – поняття, яке охоплює різноманітні стилі та жанри, переважно розважальної естрадної музики. На Заході з 1950 р. під цим терміном прийнято розуміти музичні стилі, що постійно змінюються й ґрунтуються на використанні електрогітар та інших музичних інструментів, що посилюють звук.

Порнографія – натуралістичне непристойне зображення статевого життя в живописі, літературі, кіно, фотографії тощо з метою викликати статеве збудження.

Портал (лат. porta – вхід, ворота) **–** 1. Архітектурно оформлений вхід до монументального будинку, переважно громадського призначення; 2. Металева рама, яка є частиною опорної конструкції, машинної станини тощо.

Портик – 1. Розміщена перед входом у будинок відкрита галерея, утворена колонами або стовпами, що підтримують перекриття; 2. Паркова споруда з відкритою колонадою замість зовнішньої стіни.

Портрет або **Портретний жанр** (фр. portrait) – мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей. Відповідний жанр образотворчого мистецтва. Багато портретів створено й у гравюрі. У сучасному термінологічному розумінні портрет виник у Стародавньому Єгипті. Перші портрети зображають фараонів і пов'язані з культом мертвих, що існував у державі. Портрет виникає на фігурках двійника померлого. Чим більш схожим був двійник, тим більше він вважався втіленням небіжчика. Але обожнення фараона запровадило появу портретних скульптур великого розміру ще за життя особи.

Постживописна абстракція − напрямок абстрактного живопису, сформований у 1950-х рр. як реакція на абстрактний експресіонізм. Вільний мазок, «розпатлана» фактура останнього змінилися тут рівно зафарбованими кольоровими полями, розрахованими на сильний психологічний ефект простих і монументальних форм в стані контрасту або

гармонії. Роботи майстрів постживописної абстракції (К. Ноланд, Б. Ньюмен, Пекло Рейнхардт, Ф. Стелла, США) позначають поняттям живопису «твердого краю», «хардэджа»(від англ. hard edge), що підкреслює лінійну аскетичну чіткість цих композицій.

Постімпресіонізм – один із сучасних напрямів в архітектурі та мистецтві кінця XIX – початку XX ст., що протиставив себе модернізмові й претендує на його заміну. Для постімпресіонізму характерний взаємовплив різних течій та індивідуальних творчих систем. Постмодернізм орієнтується на буденні смаки, погляди й настрої масової свідомості.

Постмодерн, постмодернізм – у рамках культурології під постмодернізмом розуміється широке культурне явище 1970 – 1990-х рр. В орбіту постмодернізму потрапляють філософія, естетика, мистецтво, гуманітарні науки, повсякденна практика. Постмодерн можна вважати своєрідною реакцією на новаторство модерну. Авангардистській установці мистецького модерну на новизну в постмодерні протистоїть прагнення включити до сучасного мистецтва весь досвід світової художньої практики шляхом його цитування. Постмодерністська естетична позиція відмовляється від жорсткості та замкненості концептуальних побудов, свідомо ігнорує практики бінарного протиставлення, роблячи ставку на маргіналізацію, відкритість, безоціночность і дестабілізацію будь-яких, насамперед класичних, культурно-ціннісних орієнтації.

Постмодернізм – 1) напрям у сучасній культурі, що сформувався у 70-х рр. XX ст. 2) термін, за допомогою якого визначаються структурно східні явища в суспільному житті та культурі індустріально розвинених країн. Характерною особливістю є об’єднання в межах одного твору стилів, образних мотивів і художніх прийомів, запозичених із різних епох, регіонів, субкультур.

Постструктуралізм – напрям у філософському й соціогуманітарному знанні, яке отримало розвиток у 1960-1980-х рр. у формі критики, подолання структуралізму і його «другої хвилі». Основні характеристики постструктуралізму: деконструкція, децентрація,

дискурсивний аналіз мови культури, інтерпретація простору культури як тексту і контексту, стирання просторово-часових меж феноменів.

Православ'я – східне відгалуження християнства, один із трьох його головних напрямків.

Прерафаеліти – група англійських художників і письменників XIX ст., що наслідували ідеали мистецтва середніх віків і Раннього Відродження (до Рафаеля). Представники: Д. Г. Россетті, Х. Хант та ін.

Пресвітер (від грець. presbyteros – старійшина) – е ранньохристиянській громаді особа, яка виконує адміністративні функції; е протестантизмі – обраний із мирян керівник громади.

Примітивізм (з латин. – первісний, початковий) **–** 1. Низький або початковий ступінь розвитку чого-небудь, недосконалість; 2. Спрощення, збіднення чого-небудь; 3. Напрям в образотворчому мистецтві XIX – XX ст., що використовує прийоми первісної, народної та дитячої творчості.4. Широка тенденція в мистецтві кінця XIX − XX ст., що полягає в наслідуванні примітиву, наївного мистецтва. Її орієнтирами стали первісне мистецтво, традиційне мистецтво народів Африки, Океанії, Америки, творчість міських низів і художників-самоучок. Характерні риси – безпосередність, яскравість вираження, барвистість, простота форми. Представники: А. Руссо, Л. Серафан, Н. Піросмані та ін.

Природні знаки – речі або явища природи, які використовуються для отримання інформації про інші, причинно пов'язані з ними, речі та явища («знаки-ознаки»).

Програма – 1. Наперед продуманий план якої-небудь діяльності, роботи і т. ін. 2. Ідейний напрямок, політична платформа, якийсь друкований орган або окремий політичний, державний, суспільний діяч; курс, спрямування. 3. План роботи підприємства на якийсь строк, що передбачає обов'язковість випуску певної кількості продукції. 4. Стислий виклад основного змісту навчального предмета; брошура, книжка з таким викладом. 5. Сукупність номерів, що входять до складу концерту, вистави, радіопередачі тощо й виконуються хором, ансамблем, оркестром і т. ін. 6. Тема твору живопису, що давалася учневі Російської

імператорської академії мистецтв; картина, малюнок на таку тему. 7. Тема (сюжет) інструментального музичного твору. 8. Докладний план дії електронної машини, записаний умовним кодом.

Проза (лат. prosa (oratio) – проста (мова) – 1) усна або письмова невіршована мова; 2) сукупність невіршованих художніх творів.

Пропілеї (від грецьк., лат. – споруда, розташована «перед воротами») – у критомікенську епоху криті ворота з виступаючими наперед стінами, спочатку – монументальний вхід до святилища, потім стали слугувати входом до фортеці, агори, гімнасій.

Пропорція – 1. Співвідношення частин цілого між собою. 2. Розмірність тіла людини.

Пророк – в іудаїзмі, християнстві, ісламі особа, покликана Богом донести до людей Його волю.

«Просвіта» (Товариство «Просвіта») – українська громадська організація культурно-освітянського спрямування. Товариство «Просвіта» виникло в 1868 році в Галичині як противага антиукраїнським течіям у культурному житті: колонізаторській, підтримуваній цісарською владою, – з одного боку, і русофільській – з другого.

Просвітництво – ідейний і громадський рух у країнах Європи, що стали на шлях капіталістичного розвитку, охоплює період XVII – XVIII ст. Його представники прагнули перебудувати всі суспільні відносини на основі розуму, рівності, справедливості. Вони планували здійснити таку перебудову шляхом поширення передових ідей, знань, освіти, а також поліпшення морального стану суспільства.

Простиль – античний храм із портиком тільки на головному фасаді.

Протестантизм – один із трьох (поряд із католицизмом і православ'ям) головних напрямків у християнстві, що оформився в XVI ст. на основі ідеологічної опозиції до католицизму в процесі Реформації.

Проторенесанс – етап в історії італійського мистецтва (XI – поч. XVI ст.), що передує добі Відродження. Характеризувався посиленням реалістичних тенденцій, орієнтацією на античне мистецтво.

Профанація – зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальновизнаного, загальношанованого, неуцьке перекручування, опоганення, вульгаризація чогось.

Профілі архітектурні – перерізи деталей, у які сполучаються архітектурні обломи: полка, валик, піввал, четвертний вал (прямий і зворотний) викружка (пряма і зворотна), доричний кіматій, або гусьок (прямий і зворотний), лесбійський кіматій або каблучок (прямий і зворотний), скоція (асиметрична викружка).

Псалми (від грецьк. psalmos – пісня) – в іудаїзмі й християнстві короткі релігійні гімни й пісні, які входять у Псалтир; у них домінує ідея смирення та звеличення божества, його праведних рішень, добра й совісті.

Псалтир – 1. Одна з біблійних книг Старого Завіту, що складається зі 150 псалмів; книга псалмів. Однією з перших перекладена на старослов'янську мову за часів Кирила й Мефодія.2. Старогрецький і давньоєврейський багатострунний музичний інструмент.

Пуантилізм (фр. pointillisme – писати крапками) – течія в мистецтві кінця XIX – початку XX ст., особливість якої полягає у створенні художніх творів за допомогою окремих мазків правильної овальної або прямокутної форми – у живописі та роз'єднаних паузами або стрибками звуків − у музиці.

Пуризм (фр. puriame, purus – чистий) – течія в західноєвропейському живописі, що виникла у Франції в 1918 р., визначальною особливістю якої є спрощене зображення силуетів звичайних речей.

Рабин (від давньоєвр. «раббі» – мій учитель) – в іудейській релігії служитель культу та керівник громади, законовчитель і суддя в усіх релігійних та нерелігійних питаннях.

Рабоб – китайський щипковій музичний інструмент. Поширений також у країнах Середньої Азії. Інші назви – лавабо, равап.

Раванастрон – стародавній індійський двострунний смичковий музичний інструмент; рабанастр, раванстр. Має дерев'яний циліндричний корпус, шкіряне деко; струни шовкові або жильні. Від імені ідуїстського бога Равана, за часів правління якого інструмент набув популярності.

Равап – китайський щипковій музичний інструмент. Поширений також у країнах Середньої Азії. Інші назви – лавабо, рабоб.

Радянізація – приведення життя в Західній Україні у відповідність із життям у радянській Україні, комплекс заходів, що їх проводили державні й партійні органи УРСР з метою утвердження сталінського режиму на приєднаних упродовж 1944-1947 рр. територіях.

Ракурс – перспективне скорочення живих і предметних форм, що змінюють їх зовнішній вигляд. Ракурс обумовлений точкою зору (вид зверху, знизу, на близькій відстані і т.ін.), а також самим розташуванням натури в просторі.

Раннє християнство – період в історії християнства, починаючи зі смерті Ісуса Христа (приблизно на початку 30-х років I століття) до Першого Вселенського Собору в Нікеї (325 р.). Іноді термін «раннє християнство» вживається в більш вузькому сенсі християнства апостольського століття. Християнство виникло в Палестині в I столітті н. е. В його основі лежали вчення Ісуса Христа й віра в його воскресіння з мертвих. Виділення християнства як особливої, відмінної від юдаїзму, релігії супроводжувалося конфліктами протягом кількох десятиліть як з традиційним юдаїзмом того часу, так і всередині самої християнської громади. Безсумнівна схожість деяких ідей, вірувань та культових практик раннього християнства та сучасних йому апокаліптичних течій у палестинському юдаїзмі, таких, як ессени. Тим не менш, прямий зв'язок перших християн із громадами, подібними до ессенів, залишається недоведеним. Серед дослідників немає також єдиної точки зору на те, якою мірою ранньохристиянська проповідь відтворює керигми самого Ісуса

Рапсоди – мандрівні співаки, виконавці епічних пісень в Стародавній Греції

Раритет (від лат. raritas – рідкість) – рідкісна річ, рідкісний примірник старої книги.

Раса – 1. Велика група людей, що об’єднані спільністю походження й мають спільні спадкові ознаки: будову тіла, форму голови, колір шкіри, очей та ін. ; 2. Сукупність організмів одного виду або підвиду, яким властиві спільні ознаки.

Ратуша (польськ. ratusz, від нім. rathaus – будинок ради) – будівля міського самоврядування, у якій передбачено залу для засідань, а також приміщення для відвідувачів.

Раціоналізм (від лат. ratio – розум) **–** 1. Філософський напрям, що відстоює здатність людського розуму пізнавати закони розуму й суспільства; 2. Розсудливе ставлення до життя, розсудливість у вчинках.

Реалізм (від лат. realis – речовий, справжній) – одна з основних тенденцій розвитку світового мистецтва, передбачає стильове розмаїття й має свої конкретно-історичні форми: наївна життєподібність наскельних зображень найдавніших епох, ідеалізація античного мистецтва, натхненність пізньої готики і т.д. Особливо інтенсивний у мистецтві Ренесансу. Реалізм мистецтва XIX − XX ст. відзначений соціальною спрямованістю. Художній метод в літературі й мистецтві, що відображає реалістичну картину подій, явищ і т. ін.

Ребаб – арабський струнний смичковий інструмент; рабаб, рабаба. Корпус Р. дерев'яний, плоский або опуклий, трапеце- або серцеподібний з невеликими виїмками з боків. Має одну або дві струни (традиційно – з кінського волосся). Під різними назвами Р. зустрічається в народів Індії, Малайського архіпелагу, Єгипту, Північно-Західної Африки, а також Середньої Азії. У більш загальному значенні термін Р. вживається як збірна назва смичкових інструментів у мусульманських народів.

Ребек – старовинний струнний смичковий інструмент. У дерев'яному корпусі має два резонаторних отвори; дві або три струни Р. настроєні по квінтах. Отримав широке поширення в Західній Європі в XIII − XIV століттях; використовувався до початку XVIII ст. Попередник скрипки й віолончелі.

Регіональні культури – культурні спільноти, які утворюються у відповідному географічному ареалі й протягом тривалого історичного часу зберігають свою специфіку.

Регістр – 1. (муз.) Частина звукоряду, що займає певне положення по висоті звучання й має однаковий тембр. 2. (муз.) У язичкових і духових інструментах (клавесин, фісгармонія, акордеон, орган) набір язичків або труб різної настройки одного тембру.

Реді-мейд – течія авангардного мистецтва 1960-х рр., представники якої складали композиції з «готових» речей. В абсурдних сполученнях символізувало прагматизм «суспільства споживання» середини XX ст.

Редукція – (муз.) перероблення партитури для меншої кількості голосів або інструментів.

Реєстрові козаки – частина українського козацтва, прийнята на військову службу польсько-литовською владою й записана в окремий список – реєстр, звідки й назва реєстрові козаки.

Резидент – 1. За часів середньовіччя – дипломатичний представник, що постійно перебуває в даній країні. 2. Представник держави, що здійснює фактичне правління в країні, яка перебуває під протекторатом цієї держави. 3. Таємний уповноважений іноземної розвідки, що на території даної держави спрямовує діяльність своїх агентів. 4. Юридична або фізична особа, зареєстрована в даній країні, на яку в повній мірі поширюється національне законодавство. 5. Ведучий, музикант, шоумен, який постійно працює в певному клубі (на певному лейблі).

Реінкарнація (франц. reincarnation – перевтілення) – у деяких релігіях уявлення про посмертну зміну душею тілесної оболонки й народження в новому тілі.

Рейсфедер – креслярський інструмент для проведення ліній тушшю (чорнилом).

Рейсшина – креслярський інструмент (довга лінійка з нерухомою та рухомою поперечками) для проведення паралельних ліній.

Реквієм – 1. Католицьке богослужіння над померлими. 2. Багатоголосий циклічний вокальний чи вокально-інструментальний твір скорботно-патетичного характеру.

Реконструкція – відтворення первинного вигляду твору архітектури, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, виконане в малюнку, кресленні або моделі.

Релігія – одна з форм суспільної свідомості, сукупність духовних уявлень, що ґрунтуються на вірі в існування Бога або богів, а також відповідна поведінка й специфічні дії людини (культ), соціальний інститут культури.

Рельєф – 1) вид скульптури, у якому зображення є випуклим або заглибленим стосовно площини фону. Випуклий рельєф

розрізняють низький (барельєф) та високий (горельєф). 2)скульптурне зображення на площині, включене в композицію стіни, меморіального пам'ятника або задумане як самостійний твір.

Рельєфне зображення – енергійне ліплення об’ємної форми тоном чи кольором.

Ренесанс (відродження) – 1. Період ідеологічного й культурного розквіту в ряді країн Європи в середні віки (XIV – XVI ст.) унаслідок зародження капіталізму; 2. Архітектурний стиль епохи Відродження, який змінив готичний стиль і перейняв елементи античної архітектури.

Репертуар – 1. Сукупність музичних і драматичних творів, які виконуються в театрі за певний час. Р. відображає певні ідейні й художні позиції театру. 2. Ролі, у яких виступає актор. 3. Добір музичних, літературних творів тощо, з якими виступають актор, співак, музикант, читець. 4. перен. Запас, наявність чого-небудь.

Репліка – 1. (муз.) повторення музичної фрази іншим голосом чи інструментом або в іншій тональності. 2. Точне відтворення в оригінальному розмірі або масштабі твору образотворчого мистецтва.

Репродукція – відбиток, копія. 1. Фотографічне або поліграфічне відтворення зображень друкованого тексту, творів живопису, карт, фотознімків, креслення і т. ін., відтворені поліграфічним способом. 3. психол. Психологічний процес відтворення запам'ятованого. 4. біол. Відтворення, розмноження рослин, тварин.

Реставрація – відновлення архітектурних пам'ятників, творів мистецтва.

Ретроспективний – який містить у собі розгляд минулих подій.

Реформація (від лат. reformatio – перетворення, виправлення) – церковно-релігійне, духовно-суспільне та політично рухове оновлення в країнах Західної та Центральної Європи в XVI столітті, спрямоване на повернення до біблійних першоджерел християнства, яке набуває форми релігійної боротьби проти католицької церкви й папської влади. У широкому значенні слова, реформація – це відновлення, перетворення або перебудова, поновлення або повернення колишнього, але поліпшеного стану (конституції,

суспільства, держави). Реформацію пов'язують з іменами Мартіна Лютера, Жана Кальвіна та Ульріха Цвінглі – і, відповідно, називають протестантською, лютеранською або євангелічною.

Рецензія – критичний аналіз твору.

Ризаліт – виступаюча частина фасаду будинку

Ритм – чергування будь-яких елементів, сильних і слабких, наголошених і ненаголошених (звукових, мовних і т.п.), що відбувається з певною послідовністю.

Риторика – мистецтво красномовства й (ширше) наука про художню прозу взагалі. Виникла в Стародавній Греції в V ст. до н. е., у Стародавньому Римі – з I ст. до н. е. Антична риторика орієнтована головним чином на судові й парадні промови.

Ритуал (лат. ritualis – обрядовий) – 1) сукупність і встановлений порядок обрядових дій під час здійснення якого-небудь релігійного акту; 2) форма складної символічної поведінки, упорядкована форма дій; 3) форма символічної поведінки, система дій і мовлення, яка є основним вираженням культових узаємин. Має символічний характер і забезпечує згуртованість суспільства, відвертає конфлікти та нейтралізує агресивність; більш сувора форма регулювання поведінки, ніж звичай.

Ритуальні танці − виконуються під час церемоній та ритуалів. Для них характерна строга форма, у якій кожен рух танцюриста має певне символічне значення. Прикладом ритуального танцю є новозеландська хака, яку популяризували у всьому світі новозеландські регбісти. Серед стилів: зар, зикр, Сама, Кечак, Сакральний танець, Священні рухи Гурджиєва.

Різновид пейзажу − пейза́ж (фр. *Paysage*, від країна, місцевість) — жанр в образотворчому мистецтві, у якому об'єктом зображення є природа. Пейзажем називають також окремий твір цього жанру. Різнвидом пейзажу, наприклад, є зображення моря й подій, що відбуваються на морі (баталії, природні катастрофи, спортивні змагання тощо). У пейзажі відтворюються реальні або уявлювані художником види місцевості, архітектурних споруд, міст, морські види та ін. Пейзаж – 1. Загальний вигляд якоїсь місцевості, картина

природи; краєвид, ландшафт. 2. Картина або малюнок із зображенням краєвиду. 3. Жанр творів образотворчого мистецтва, присвячений зображенню краєвиду; пейзажний живопис. 4. Опис, зображення природи в літературі, музиці і т. ін.

Род – (за Б. А. Рибаковим) бог давньослов'янського пантеону – вважається Творцем Усесвіту, богом над богами.

Рожаниці – богині давньослов'янського пантеону – богині долі.

Роза – (архіт.) готичне крупне вікно з перепльотами, що радіально сходяться.

Розкреповка – невеликий, паралельний до основного поля стіни виступ стіни, антаблементу, карнизу, фронтону і т.п.

Розпис – декоративні орнаментовані сюжетні композиції, виконані фарбами на площині стіни, стелі, склепінні, виробах народних майстрів тощо. **Петрики́вський розпис**, або «**петрики́вка**» – українське декоративно-орнаментальне народне малярство, яке сформувалося на Дніпропетровщині в селищі Петриківка, звідки й походить назва цього виду мистецтва. Побутові речі із візерунками в стилі петриківського розпису збереглися із XVII століття.

«Розстріляне відродження» – духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 20-х – початку 30-х рр. в Україні, яке дало високохудожні твори в галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і яке було знищене тоталітарним сталінським режимом.

Рок – напрям в електронній музиці, що походить від рок-н-ролу та ритм-енд-блюзу; рок-музика. Характеризується сильною парною долею такту, що підтримується, як правило, барабанами та електрогітарою.

Рокайль (фр. rocaille – скельний, від roc – скеля, скеля) – головний елемент орнаменту стилю рококо, що нагадує форму завитка раковини. З'явився у Франції на початку ХУШ ст. при прикрасі паркових павільйонів-гротів деталями, імітують природні елементи (морські раковини, химерні рослини, камені, уламки скель). Цим пояснюється походження назви «рокайль». Надалі термін «рокайль» став позначати всі вигнуті, химерні, незвичайні форми, що нагадують

раковину, нерівну перлину або камінь. Іноді термін «рокайль» застосовується для позначення стилю рококо.

Рок-культура– явище молодіжної субкультури, яке виникло у Великій Британії та США в 1960-х рр. навколо року – нового музичного стилю і яке відображало його нонконформістський пафос. Ядром є контркультура.

Рококо (фр. rocaille – уламки каміння)– 1) художній світогляд і напрям у європейському мистецтві першої половини XVIII ст. Для рококо, пов'язаного з кризою абсолютизму, характерний відхід у світ фантазій, театралізованої гри, міфологічних сюжетів та еротизму. У мистецтві рококо домінує орнаментальний ритм, асиметричність, комфорт; 2) архітектурний і декоративний стиль XVIII ст., який виник у Франції; відзначився вишуканістю, складністю форм і вигадливим орнаментом.

Романський стиль (від лат. romanus – римський) – перший після античності великий художній стиль, що набув поширення в країнах Західної, Центральної і частково Східної Європи в X– XII ст. (подекуди й у XIII ст.). Найбільш повно й широко виявився в архітектурі. Споруди романського стилю вирізнялися важкими формами й масивністю (замки, міські оборонні споруди, монастирські комплекси фортечного характеру). В образотворчому мистецтві романського стилю переважали фреска, мініатюра (оформлення рукописів). Це стиль архітектури й образотворчого мистецтва.

Романтизм – 1. Напрям у європейській літературі й образотворчому мистецтві, який виник наприкінці XVIII – на поч. XIX ст.; його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план особу та почуття й використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми. Виник як реакція на раціоналізм і самовпевнений оптимізм естетики класицизму й філософії Просвітництва. Характерні звертання до дорафаелівського мистецтва, віра у всемогутність художника. Романтики виступали проти раціоналістичних догм класицизму, ставили на перший план духовне життя людини. Вони зображали незвичайні явища та обставини, особливих героїв із сильним характером і пристрастями. Представники: Е. Делакруа, Т. Жеріко, О. А. Кіпренський, К. П. Брюллов.;

2. Художній метод літератури та мистецтва, пройнятий оптимізмом і прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини; 3. Умонастрій, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливою спонтанністю.

Ротонда – півкругла або кругла колонада.

Рояль – струнний ударно-клавішний музичний інструмент із горизонтально розташованими струнами й корпусом крилоподібної форми; різновид фортеп'яно.

Руїна – період історії України кінця XVII століття, що відзначився розпадом української державності й загальним занепадом.

РУНВіра (Рідна Українська Національна Віра) – відроджена давньоукраїнська релігійна конфесія, що її реставрував на історичному матеріалі давньоукраїнської міфології український історик та етнолог Лев Силенко.

Руст – обробка поля стіни у вигляді кладки з крупних каменів.

Рустика (від лат. rusticos – простий, грубий) – рельєфна кладка або облицювання стін камінням з грубо відколотою або випуклою лицьовою поверхнею («рустами»). Пізніше – декоративна обробка штукатурної поверхні стін, що імітує кладку з крупних каменів.

«Руська правда» –перше письмове зведення законів Київської Русі XI–XII ст. Мала важливий вплив на всі правові пам’ятки литовсько-руської доби в історії України. За посередництва Литовських Статутів XVI ст. деякі норми ввійшли до українського права гетьманської доби.

«Руська трійця» (1833–1837 рр.) – галицьке літературне угруповання, очолюване М. Шашкевичем, Я. Головацьким та І. Вагилевичем, що з кінця 1820-их років розпочало на західних українських землях національно-культурне відродження.

Рух Опору (Резистанс) – поняття, що ввійшло в політичну літературу під час Другої світової війни й уживається на означення підпільної й повстанської боротьби народів Європи проти окупації Німеччиною та її союзниками. Тоді діяли також комуністичне підпілля та радянські партизани.

Сад насолод або **люстгартен** – це сад, як правило, відкритий для дозвілля широкої публіки. Відрізняються від інших публічних парків та садів тим, що використовуються як

майданчики для розваг, оскільки в них розташовані концерт-холи, естради для оркестрів, атракціони, зоопарки, звіринці. Публічні сади насолод існували багато сторіч. У Стародавньому Римі Сади Саллюстія (Horti Sallustiani) з ландшафтним дизайном були створені як приватний сад історика Гая Саллюстія. Сад був придбаний римським імператором Тиберієм для громадського використання. Сади були відкриті для публіки декілька сторіч та містили багато павільйонів, храм Венери та скульптури. Сади набули особливої популярності в Лондоні 18-го та 19-го сторіч, коли в ньому існували такі сади, як Креморн-Гарденз, Куперз-Гарденз, Мерілебон-Гарденз, Райнле-Гарденз, Ройял-Саррі-Гарденз та Воксхолл-Гарденз. Багато з них мали концерт-холи або влаштовували так звані «променадні концерти», під час яких оркестр грав музику для танців (було відомо 38 садів, які давали концерти), розваги включали також феєрверки та акробатичні номери; у садах виступали відомі на той час музиканти. Наприклад, відомо, що в Райнле-Гарденз (англ. Ranelagh Gardens, існували в 1742–1803 рр.) виступали Вольфганг Амадей Моцарт (ще дитиною в 1764 році) та Йозеф Гайдн. Інші менш обговорювані сади містили галантерейні магазини та гареми. Менші за розміром сади насолод мали назву «чайний сад», оскільки їх відвідувачі могли на його території чаювати та прогулюватися. Розважальні парки, наприклад, як Тіволі в Копенгагені, можна вважати сучасними варіантами Садів насолод.

Садово-паркова скульптура – різновид пластики, що призначений для оздоблення садів і парків. Може мати як декоративний, пропагандистський, повчальний, так і меморіальний характер. Має давню й сталу традицію в мистецтві Західної Європи.

Садово-паркове мистецтво (або садово-паркова архітекту́ра) – мистецтво створення декоративних садів, парків та інше. Ділянок зелених насаджень, призначених для естетичного поліпшення краєвиду й для відпочинку населення. Використовуються рослинність, рельєф та інші природні елементи як основні компоненти при створенні певних художніх образів, які змінюються внаслідок сезонної зміни вигляду живих будівельних матеріалів, якими є декоративні

й плодові рослини. На відміну від садово-паркового мистецтва, сфера ландшафтного мистецтва значно ширша, вона полягає в організації багатьох компонентів просторового середовища життєдіяльності людини.

Саз – щипковий музичний інструмент, поширений у народів Закавказзя.

Сакралізація (лат. sacer – священний) – життя людини в системі релігійних культів та ритуалів.

Сакральне (від лат. sacrum – священний) – світоглядна категорія, яка виділяє сфери буття, що сприймаються як відмінні від буденної реальності (профанного), особливо ціннісні, священні, святе – на відміну від мирського.

Саксгорни – сукупність духових мундштучних музичних інструментів. Від прізвища бельгійського майстра А. Сакса, що сконструював їх.

Саксофон – духовий музичний інструмент. Від прізвища бельгійського винахідника А. Сакса.

Саламурі – грузинський музичний духовий інструмент типу флейти зі свистковим пристроєм.

Салон – 1) вітальня для прийому гостей; 2) літературно-художній або політичний гурток; 3) приміщення для демонстрації та продажу творів мистецтва.

Салонне мистецтво – консервативний напрямок у художній культурі Європи й Америки XIX – початку XX ст., назву одержав внаслідок його підтримки з боку паризьких салонів. Загальні ознаки: еклектизм творчого методу, що спирається на норми академізму та пізнього класицизму й використовує зовнішньо сприйняті методи й прийоми романтизму, пізніше реалізму й натуралізму; ефектна красивість композиції й однозначність змісту; прямолінійність трактування тем; формальна завершеність; патетика; неприйняття новаторського в мистецтві. Представники: Т. Кутюр, А. Кабанель та ін.

Самодержавство, абсолютна монархія – форма правління державою, за якої верховна влада (суверенітет тощо) належить одній особі (царю, імператору, королю тощо), та для якої характерний найвищий ступінь централізації державної влади.

Самодіяльне мистецтво – особливий тип масової художньої культури (не професійної і не народної, традиційної): область вільної художньої творчості самоучок, людей, що не мають професійної підготовки в мистецтві, а займаються художньою діяльністю на дозвіллі. Існувало завжди паралельно до професійного мистецтва, у самостійну практику виділилось у XX ст., коли з'явилася потреба в спеціальній організації, підтримці самодіяльних художників. Має широку соціальну базу.

Сангіна – 1. М'який червоний або червоно-брунатний (переважно мінеральний) олівець без оправи, який використовують у живописі. 2. Малюнок, виконаний таким олівцем.

Сангіна (фр. sangine, від лат. sanguis – кров) – м'який матеріал й інструмент для малювання у вигляді паличок-олівців, дають матовий червоно-коричневий тон. Вона буває різних відтінків. Сангіна готується з глини, оксидів заліза й зв'язувальних речовин. Вона нагадує пастель коричневого тону. Матеріал дуже гарний, дає багаті виразні можливості використання ліній, штрихів, плям. Малюють сангіною на шорстких папері, картоні, полотні, використовуючи різноманітні прийоми: лінії й штрихи різної товщини, довжини, спрямованості, розтушовки, дозволяє створювати барвисті плями.

Сандрик − декоративна деталь над віконним або дверним отвором у вигляді карнизу або фронтону.

Сансара (від санскр. – блукання) – в індуїзмі й буддизмі мінливе буття, ланцюг перероджень.

Санскрит (санскр., самскрита – оброблений, довершений) – літературна давньоіндійська мова, що вживалася в стародавній та середньовічній Індії.

Сантур – струнний ударний музичний інструмент типу цимбал, поширений у Закавказзі.

Сварог або Сварожич – бог давньослов'янського пантеону – бог вогню, бог-коваль, навчив людей шлюбу, хліборобства й подарував їм плуг.

Свінгові танці – увійшли в моду в 20-х роках 20 ст. разом із музикою в стилі свінг, однак своїм корінням вони завдячують танцям американців африканського походження, що танцювалися на плантаціях США ще в 19 ст. Помилково

вважається, що для цих танців характерний високий темп та швидка робота ніг, насправді вони охоплюють майже всі музичні темпи. Так, блюз виконують у темп від 50 ударів на хвилину, а шег, бальбоа та лінді хоп іноді сягають темпу в 320 та більше ударів. У 20-х роках з'явилися також різновиди, популярні серед білого населення Сполучених Штатів: чарлстон, бальбоа, іст-кост свінг. Тридцяті роки стали свідками буму лінді хопу, одного з найрізноманітніших танців. Він виконується під майже будь-яку за темпом свінгову музику, але слави набрав за швидке енергійне виконання та введення в малюнок танцю акробатичних елементів. Свінгових танцюристів називали в США джітербагерами (від jitter bug – жуки, що смикаються). Під впливом американського свінгу з початком рок-н-рольної ери в Європі склалися свої свінгові стилі танцю – бугі-вугі, джайв, акробатичний рок-н-рол. У сучасній Америці набув популярності вест-кост свінг. Свінгові танці наразі переживають другий період популярності, число любителів танцю перевищує кілька мільйонів. У масовій культурі свінгові танці часто ставляться як сценічні й використовуються в кіно та на телебаченні.

Світлотінь – градації світлого і темного, співвідношення світла і тіні на формі. Завдяки світлотіні у творі сприймаються й передаються пластичні особливості натури.

Світова культура – сукупність культурних досягнень людства.

Світогляд – цілісне уявлення про природу, суспільство та людину, яка виявляється в системі цінностей, ідеалів особистості, соціальної групи, суспільства.

Свод – криволінійне перекриття споруди, яке утворюють кам’яні арки по периметру.

Сегрегація – вид расової дискримінації, який полягає в різних формах відокремлення якої-небудь групи населення за расовою чи етнічною ознакою.

Секстет – 1. Музичний твір для шістьох інструментів або шістьох голосів із самостійною партією для кожного. 2. Ансамбль із шістьох виконавців (музикантів або співаків).

Секта (від лат. secta – учення, напрям) – загальна назва релігійних об’єднань, що виникають як опозиційні щодо традиційних

церков; замкнута група, що відкололася від основної течії релігії в даній країні.

Секуляризація (від лат. saecularis – світський, мирський) – процес звільнення різних сфер суспільства, діяльності й поведінки людей, соціальних інституцій від впливу релігії.

Семантика (від гр. sema – знак) – учення про значення, про відношення між знаками й тим, що вони означають (про зв'язок між словами й реченнями та їхніми денотатами).

Семантика міфу – міф – сакральна історія, продукт народної творчості, колективної фантазії, яка слугує поясненням природного оточення відношень групи зі світом надприродного або духів, її звичаїв і ритуалів.

Семисен – японський щипковий музичний інструмент; сямисен.

Семіосфера – 1. Це семіотичний простір за своїм об'єктом дійсності, рівнем культури; 2. Це необхідна передумова мовної комунікації.3. (За Ю. Лотманом) – поняття, уведене Ю. Лотманом, яке характеризується межами семантичного простору, його структурною неоднорідністю та внутрішнім різноманіттям, що створює структурну ієрархію, складові якої знаходяться в діалогічному відношенні.

Семіотика, або **Семіологія** (від гр. semeiotike – учення про знаки) – наука про знаки й знакові системи, яка вивчає різноманітні властивості знакових систем як способів комунікації між людьми за допомогою знаків і знакових систем (мов), а також специфіку різних знакових систем та повідомлень. Її основоположником є Ч. С. Пірс.

Семплер – електронний музичний інструмент, призначений для запису, редагування й відтворення звуків на основі записаних у пам'ять семплів, які розкладаються спеціальним чином по електронній клавіатурі, що дозволяє заданим способом міняти висоту тону.

Сенсуалізм – напрямок у філософії, який визнає відчуття єдиним джерелом пізнання.

Сентименталізм (від франц. sentimente – почуття) – 1) художня течія в літературі, музиці, образотворчому мистецтві другої половини XVIII – початку XIX ст. Сентименталізм виник як протиставлення культу розуму епохи Просвітництва; 2) тенденція мислення, спрямована на виявлення, підсилення емоційної сторони художнього образу, який безпосередньо

впливає на почуття людини. Сентименталізм звернений не до розуму, а до почуття.

Сепія – графічний матеріал (брунатна фарба), який виготовляють із захисного «чорнила» каракатиці; твір, виконаний такою фарбою.

Септет – 1. Музичний твір для семи голосів або інструментів із самостійними партіями для кожного. 2. Ансамбль із семи виконавців (співаків або музикантів).

Середньовіччя – історична епоха, яка охоплює час від загибелі Римської рабовласницької імперії (кінець V ст.) до початку капіталізму (середина XVII ст.). Середньовіччя – період європейської історії від 5 століття (падіння Римської імперії й Велике переселення народів) до епохи Відродження та Реформації, кінець 15 століття – початок 16 століття. За усталеною періодизацією раннє середньовіччя швидше відбулося в Західній Європі, аніж у Східній (близько 9-11 ст.). Середньовіччя як загальносвітовий період в історичному розвитку країн Азії, Північної Африки, Америки є дискусійним питанням. Зараз панує думка, що середньовіччя як явище є суто регіональним, але цим словом часто користуються для опису подій, що сталися 500 – 1500 років тому незалежно від регіону та специфіки.

Серенада – 1. У середньовічній поезії трубадурів – вечірня віншувальна пісня, яку виконували просто неба. 2. муз. В Італії, Іспанії та деяких інших країнах часів середньовіччя – вечірня пісня на честь коханої, яку виконували під її вікном у супроводі гітари або мандоліни. 3. Музичний твір типу сюїти для спокійного, ліричного характеру голосу, інструментального ансамблю або оркестру.

Сетар – народний струнний інструмент типу лютні, поширений в Індії й країнах Середньої Азії; ситар.

Сецесія – у живописі відступництво, відпадання.

Сикофант – в Афінах та інших полісах Стародавньої Греції так називали професіонального донощика, наклепника й шантажиста. Сикофанти збирали відомості, які компрометували впливових громадян з метою порушити проти них судову справу, звести політичні рахунки або одержати хабар.

Силует – 1. Однобарвне контурне зображення кого-, чого-небудь, намальоване на однотонному фоні або вирізане, вишите й т. ін. Від прізвища французького державного діяча 18 ст. Е. де Сілуета, на якого було таким способом намальовано карикатуру. 2. Контури, обриси кого-, чого-небудь, що помітні або видніються віддалік, у темряві, в тумані і т. ін. 3. архіт., мист. Характерні, виразні з художнього погляду обриси, зовнішні контури будови, споруди, предмета, що сприймаються на відстані. 4. заст. Невеликий літературний твір, присвячений якомусь окремому питанню.

Символ – знак, який не тільки вказує на деякий об'єкт, але й несе в собі додатковий сенс: виражає загальні ідеї й поняття, пов'язані з тлумаченням цього об'єкта.

Символ (від гр. symbolon – знак, прикмета; слово етимологічно пов'язане з гр. дієсловом, що означає «з'єдную, порівнюю, зіштовхую») – у сучасній науці та філософії нерозгорнутий знак, узагальнення; образ, що репрезентує інші різноманітні образи, сенси, відносини; сприймане візуально або на слух утворення, якому певна група людей надає особливого смислу, не пов'язаного із сутністю цього утворення. У мистецтві – умовне зображення, знак, художній образ, наділені значенням, який виходить за межі й позначає відмінності.

Символ віри – коротке зведення головних догматів, що складають віровчення якоїсь релігійної течії чи церкви.

Символ у культурі – умовний речовий розпізнавальний знак для членів певного суспільства або конкретної соціальної групи.

Символат (за Л. Уайтом) – мова, ідеї, моделі поведінки, звичаї, твори й форми мистецтва, знаряддя праці.

Символізм (від грець. symbolon – знак) – модерністський літературний напрям, що виник у Франції в кінці XIX – XX ст.; проявлявся в художньому відображенні загального, абсолютного через образи конкретної реальності, переплавлені суб’єктивною свідомістю автора. Символісти відмовилися від зображення реалій життя й метою своєї творчості вважали пошук прихованої краси світу. На місце художнього образу вони ставили художній символ, що містить у собі ряд значень. Основні представники

символізму в літературі – П. Верлен, П. Валері, А. Рембо, С. Малларме, О. Блок, А. Білий, Ф. Сологуб; в образотворчому мистецтві: Е. Мунк, Г. Моро, М. Врубель. Як художня течія символізм існував лише в літературі. Символічне мислення в образотворчому мистецтві персоніфікується в алегоріях, щоб стати образним і баченим (Федір Кричевський. Три покоління. 1913. Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького).

Симетрія – розмірність, пропорційне розміщення частин відносно центру площини (осі, середини) композиції.

Симулякр (від лат. simulatio – удавання) – одне з ключових понять постмодерністської естетики, що займає в ній місце, яке в класичних, естетичних системах займає художній образ. Це образ відсутньої дійсності, гіперреалістичний об'єкт, за яким немає будь-якої реальності; пуста форма, артефакт, заснований лише на власній реальності. За Бодрійяром, симулякр – псевдоріч, яка заміщує «агонізуючу реальність», постреальність через симуляцію, яка видає відсутність за присутність.

Симфонізм – симфонічне мистецтво, симфонічний стиль.

Симфонічна музика – інструментальна музика, яка призначається для виконання симфонічним оркестром і являє собою великі твори, що складаються з багатьох частин, а також дрібні музичні п'єси.

Симфонічний – пов'язаний із симфонією; С. оркестр – оркестр із смичкових, духових й ударних інструментів.

Симфонія (від грецьк. symfonia – співзвуччя) – 1. Жанр інструментальної музики; великий музичний твір для оркестру з однієї або кількох частин, що відрізняються одна від одної характером музики й темпом. 2. перен. Гармонійне сполучення різноманітних звуків, кольорів, тонів і т. ін.

Синагога (від грецьк. synagoge – місце зібрання) – молитовний будинок іудаїстів, релігійний та культурний центр єврейської громади.

Синергетика – наука про процеси самоорганізації в природі й суспільстві. Предметом є механізми спонтанного утворення й збереження складних систем, особливо тих, що перебувають в умовах відносно стійкої нерівноваги із середовищем. У сферу уваги синергетики потрапляють

нелінійні ефекти еволюції систем будь-якого типу, кризи й біфуркації – нестійкі фази існування, які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку.

Синкретизм (від гр. synkretismos – з'єднання, об'єднання) **–** 1) злитість, неподільність, що характеризують початковий, нерозвинутий стан чого-небудь. Синкретизм є характерним для первісного періоду розвитку культури; 2) у філософії – різновид еклектизму, поєднання суперечливих поглядів. 3) у мистецтві – злиття, нерозчленованність видів мистецтва, наприклад, первісне мистецтво; злиття, змішання різнорідних елементів.

Синкретизм первісної культури – поняття в культурології, що визначає одну з особливостей початкової стадії засвоєння світу людиною. Позначене тим, що кордони між формами людської діяльності були нечіткими й невизначеними.

Синопсис (грец. – огляд) – 1) Збірка матеріалів, статей, описів з якого-небудь питання, найчастіше розміщених у хронологічному порядку. Термін застосовується переважно щодо історичних творів. 2) У богословській літературі – зведення уривків чи скорочений виклад проповідей, тлумачень Священного писання й творів церковних письменників.

Синопсис Київський – огляд української й східноєвропейської історії, скомпонований у другій половині 17 ст. Синопсис починається від давніх слов'ян і сягає другої половини 17 ст., присвячуючи особливу увагу Київській Русі.

Синтез мистецтв – об'єднання, поєднання різних видів мистецтва або окремих елементів у рамках одного виду, що має естетичний вплив.

Синтезатор – електронний музичний інструмент, який створює звук за допомогою одного або декількох генераторів звукових хвиль. Необхідне звучання досягається за рахунок зміни властивостей електричного сигналу (в аналогових С.), або ж методом налаштування параметрів центрального процесора (у цифрових С.).

Синтетизм – система живопису, що виникла наприкінці XIX ст. у Франції. Характеризується декоративним узагальненням колірних плям, сумарним символічним характером образів,

відмовою від деталізації зображень. Найбільший представник: П. Гоген.

Синтетичні мистецтва – види мистецтв, основані на поєднанні різних мистецтв у нове художнє начало.

Синхронний – який відбувається, діє паралельно, який точно збігається з іншими періодично змінними явищами чи процесами; паралельний.

Сиринкс – духовий музичний інструмент. Різновид багатоствольної флейти.

Ситар – народний струнний інструмент типу лютні, поширений в Індії й країнах Середньої Азії.

Сіма − деталь, що прикрашає жолоб для стоку води з даху.

Сімаргл, або Сімургл (Переплут) – бог давньослов'янського пантеону – божество іранського походження, бог насіння й посівів, адже саме Сімарглові зороастрійський Ахурамазда доручив охороняти небесне дерево з насінням усіх корисних рослин (у християнстві, очевидно, для ефективнішого виконання своїх охоронних функцій він перетворився на диявольського змія). Виглядав Сімаргл як крилатий пес, таким його й зображували на стінах Борисоглібського собору в Чернігові й різноманітних предметах домашнього вжитку та ювелірних прикрасах. Сімаргл через своє «іноземне» походження досить швидко (у XII – XIII ст.) зник не тільки з пантеону, а й з народної свідомості.

«Сім нових чудес світу» – проект, організований фондом «Нові сім див світу» (NOWC), який намагався об'єднати сім чудес стародавнього світу зі списком сучасних чудес з метою збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь, аби уникнути повторення ситуації із сімома стародавніми дивами світу. Засновник фонду – швейцарський мільйонер Бернард Вебер. Було вирішено вибрати сім нових див світу шляхом усесвітнього голосування в три етапи. У результаті першого прямого голосування було відібрано 77 об'єктів, другого – 21 об'єкт. Переможці оголошені 7 липня 2007 року в Лісабоні (Португалія). Голосування проходило за допомогою SMS, телефону або Інтернету. Сучасні сім чудес світу: печерне місто Петра, Статуя Христа в Ріо-де-Жанейро, Великий китайський мур, Мачу-Пікчу, Тадж-Махал, Колізей у Римі та Чичен-Іца.

«**Сім чудес світу»**, або «**Сім чудес Стародавнього світу»** – список найпрославленіших пам'яток античної культури часів Ойкумени, з якого до наших часів збереглася лише Піраміда Хеопса. Складання списку найзнаменитіших поетів, філософів, полководців, великих царів, як і пам'ятників архітектури й мистецтва – традиційний «малий» жанр грецької еллініcтичної поезії й свого роду вправа в риториці. Сам вибір числа освячений найдавнішими уявленнями про його наповненість, закінченість і досконалість, число 7 вважалося священним числом бога Аполлона (Семеро проти Фів, Сім мудреців і т. і.). Подібно до збірників висловлювань знаменитих мудреців, збірок анекдотів і розповідей про дива, твори про Сім чудес світу були популярні в античну епоху й включали в себе описи найграндіозніших, найпрекрасніших або в технічному сенсі найбільш вражаючих будівель і пам'ятників мистецтва. Ось чому їх називали чудесами, у той час як у списку відсутні багато справжніх шедеврів стародавньої архітектури та мистецтва – Акрополь в Афінах з творінням Фідія – статуєю Афіни, Парфенон, прославлена статуя Афродіти Кнідської роботи Праксітеля і т. і. Згадки про Сім чудес з'являються у творах грецьких авторів, починаючи з епохи еллінізму. Їх треба було знати вже в школі, про них писали вчені й поети. У тексті одного єгипетського папірусу, свого роду навчального посібника, згадуються обов'язкові для заучування імена знаменитих законодавців, живописців, скульпторів, архітекторів, винахідників, найбільші острови, гори й річки і, нарешті, сім чудес світу. «Відбір» чудес відбувався поступово, і одні чудеса змінювали інші. Сім чудес світу: староєгипетські піраміди, храм Артеміди в Ефесі (550 р. до н.е.), Мавзолей в Галікарнасі (сер. 4 ст. до н.е.), «висячі сади Семіраміди» у Вавилоні (7 ст. до н.е.), статуя Зевса в Олімпії (430 р. до н.е.), статуя Геліоса в Родосі (так званий «Колос Родоський», 292-280 рр. до н.е.), маяк в Олександрії (бл. 280 р. до н.е.).

«Сім чудес України» – сім історико-культурних пам'яток України. Список складено за версією оргкомітету всеукраїнської акції Сім чудес України 21 серпня 2007. Всеукраїнська акція Сім чудес була ініційована Миколою Томенком і стартувала в травні 2007 року. Тоді регіональні

оргкомітети представили своїх претендентів на звання Семи чудес. З них був складений список 100 претендентів. 7 липня 2007 року експертною радою був названий 21 номінант у боротьбі за це звання. Організатори акції пообіцяли розмістити в туристичних довідниках інформацію іноземними мовами не тільки про «сім чудес», а про кожну 21 українську визначну пам'ятку, яку з гордістю можна показувати всьому світу. Можливо, після акції з'явиться й загальний перелік усіх історичних пам'яток країни, якого досі немає. Чудеса України були визначені за результатами інтернет-голосування (76889 голосів) й опитування 100 експертів: учених, істориків, культурологів і фахівців у галузі туризму. У сімку чудес України ввійшли: Заповідник «Кам'янець», Києво-Печерська лавра, Софіївка, Софія Київська, Херсонес Таврійський, Хотинська фортеця, Хортиця.

Сірінга – 1. У давньогрецькій міфології – наяда з Аркадії, яку переслідував Пан. 2. Давньогрецький музичний інструмент, вид повздовжної флейти. Багатоствольна С. має назву панфлейта.

Скань (від старослов'янського дієслова «съкати» – сукати, звивати в одну нитку кілька пасом), філігрань – вид ювелірної техніки: ажурний або напаяний на металевий фон візерунок із тонкого золотого, срібного або мідного дроту, гладкого або звитого в мотузочки. Вироби зі скані часто доповнюються зерню (маленькі срібні або золоті кульки) та емаллю.

Скет – безтекстова, поскладова манера співу з імітацією звучання окремих інструментів.

Скіфська культура – це культура багатьох кочових, напівкочових і землеробських племен, які жили на широкому просторі Євразії – у Північному Причорномор'ї, на Кубані й наАлтаї. З європейських культур залізної доби одна з найяскравіших і найцікавіших для нас – скіфська культура (VII ст. до н. е. – III ст. н. е.). Збереглася велика кількість скіфських могильників і городищ. Багато відомостей про скіфів залишили античні автори, особливо Геродот. Опис скіфських племен є в одному з творів Гіппократа. Скіфи-землероби отримували добрі врожаї пшениці, яка

конкурувала на грецькому ринку з єгипетською. Високо цінувалися скіфські коні. У свою чергу, греки ввозили до Скіфії вино, кераміку, ювелірні вироби. Торгівля йшла через грецькі колонії: Ольвію (поблизу сучасного Миколаєва), Херсонес(Севастополь), Пантікапей (Керч) та інші.

Скіфська культура –термін, який у широкому розумінні вживається як назва культури, розповсюдженої на території степової та лісостепової зони від Чорного моря (басейни нижньої й середньої течії річок Буг, Дніпро, Дон) до півночі та Північного Кавказу в VII – III ст. до н. е. Для скіфської культури характерні курганні обряди при похованнях, звіриний стиль. Видатною пам'яткою художньої культури скіфів є пектораль – нагрудна прикраса скіфського царя (середина IV ст. до н. е.), курган Товста Могила поблизу м. Орджонікідзе Дніпропетровської обл. (Музей історичних коштовностей України. Київ).

Складень – складна ікона з двох (диптих), трьох (триптих) або декількох (поліптих) частин.

Склепіння – несуча конструкція перекриття, яка має нижню поверхню одинарної кривизни.

Скоморох, скоморошество – 1) за часів Київської Русі – блазень, мандрівний середньовічний актор при дворі князя, монарха, що розважав господаря та його гостей різними витівками, жартами, удаючи із себе дурника, штукаря; 2) заняття, професія скомороха.

Скоція – архітектурний облом, сполучення якого являють собою дві дуги, які переходять одна в одну, причому радіус верхньої менший від радіуса нижньої.

Скрижалі – (бібл.) кам'яні плити, на яких були вибиті заповіді, отримані Мойсеєм від Бога на горі Синай.

Скрипторій – майстерня при монастирі, у якій працювали переписувачі рукописних книг.

Скудутіс – литовський народний духовий інструмент типу багатоствольної (з кількох трубок) флейти; скудучай.

Скудучай – литовський народний духовий інструмент типу багатоствольної (з кількох трубок) флейти.

Скульптура (від лат. sculptura від sculpo – вирізаю, висікаю) – 1) вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємність, тривимірну форму й виконуються з твердих або

пластичних матеріалів (камінь, глина, метал, гіпс тощо). Розрізняють два основні різновиди скульптури: круглу й рельєф. Кругла скульптура – статуя, скульптурна група, торс, бюст тощо. Вона вільно розміщується в просторі й вимагає кругового огляду. Рельєф передбачає зображення на площині, яка утверджує його тло; 2). Твір цього виду мистецтва (статуя, бюст, барельєф тощо).

Скульптура малих форм, дрібна пластика – невеликі фігурки: статуетки або композиції жанрово-побутового змісту, настільні портретні бюсти, зображення тварин і сувенірні моделі яких-небудь відомих пам'яток. До малих форм відносяться не тільки твори круглої скульптури, але й рельєфи: пам'ятні медалі, декоративні медальйони., гліптика (мистецтво різьблення на дорогоцінних і напівдорогоцінних камінняхх, слоновій кістці, склі, застосовується для виготовлення печаток і прикрас). Дрібна пластика включає в себе настільки різноманітне коло творів, що вони можуть бути виготовлені ручним або художньо-промисловим способом із найрізноманітніших матеріалів – порцеляни, фаянсу, скла, кістки, каменю, пластмаси, металу та ін

Скульптурна група – багатофігурне скульптурне зображення.

«Слово о полку Ігоревім» – пам’ятка давньоруської літератури XII ст. Розповідь про невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича та інших князів проти половців у 1185 р.

«Слово про закон і благодать» – твір ораторського мистецтва Київської Русі XI ст., написаний Іларіоном. У ньому стверджуються ідеї незалежності руської церкви та держави.

Смак естетичний – здатність особи до соціально-психологічної оцінки предметів, явищ із погляду їх естетичних якостей.

Смальта – кольорове непрозоре скло у формі кубиків або пластинок для мозаїчних робіт.

Смиренність – усвідомлення особистістю принципової обмеженості своїх здібностей і можливостей, її готовність прийняти тяжкі (іноді безвихідні) обставини існування та діяльності й продовжувати в них виконання свого обов’язку.

Собор Святої Софії (Софія Київська) – християнський собор, пам’ятка давньоруської, української архітектури та

монументального мистецтва XI – XVIII ст. Відігравав роль духовного, політичного та культурного центру.

Соїнарі – грузинський духовий інструмент типу флейти. Інша назва – ларчемі.

Соліст – співак, музикант або танцюрист, який виконує сольну партію, соло.

Соло – 1. Музичний твір для одного голосу або інструмента. 2. В опері, симфонії та інших великих музичних творах – самостійна партія для одного голосу чи інструмента.

Соломон (965 – 928 р. до н. е.) – біблійний цар, що побудував Єрусалимський Храм; його вважають автором деяких текстів Старого Завіту.

Сольресоль – апріорна штучна мова, побудована на основі нот діатонічної гами – усі слова С. складаються з назв семи музичних нот у різних комбінаціях. Придумана французьким музикантом Жаном Франсуа Сюдромом (1787-1862 рр.). Словник С. налічує близько 2700 слів.

Солярність (лат. sol – сонце) – культ Сонця й сонячного світла, який відображався в давній міфології, орнаментах, символіці кольорів.

Сона – китайський духовий інструмент, один із попередників гобоя.

Соната (від італ. sonata від sonare – звучати) – жанр камерної музики; твір для одного або двох інструментів із кількох частин, одна з яких заснована на протиставленні й розвитку двох тем, що подаються в різних тональностях і потім повторюються в іншому тональному співвідношенні.

Сопрано – 1. Високий жіночий голос. 2. Співачка з таким голосом. 3. Високі за регістром різновиди деяких музичних інструментів.

Сотеріологія (від грецьк. soterion – спасіння, logos – вчення) – теологічне вчення про спокуту й спасіння.

Соус – сухий матеріал із пресованої сажі для рисування; використовують і як фарбу (мокрий соус).

Софізм – умовний висновок, що умовно здається правильним, а насправді заснований на навмисне неправильному доборі вихідних засад; словесне плетиво, що вводить в оману.

Софійський собор, Собор святої Софії – Премудрості Божої або **Софія Київська** – християнський собор у центрі Києва,

пам'ятка української архітектури та монументального живопису 11 – 18 століть, одна з небагатьох уцілілих споруд часів Київської Русі. Одна з найголовніших християнських святинь Східної Європи, історичний центр Київської митрополії. Міститься на території Софійського монастиря, є складовою Національного заповідника «Софія Київська» (крім монастиря, до цього заповідника належать Золоті ворота, Андріївська церква, Кирилівська церква в Києві та Судацька фортеця). Собор, як головний храм держави, відігравав роль духовного, політичного та культурного центру. Під склепінням Святої Софії відбувались урочисті «посадження» на великокняжий престол, церковні собори, прийоми послів, затвердження політичних угод. При соборі велося літописання, були створені перші відомі на Русі бібліотека та школа.

Софійський собор, також **Ая-Софія** (грец. Αγία Σοφία, повна назва грец. Ιερός Ναός της του Θεού Σοφίας;тур. Ayasofya) в Константинополі – одна з найвеличніших пам'яток візантійської архітектури, що збереглися донині; символ «золотої доби» Візантійської імперії та один із символів сучасного Стамбулу. За часів Візантійської імперії собор перебував у центрі Константинополя поруч з імператорським палацом, на місці якого тепер стоїть Блакитна мечеть. Нині Собор розташований в історичному центрі міста в районі Султанахмет і діє як музей. Висота Софійського собору – 55 метрів, діаметр бані – 31 метр. Понад тисячу років Софійський собор у Константинополі залишався найбільшим храмом у християнському світі – до будівництва Собору Святого Петра в Римі. 1985 року храм занесений до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО та називається «восьмим чудом світу».

Софіст – 1. В Стародавній Греції розумна, винахідлива людина; платний вчитель мудрості й красномовства. 2. Представник давньогрецьких філософів 5 – 6 ст. до н. е., у центрі уваги яких було мистецтво красномовства та питання етики, політики, теорії пізнання. 3. Людина, що вдається до софістики.

Софістика – 1. Учення софістів; 2. Віршування, що базується на софізмах, із застосуванням софізмів.

Софіт – видима знизу поверхня архітектурної деталі, архітрава, арки тощо.

Софт-техно – спокійна розслабляюча електронна музика; чіл-аут.

Соц-арт – один із найбільш відомих напрямків радянського мистецтва 1970-1980-х рр., що склався в рамках так званої альтернативної культури й протистояла державній ідеології тих років. Іронічно використовуючи й гротескно переробляючи розхожі символи та знаки соціалістичної агітації, розвінчував в ігровій, часто епатажній формі їхній справжній зміст. З кінця 1980-х рр. виходить на міжнародну арену. Політична переорієнтація суспільства визначила його згасання.

Соціалізація (від лат. socialis – суспільний) – процес засвоєння індивідом упродовж його життя знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

Соціалізм – 1. Суспільний лад, основою виробничих відносин якого є державна й колективна власність на знаряддя й засоби виробництва; 2. Учення про побудову такого суспільства.

Соціалістичний реалізм – теоретичний принцип і художній напрямок, що займав у СРСР із середини 1930-х до початку 1980-х рр. офіційне пануюче становище. Мав на меті утвердити в загальнодоступній реалістичній формі соціалістичні ідеали. Найбільші представники: Н. А. Андрєєв, В. І. Мухіна, А. М. Герасимов та ін. Штучно створене державною владою явище, яке не було художнім стилем. З партійних позицій повинен відображати дійсність, головним змістом якої є класова боротьба (Тетяна Яблонська. Хліб. 1949. Державна Третьяковська галерея).

Соціальна культура – це ставлення людей один до одного, системи статусів і соціальних інститутів. Соціальна поведінка й артефакти (соціальна й матеріальна культура) трактуються як об'єктивовані продукти ідеальних нормативних систем і систем знань різного роду, що складають духовну культуру. Виділення соціальної культури дозволяє з'єднати матеріальну й духовну культури, увести артефакти в контекст досліджень у соціальних науках.

Соціально-побутові пісні – це великий масив ліричних народно-пісенних творів про економічні та політичні умови життя

різних соціальних груп населення, про їхню історичну роль у становленні та розвитку українського суспільства, у формуванні національних норм етики й моралі. Соціально-побутові пісні різнопланові й за тематикою, і за сюжетами, і за мотивами, і за колоритністю образів. Для них характерне поєднання реалістичної конкретності з метафорично-символічною образністю, вони багаті на традиційні для народної лірики метафори, постійні епітети, порівняння. Це пісні про гірку долю простого люду в умовах тоталітарних режимів, соціальну нерівність, громадські, родинні, побутові конфлікти, природне віковічне прагнення народу до волі, пошуки шляхів до кращого життя тощо.У соціально-побутових піснях українського народу узагальнено відбився світ людських доль в усьому його різноманітті. Як писав Микола Гоголь, для України народні пісні – це все: «і поезія, й історія, і батьківські могили». За тематичними й жанровими ознаками соціально-побутову фольклористику розділяють на такі цикли пісень: козацькі, гайдамацькі, рекрутські, солдатські (жовнірські), бурлацькі, заробітчанські (строкарські), чумацькі, кріпацькі, наймитські, родинні, сирітські та ін. Кожен із цих циклів має свої особливості, але всі вони об'єднані соціальними мотивами й найкраще характеризують певну історичну епоху.

Соціокультурна комунікація – процес узаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передачі або обміну інформацією за допомогою прийнятих у даній культурі знакових систем.

Соціум – великий колектив людей, спільнота, що характеризується спільністю економічного, соціального й культурного життя.

Спадкоємність – 1) зв’язок між явищами й процесами в природі, суспільстві й культурі; 2) одна із закономірностей розвитку художньої культури.

Співбуття – співіснування, буття поряд з іншими; «... оскільки все існує у світі (Буття-у-світі), світ – завжди той світ, який я розділяю з іншими. Світ співіснування, співсвіт» (М. Хайдагер).

Спіритизм (від лат. spiritus – душа, дух) – містична течія, що виникла в XIX столітті, послідовники якої вірять в існування потойбічного світу духів і можливість спілкування з ними за допомогою спеціальних ритуалів або з допомогою медіумів.

Спокуса – випробування, у якому виявляються праведні або гріховні властивості душі людини.

Спокута – у християнстві жертовний подвиг Ісуса Христа, мученицька смерть і воскресіння якого позбавили людство від прокляття й смерті, що тяжіли над ним із часів гріхопадіння Адама і Єви.

Сприйняття – безпосереднє віддзеркалення предметів і явищ реальної дійсності органами чуття людини.

Стакато – уривчасте, коротке виконання мелодії на музичному інструменті або голосом.

Стамбха – в архітектурі Стародавньої Індії кам'яний стовп, на якому вирізьблені культові тексти.

Станкова скульптура – вид круглої скульптури, сприйняття якої не залежить від навколишнього середовища; має розміри, близькі до натури або менші, конкретний зміст.

Станкове мистецтво – мистецтво (живопис, графіка, скульптура), назва походить від станка, на якому створюються твори (станок у скульптора, мольберт у художника). Твори станкового мистецтва завжди мають самостійне значення. Їх ідейно-художні особливості не залежать від оточення, у якому вони знаходяться. На відміну від творів монументального й декоративно-ужиткового мистецтва, вони не призначені для певного місця в приміщенні, просторі або для декоративних цілей. Тому для їх створення використовуються дещо інші художні засоби. У живописі – картина, у скульптурі – статуя, погруддя і т. ін. У добу Київської Русі – це ікони.

Станові пісні – соціально-побутові пісні про життя, побут та інтереси окремих суспільних та професійних груп. Найвидатніші серед них – це високопоетичні чумацькі пісні, що своїми мотивами наближаються до козацьких. Вони виникли в 15 ст. і найбільшого поширення набули під час розквіту чумацького промислу (див. Чумацтво) у 18 і в першій третині 19 ст. Найбільшу збірку чумацьких пісень видав І. Рудченко, багато їх у збірці українських народних

пісень, що видав М. Лисенко. Рекрутські та солдатські пісні – пісні про рекрутів, що примусово відбували військову службу в царській або в цісарській (австро-угорській) армії, про тяжку долю вояка, змушеного 25 рр. служити в чужому війську в тяжких умовах; про тугу за рідним краєм, страхіття воєн, каліцтво, смерть вояка, про зустріч із родиною по багаторічній розлуці. Виникнення цих пісень припадає на кін. 18 ст., коли в Україні було введено обов'язкову військову службу. Мотиви рекрутських пісень лежать в основі багатьох творів Т. Шевченка («Сова», «Сон») та Ю. Федьковича («Рекрут», «Дезертир»), які самі відбули десятирічну примусову військову службу. Рекрутчина й мотиви рекрутських пісень відбилися в творчості багатьох українських письменників: Марка Вовчка («Два сини»), Нечуя-Левицького («Дві московки»), Панаса Мирного («Пропаща сила»), М. Коцюбинського («Дорогою ціною»), О. Кобилянської («Земля»), В. Стефаника («Виводили з села»), Я. Щоголева («Новобранець») та ін. Наймитські, заробітчанські та бурлацькі пісні, народні пісні, у яких відбилися життя, побут, почуття й настрої бурлак, наймитів та заробітчан. Основні мотиви цих пісень: скарга на тяжку долю, на непосильну працю («Та немає в світі гірш нікому»), нарікання на самотність («Та забіліли сніги»). Особливу групу становлять пісні про тяжку долю жінки-наймички й строкарки («Ой, піду я лугом», «Ненько ж моя, ненько», «Ой, матінко-зірко»). Окрему групу заробітчанських пісень становлять емігрантські пісні, що відбивають сумні настрої бідних селян, які змушені шукати заробітків у чужих краях. Багато уваги збиранню бурлацьких і наймитських пісень присвятив І. Манжура; на мотиви цих пісень написані його власні вірші «Бурлака», «З заробітків» та ін.

Статуя – скульптурне тривимірне зображення людини або тварини (зазвичай на повний зріст).

Статуя Зевса Олімпійського – за переказами, одне із Семи чудес світу – давньогрецька статуя Зевса роботи Фідія, була встановлена в центрі Храму Зевса в Олімпії на півострові Пелопоннес. Статуя Зевса не збереглася донині, проте численні описи в творах древніх істориків, археологічні знахідки (невеликі копії, зображення на монетах) донесли до

нас скульптурний образ давньогрецького божества. Хрисоелефантинна статуя бога заввишки сягала 12 м 40 см. Масивний п'єдестал статуї близько 3,5 метрів висотою прикрашали позолочені фігури, що зображували олімпійських богів. На цьому п'єдесталі, який являв собою подобу Олімпу, знаходився трон, створений із золота й дорогоцінних каменів із безліччю різних прикрас зі слонової кістки й чорного дерева. У 456 до н. е. в Олімпії елідський архітектор Лібон почав будувати Храм Зевса, який став головною святинею міста. 440 р. до н. е. над створенням центральної статуї Зевса почав працювати Фідій. Роком раніше він розробив і підготував техніку, щоб дістати достатню кількість золота й слонової кістки. Він вирізав і ліпив частини статуї, перш ніж вони могли бути зібрані в єдине ціле в самому храмі. Проте загалом нащадки високо цінили витвір Фідія. Знаменитий оратор і політичний діяч Риму Цицерон (1 століття до н. е.) назвав Зевса Олімпійського – втіленням краси. Римський письменник і вчений Пліній Старший (1 століття н. е.) вважав скульптуру незрівнянним шедевром. Упродовж багатьох років Храм Зевса приваблював відвідувачів і шанувальників зі всього світу. У першому столітті римський імператор Калігула навіть спробував перемістити статую в Рим. Проте його спроба зазнала невдачі. Після того, як на 10-му році свого правління імператор Феодосій Великий у 394 році нашої ери заборонив Олімпійські ігри, храм був закритий. 406 року імператор Феодосій II наказав зруйнувати всі храми й споруди в Олімпії як свідчення язичницької традиції. Знищення вцілілих залишків храму довершили потужні землетруси 522 та 551 років. Хоча статую дещо раніше зусиллями заможних греків було перевезено в палац у Константинополі. Там вона зберігалася, поки не була знищена пожежею 462 року. Серед копій статуї, включаючи великий прототип у Курені (Лівія), жодна не збереглася дотепер. Ранні реконструкції, наприклад, Ерлаха, тепер вважають неточними.

Стафаж – зображення людей або тварин, вмальовані в живописну композицію, найчастіше – у пейзаж, для її пожвавлення.

Ствірі – грузинський духовий музичний інструмент типу волинки. Інша назва – гудаствірі.

Стека – інструмент – паличка, якою скульптор користується при ліпленні з глини, пластиліну, воску.

Стела (грец. stele – стовп) – вертикальна кам'яна плита з написом, рельєфним або живописним зображенням.

Стереобат –ступінчаста основа храму або іншого монументального будинку.

Стереотип (від гр. stereos – твердий і typos – відбиток) **–** 1. Пластинка з точним відтворенням друкарського набору, вживана в друкуванні багатотиражних або часто повторюваних видань; 2. Те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і тим, чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності; 3. Упереджені уявлення, хибні образи.

Стигмати (від грецьк. stigma, stigmatos – знак, рубець, пляма) – виразки на тілі деяких подвижників, що утворюються там, де в розіп'ятого Ісуса Христа були рани від тернового вінця та цвяхів.

Стилізація – підпорядкування художнього зображення умовним, орнаментальним формам; стилізація звична в декоративно-прикладному мистецтві; стилізація – також і наслідування зовнішніх форм певного художнього стилю, наприклад, стилізація під античність.

Стилобат – платформа стереобата.

Стилос – спеціальний інструмент, за допомогою якого на берестяних грамотах видавлювали тексти.

Стиль (від гр. stylos – паличка для писання) – у літературі та мистецтві – єдність змісту, образної системи й художньої форми, що склалася за конкретних суспільно-історичних умов і властива різним історичним періодам та епохам у розвитку літератури й мистецтва. У вузькому значенні стиль – індивідуальна манера, своєрідні неповторні ідейно-художні особливості творчості митця; 2) спосіб, прийом, метод роботи.

Стиль художній – історична система художньо-образних засобів і прийомів художньої творчості, що склалася, стійка спільність образотворчих прийомів у літературі й мистецтві певного часу або напряму (античний стиль, готичний тощо).

Стратегія – 1. Найважливіша частина воєнного мистецтва, що включає теорію і практику ведення війни, воєнних кампаній, великих бойових операцій; 2. Мистецтво панування, керівництва, базоване на правильних далекоглядних прогнозах.

Страшний суд – уявлення в ряді релігій (християнстві, ісламі та ін.) про остаточне вирішення долі світу й людства, пов'язане з вірою в божественне воздаяння грішникам і праведникам як серед живих, так і серед померлих.

Стрибог (вірогідно, від давньослов'янського «стерти» – поширювати) – бог давньослов'янського пантеону – бог-отець, Бог – творець Усесвіту, повелитель небесних стихій (недарма в «Слові о полку Ігоревім» вітри названі «стрибожими онуками»), батько Перуна. Аналог давньогрецького Урана. Стрибог, Дажбог і Хоре були дуже часто згадуваними небесними богами, відомими нашим предкам досить тривалий час – з перед-скіфського періоду (I тисячоліття до н. е). Вони виступали гарантами мирної хліборобської праці. Про поширення культу Стрибога красномовно свідчать географічні назви: ріка Стрибозька на Київщині, село Стрибож на Житомирщині. У той же час немає ніяких достовірних відомостей про те, що наприкінці X ст. у пантеоні князя Володимира Стрибог виконував які-небудь важливі функції, крім представницьких. Можливе протиставлення Стрибога як бога темного й буремного неба і Сварога (санскр. сонце) як персоніфікації ясного, спокійного неба, батька Дажбога. Однак в останні століття слов'янського язичництва й період двовір'я два світлих божества злилися для своїх шанувальників воєдино, хоча досить імовірно, що свого часу й Сварог, і Дажбог були окремими божествами, уособленнями конкретних світлих сил природи.

Строгановська школа – напрямок у російському іконописі кінця XVI – початку XVII ст. Більшість ікон цієї школи створено московськими царськими іконописцями, що виконували також замовлення купців Строганових. Вони відрізняються невеликими розмірами, мініатюрністю листа, складністю композиції, фантастичністю пейзажних тем. Відомі майстри: П. Чірін, Е. Москвітін, Знемога та ін..

Структуралізм (від лат. structura – будова й пристрій, розташування й зв'язок складових частин чого-небудь) – напрям у гуманітарних науках (у лінгвістиці, літературознавстві, історії, етнографії та ін.), що виник у 1920-ті рр. Використовує структурний метод (виявлення структури як сукупності відносин, інваріантних при деяких перетвореннях), а також моделювання, елементи семіотики, формалізації й математизації. Структуралізм трактує культуру як сукупність знакових систем (мови, науки, мистецтва, моди, релігії, реклами тощо), аналізує закономірності їх функціонування, яким несвідомо підкоряється людина.

Студія – 1. Майстерня живописця або скульптора. 2. Школа, що готує художників. 3. Колектив творчих і технічних працівників, які створюють кінофільми. 4. книжн. Ретельне вивчення, дослідження чого-небудь або навчання десь.

Ступа – в стародавній архітектурі півсферична споруда, позбавлена внутрішнього простору, призначена для культових дій.

Суб'єктивізм – особливе ставлення до світу, людини, до будь-якого явища, при якому перебільшується й абсолютизується роль і становище суб'єкта.

Субкультура (від лат. sub – під) – цілісна культура відповідної соціальної групи всередині національної культури, що складається із стійких норм, ритуалів, особливостей зовнішнього вигляду, мови, художньої творчості, які значно відрізняються від домінуючих у суспільстві. Розрізняють такі субкультури: професійні, етнолінгвістичні, релігійні, вікові. Іншими словами, субкультура є частиною всієї культури суспільства або, так би мовити, «культурою в культурі».

Сублімація (від лат. sublimare – підносити) – процес перетворення й переключення психічної енергії афективних потягів людини на цілі соціальної діяльності та художньої творчості.

Субстанція – 1) єдина основа всього існуючого, основа буття; 2) основний складовий елемент; 3) суть чого-небудь.

Сумі-е – традиційний японський монохромний (тушевий) живопис. Поширився в X – XIII ст. з Китаю.

Суна (араб. звичай, зразок) – святий переказ ісламу, викладений у формі висловів Мухаммеда та оповідей (хадисів) про його діяння з боку людей, які близько знали пророка.

Супрематизм (від лат. supremus – найвищий) – напрям авангардного мистецтва, безпредметність, абстрактний геометризм, що виник на початку XX століття. Зачинателем вважається К. Малевич (народився 1879 в Києві – помер 1935 в Ленінграді). Напрям вийшов від кубізму й футуризму, він знайшов застосування в урбаністиці, плакаті й графіці. В Україні супрематизм пропагувала «Нова Генерація» (В. Єрмілов й ін.). У Галичині він відбився в деяких творах П. Ковжуна (екслібрис С. Гординського).

Супрематизм (лат. supremus – найвищий) – напрямок в абстракціоністському мистецтві Росії, основоположником якого є живописець К. С. Малевич, різновид геометричної абстракції. Представники: К. Л. Богуславська, І. А Пуні. Твори супрематизму є комбінаціями кольорових геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло).

Сурдина – пристрій у струнних скрипкових і духових інструментах для приглушення звуків і часткової зміни їх тембру.

Сурма – 1) старовинний український дерев'яний духовий музичний інструмент. 2) сучасний духовий сигнальний інструмент у вигляді мідної трубки, зігнутої в кільце, з розтрубом на кінці; горн. 3) духовий мідний музичний інструмент високого регістру із зігнутим у кільце циліндричним корпусом, який закінчується розтрубом, і пристроєм для зміни висоти звуку; труба.

Сучасний танець – вид танцю. Серед стилів: Вільний танець, Музичні рухи, танець модерн, джаз-модерн, контемпораріденс, контактна імпровізація, буто, Сценічний брейк-данс, Hip-Hop, House, Trance, Тектонік, Strip-dance, Go-Go, Джампстайл, Шафл, DnB step, Girls Style, варс (модний у Польщі та Чехії в 1970-х).

Сфумато – походить від італійського слова fumo – дим – певний художній засіб, характерний м’якістю виконання, невловимістю предметних обрисів, пов’язаний із живописом епохи Відродження, починаючи з творчості Леонардо да Вінчі. – найвидатнішого майстра цього методу –

продемонстрував блискучі можливості тонких градації світла і тіні своєї знаменитої картини Мони Лізи (Джоконда).

Схематизм – спрощення зображуваного.

Схід і Захід – парна категорія, яка виражає дихотомію цілого всесвітньої культури в ряді смислових антиномій: демократія – деспотизм, аскеза – містика, раціональність – ірраціоналізм, інтуїтивізм – динамізм, стабільність, модернізація – традиційність, індивідуалізм – колективізм тощо; ці антиномії взаємопов'язані й впливають одна на одну.

Схоластика (від грецьк. – учений, шкільний) – 1) панівний напрям у середньовічній ідеалістичній філософії, представники якого за допомогою філософських положень намагалися обґрунтувати богослов'я; 2) формальні знання, відірвані від життя й практики; мертва, суха наука.

Сценографія – вид образотворчого мистецтва, пов'язаний із художнім оформленням театральної вистави.

Сцієнтизм (від лат. scientia – знання, наука) – світоглядна позиція, що полягає в абсолютизації ролі науки в системі культури. Орієнтується переважно на методологію та результати природно-наукового знання й визнає за наукою право й здатність вирішення всіх життєвих проблем. Сцієнтизм утвердився в культурі в кінці XIX ст.

Сцієнтизм/антисцієнтизм (від лат. scientia – знання, наука) **–** концепція, згідно з якою в усіх сферах досліджень необхідно використовувати методологію природничих наук. Протилежний до сцієнтизму антисцієнтизм.

Сюжет – послідовність і зв'язок опису подій у творах літератури; в образотворчому мистецтві – предмет зображення.

Сюрреалізм (від фр. surrealisme – надреалізм) – напрямок у мистецтві XX ст., що обрав джерелом натхнення сферу підсвідомості (сновидіння, галюцинації) і замінив логічні зв'язки вільними асоціаціями. Представники в живописі: М. Ернст, А. Масон, С. Далі, Р. Магріт, І. Тангі.

Сямисен – японський щипковий музичний інструмент.

Табу (полінезійськ. – заборона) – заборона певних дій, за які за давніми віруваннями людину буде покарано вищими силами.

Табулятура – 1. Старовинна літерна або цифрова система запису інструментальної музики. 2. Правила, що регламентували форму та зміст музично-поетичного мистецтва мейстерзингерів.

Таємний сад (італ. Giardino segreto) – це маленький сад, який примикає до будівлі, обмежений кам'яними стінами або огорожею з кущів, і його не видно зовні. Він має риси «приватного» саду, вид на який відкривається з кімнати будинку, і потрапити до нього часто можна лише з цієї кімнати; він наче утворює додаткову кімнату будинку. Таємні сади виникли та були популярні в 15-16 сторіччі в часи Відродження та Маньєризму в Північній Італії, де слугували для відпочинку та розваг багатих землевласників. При створенні садів особлива увага приділялася цінності всіх малих елементів та різним мистецьким правилам, наприклад, золотого перетину. Зараз зразки таємних садів можна побачити, наприклад, у замковому парку Палацу Німфенбург у Мюнхені (т.зв. Кабінетний сад), у Віллі Мондрагоне та Парку лабіринтів Орти у Барселоні.

Таїнства – у християнстві священні дії, через які віруючому передається благодать Божа; у православ'ї та католицизмі їх сім, у протестантизмі – два.

Талібан – радикальний ісламістський рух сунітського напрямку, що зародився в Афганістані серед пуштунів у 1994 році. Засновниками руху стали 30 студентів (звідси назва) мусульманської духовної школи (медресе) міста Кандагар на чолі з муллою Мухамедом Омаром. Характерною рисою талібів є чорні тюрбани та білий одяг. Таліби відстоюють норми шаріату, заборону жіночої освіти, світських розваг (телебачення, музика, алкоголь, комп'ютери, шахи та ін).

Талмуд (від давньоєвр. «ламейд» – вивчення) – зведення релігійних трактатів, коментування Тори, що охоплює релігійно-правові, культові уявлення давніх євреїв.

Тамбур – східний музичний щипковий інструмент.

Тамбурин – 1) ударний музичний інструмент, різновид барабана. 2) назва бубна в російській музичній літературі. 3) старовинний французький народний танок.

Тамтам – ударний музичний інструмент, різновид гонга.

Танець, танок – вид мистецтва, де художні образи створюються засобами пластичних рухів людського тіла. У танці відображається емоційно-образний зміст музичних творів.Танець існував та існує в культурних традиціях всього людства й людських спільнот. За довгу історію людства танець змінювався, відображаючи культурний розвиток. Існує дуже багато видів і форм танцю. Танець здебільшого виконується під музику або спів, і розвиток різних видів і напрямків танцю відбувався водночас із розвитком відповідних музичних жанрів та музичних стилів. Для танцювальної музики здебільшого характерний чіткий ритм. Іноді, як у випадку степу чи фламенко, танцюрист або танцюристи самі створюють для себе музичний супровід, відбиваючи ритм підборами або використовуючи додаткові засоби на зразок кастаньєт чи маракасів. Народний танець – яскраве вираження менталітету й творчості кожного народу, віддзеркалення традицій, хореографічної мови, пластичної виразності в співвідношенні з музикою. Класичний танець є основою мистецтва балету, започаткованого наприкінці XVI століття, і вимагає спеціальної підготовки. Естрадний танець має власну специфіку та підпорядкований завданням підтримки виступу певного естрадного співака. За кількістю учасників танці поділяються на сольні танці, парні танці та групові танці. За призначенням танці поділяються на соціальні, обрядові, сценічні, тощо. Музою танцю була Терпсіхора.

Танці Латинської Америки – Латинська Америка дала світу свою особливу музичну й танцювальну культуру. Латиноамериканські танці ще з початку 20 ст. почали проникати в Європу й Північну Америку. Чимало з них у видозміненій формі ввійшли до латиноамериканської програми бальних танців. Інші, хоча не кодифіковані, були й залишаються популярними на танцювальних майданчиках. Аргентина дала світу танго. У самій країні танцюють аргентинське танго, відмінне за технікою й стилем від європейського танго, що розвинулося під його впливом, попри те, що обидва танці танцюються під одну музику. Бразилія відома самбою – музичним стилем і танцем. Як і у випадку із танго, бразильська самба відрізняється за

технікою виконання від кодифікованої бальної самби. У Бразилії виникло також танцювально-бойове мистецтво капоейра. Велика кількість танців зародилася на Кубі, яка до революції була надзвичайно популярним курортом для багатих американців, що шукали нових розваг. Румба й ча-ча-ча згодом були кодифіковані й стали частиною латиноамериканської програми бальних танців. Свого часу були популярними й інші танці кубинського походження: мамбо, сальса. Домініканська Республіка – батьківщина бачата й меренге. Національний танець Перу – Марінера.

Тарасівці, Братство (Братерство) Тарасівців – таємна організація «свідомих українців», речників українського національного активізму з самостійницькими тенденціями (на відміну від несвідомого малоросійства й аполітичного «українофільства»). Засноване влітку 1891 року (дехто подає 1892) під час відвідин могили Тараса Шевченка біля Канева.

Тарі – 1. Струнний щипковий музичний інструмент, поширений у народів Кавказу та Середньої Азії. 2. В арабських країнах – невеликий бубон.

Тарогато – угорський музичний духовий інструмент.

Ташизм – формалістична течія в живописі 20 ст., різновид абстракціонізму.

Ташизм (фр. tache – пляма) – течія, близька до абстрактного експресіонізму, живопис дії, що набув поширення в 1940-1950 рр. Представники цього напрямку створювали своєрідні композиції з хаотично розташованих мазків і плям. Представники: П. Сулаж, Ж. Матьє, Х. Хартунг та ін.

Творення – висікання, вирізування скульптури з твердих матеріалів.

Театр (грец. theatron – місце для видовищ, видовище) **–** 1. вид синтетичного мистецтва, особливістю якого є художнє віддзеркалення явищ життя за допомогою драматичної дії, що виникає в процесі гри акторів перед глядачами; як вид мистецтва театр має синкретичну природу; 2. Установа, організація, що здійснює сценічні вистави; 3. Приміщення, будинок, у якому здійснюються сценічні виставі; 2) творчий колектив, трупа, що дають спектаклі.

Тезаурус – сукупність понять з окремої науки, що накопичується людиною.

Теїзм (від грецьк. theos – бог) – релігійне вчення, яке визнає існування особистісного Бога, що створив світ і за своєю волею керує ним.

Текст (у широкому семіотичному розумінні) – будь-який предмет або процес як культурний феномен, що несе в собі закодовану в якійсь знаковій системі соціальну інформацію.

Текст у культурології – ключове поняття в герменевтиці, семіотиці та культурології. Це дискурсивна єдність, яка має багатозмістовну структуру і яка сприяє породженню нових змістів. Увесь світ культури сприймається суб'єктом культури як безкінечний текст.

Тектоніка –архітектурно виражена структура будинку, співвідношення ваги та опори.

Телебачення (від грец. τῆλε – далеко) – загальний термін, що охоплює всі аспекти технології та практичної діяльності, пов'язаних з передачею зображень зі звуковим супроводом на далекі відстані. Телебачення є потужним засобом комунікації, засобом масової інформації. Водночас, у вужчому сенсі під телебаченням розуміють галузь техніки й відповідної технічної науки. Телебаченням називають також виробництво аудіовізуальних програм та передач або комплектування (пакетування) придбаних аудіовізуальних програм та передач і їхнього поширення незалежно від технічних засобів розповсюдження. Телебачення було винайдене в 20-х роках XX століття, і відтоді поступово стало звичним в оселях людей та в різних областях діяльності й служить для передачі інформації, розваг, реклами, моніторингу. З винаходом лазерних дисків та інших компактних засобів запису й відтворення зображень телевізори використовують не тільки для прийому телепередач, а й для перегляду записаної інформації. З винаходом Інтернету з'явилося й розвивається Інтернет-телебачення.

Телебачення (грец. tele – вдалину, далеко) – 1) засіб масової аудіовізуальної комунікації й екранне видовище, котре відрізняється періодичністю зв'язку з аудиторією, камерністю середовища сприймання, здатністю передавати інформацію про події, обминаючи стадію попереднього запису, можливість звертання до мільйонів фізично

роз’єднаних глядачів; 2) передача зображення на відстань; 3) вид мистецтва, що типологічно близький до кіномистецтва.

Тембр – характерне забарвлення звуку, за яким розрізняють звукові тони однакової висоти й завдяки якому звучання одного музичногоінструмента або голосу відрізняють від іншого.

Тембр-комуз – киргизький щипковий музичний інструмент, різновид варгана.

Темпера – водяно-клейові фарби, виготовлені з сухих порошків, змішаних із яєчним жовтком, розведеним клейовою водою. Темперними фарбами можна писати густо, як масляними, і рідко, як акварельними, розбавляючи їх водою; темперою зазвичай малюють на дереві.

Тенор – 1) у середньовічній багатоголосій музиці – основний голос контрапунктного твору, що веде мелодію. 2) високий чоловічий співацький голос. 3) співак із таким голосом. 4) духовий музичний інструмент.

Теодицея (від грецьк. theos – бог, dike – справедливість, право, букв. боговиправдання) – вчення в християнстві, яке ставить за мету довести, що наявність у світі зла не суперечить уявленню про Бога як втілення абсолютного добра.

Теократія (від грець. theos – бог та kratos – влада) – правління, за якою вища державна влада здійснюється духовною особою або особами.

Теологія (від гр. theos – Бог і logos – учення) **–** учення про Бога, богослов'я. Теологія поділяється на історичну (історія церкви, догм, самої теології) ; систематичну (догматика, апологетика, теологічна етика) ; практичну (гомілетика, катехетика, літургіка).

Теоцентризм (від грецьк. theos і лат. centrum – центр) – принцип, згідно з яким Бог проголошується началом та центром Усесвіту.

Теплі кольори – червоний, оранжевий, жовтий.

Терми – у Стародавньому Римі суспільні лазні, які мали зали для спорту, зборів, бібліотеки і т.п.

Терпсіхора – 1. У давньогрецькій міфології – муза танців та хорового співу. 2. перен. Балерина.

Терракота – неглазуровані керамічні вироби.

Теситура – висотне розміщення звуків у музичному творі, відповідно до діапазону співацького голосу або музичного інструмента.

Техніка перегородчатої емалі – технічний прийом художньої обробки металу – заповнення кольоровою емаллю проміжків між металевими стрічками, які напаюють ребром на поверхню металу.

Техносфера – область дійсності, для якої характерне застосування техніки. Термін з'явився в 1940-1950-ті рр. Вживається при характеристиці сучасної цивілізації, для якої специфічне проникнення складної машинної техніки в усі сфери діяльності.

Тимпан – 1) музичний інструмент, що нагадує барабан із широким обводом, на який натягувалася шкіра; 2) внутрішнє поле фронтону античних храмів зі скульптурою або орнаментом.

Типи культури (за П. Сорокіним) – російсько-американський соціолог П. Сорокін виділив 3 типи культур: сенситивний (чуттєвий), ідеаціональний та ідеалістичний. Ідеаціональний тип є одним із типів світової культури, який базується на принципі надчутливості та надрозумності Бога, Абсолюту або як єдиної реальності та цінності (середньовічна європейська культура, буддійська, брахманська).

Типізація – художнє узагальнення, вираз загальних ідей, соціальної суті процесів і явищ за допомогою конкретних типових образів.

Типологія культур – науковий метод, в основі якого лежить систематизація періодів (ступенів) у розвитку культури за найбільш загальними ознаками й властивостями.

Тінь – місця на малюнку, картині, які зображують найменш освітлені ділянки будь-чого.

Тмутараканський камінь – мармурова плита з висіченим на ній кириличним написом давньоруською мовою, знайдена в 1792 р. на Таманському півострові (тепер – Росія). Довжина плити 2,25 м, ширина 70 см, товщина 24 см. Вага близько 850 кг. Є цінною епіграфічною пам'яткою Тмутороканського князівства часів князя Гліба Святославича.

Товста могила – один із скіфських царських курганів, розташованих на території Нижнього Подніпров’я (біля

м. Орджонікідзе, Дніпропетровської обл.). У ній було знайдено золоту пектораль і високої якості мистецькі твори грецьких майстрів. Курган був усипальницею однієї знатної родини.

Толерантність – 1. Здатність переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів; 2. Поблажливий, терпеливий до чиїхось думок, поглядів, вірувань тощо.

Томбо – інструментальна музична п'єса урочисто-скорботного патетичного характеру.

Тон – відтінок будь-якого кольору, що характеризується певним ступенем яскравості, насиченості; ступінь світлоти, притаманний кольору предмета в натурі та у витворі мистецтва. Тон залежить від інтенсивності кольору та його світлості. За допомогою співвідношень різних тонів передається об'ємність форми, розташування в просторі та освітлення предметів.

Тонштихель – граверний інструмент із напівкруглим лезом.

Топіарі (топіарне мистецтво) – одне з найдавніших видів садово-паркового мистецтва фігурної стрижки дерев і чагарників, у результаті якого створюються дивовижні фігури та скульптури, а також незвичайні зелені огорожі. Мистецтво надання геометричних форм деревам і чагарникам сягає глибини тисячоліть. Ще в Стародавньому Єгипті та Персії багатії висаджували біля своїх маєтків геометричні сади з прямими доріжками, фонтанами, декоративними бордюрами, і, звичайно ж, акуратно підстриженими кущами й живими огорожами. А чи не найвідомішим зразком стародавньої топіарної майстерності вважаються висячі сади Семіраміди у Вавилоні – одне з семи чудес світу. Після експансії Східного Середземномор`я Римською Імперією топіарне мистецтво поширилося в Європі та Азії. Та саме 16-17 століття вважаються епохою його розквіту та популярності. Першими модну тенденцію підхопили французи, внаслідок чого з`явилися знамениті неповторні сади Версалю. Настільки масштабного прояву топіарі світ ще не бачив: дерева ідеальних геометричних форм, вишукані фонтани, охайні квіткові лабіринти, що простягаються на кілька гектарів. Згодом пальму першості завоювали садівники з Британських островів зі своїми всесвітньо

знаними англійськими садами. Вони не вирізняються особливою пишністю, проте наповнені незрівнянно ідеальними та чіткими формами. Тут найчастіше почали з`являтися кущі незвичних форм, зокрема у формі тварин.

Тора (давньоєвр. «закон») – священна книга в іудаїзмі; перші п’ять книг Біблії є перекладом Тори.

Торевтика – мистецтво рельєфної обробки металевих художніх виробів карбуванням або тисненням.

Торшонування – 1) нанесення тисненням на поверхню паперу або картону рельєфних малюнків. 2) нанесення інструментом невеликих заглиблень на поверхню обрізу книги, що є засобом своєрідного оформлення видань.

Тоталітаризм – це політична ідеологія абсолютної влади.

Тоталітарна культура – офіційна культура тоталітарних режимів, історично сформованих у 1920-1950-х рр ..

Тотемізм (індіанськ. «його рід») **–** одна з первісних форм релігійних вірувань, за якою нібито існує природний зв’язок між даною родовою групою людей і тотемом. Практика символічного ототожнення людей із нелюдськими об’єктами (тотем – звичайно тварини й рослини) – представниками рослинного чи тваринного світу.

Травертин – пористий вапняк.

Травестія – один із різновидів бурлескної, гумористичної поезії, у якому твір серйозного або героїчного змісту та відповідної форми переробляється, «перелицьовується» у твір комічного характеру («Енеїда» І. Котляревського).

Трагедія (грец. tragodia – пісня козлів) – 1) драматичний жанр, в основі якого лежить напружена боротьба, особиста або суспільна катастрофа, нерозв’язувана колізія, що звичайно закінчується загибеллю героя; 2) велике нещастя, тяжка подія зі згубними наслідками.

Традиційна культура – передається від покоління до покоління майже в незмінному вигляді шляхом неписемної та невербальної комунікації. Є характерним для суспільства, яке орієнтується на збереження самобутності, культурної своєрідності.

Традиція (від лат. traditio – передача, розповідь) **–** історично сформовані звичаї, обряди, норми поведінки, погляди, смаки і т. д., які передаються від покоління до покоління й

забезпечують зв'язок різних історичних часів. У мистецтві – художні звичаї, ритуали, сюжети, прийоми художньої творчості, що історично склалися й передаються з покоління в покоління.

Трансавангард (від лат. trans – крізь, через і франц. avante-garde – по той бік авангарду) – аналог постмодерністського живопису, чиє естетичне кредо полягає в протиставленні неоавангарду, нової мальовничості, фігуративності, експресивності, яскравої вираженості особистісного начала; характерним є спрямованість на естетичну насолоду, вільне поєднання художніх стилів минулого.

Трансавангард український – течія в середині постмодерністського руху, «нова хвиля» українського сучасного мистецтва (кінець 1980-х – початок 1990-х рр.), яка сформувалася майже одночасно з «київським постмодернізмом» й «західноукраїнським постмодернізмом»(Олександр Садовський. Спочатку було Слово. 1989. Мистецьке зібрання Української академії банківської справи НБУ).

Трансавангардизм – один із важливих проявів постмодернізму у візуальному мистецтві. За теорією А. Б. Оліви – мистецтво перехідної епохи, реакція на схеми авангарду в усіх його повоєнних версіях. Творам притаманний суб’єктивізм, виразна особистість митця.

Трансепт – поперечний неф або кілька нефів, що перетинають повздовжній об’єм у хрестоподібних за планом будівель храмів.

Трансцендентування (від лат. transcendens – такий, що переступає, виходить за межі) **–** такий, що виходить за межі чуттєвого досвіду, емпіричного пізнання світу. Протилежність – іманентний. Трансцендентні причини, на відміну від іманентних, містяться не в самих об'єктах, а за межами їх буття. Для означення вищих, універсальних предметів метафізичного пізнання (єдиного, істини, блага тощо) вживається також термін трансцендентальний.

Трафарет – платівка з картону, металу тощо, у якій прорізано малюнки, літери чи цифри, щоб їх можна було швидко на щось наносити.

Требище – жертовник, місце принесення язичниками жертви

богу.

Триб'ют – музичний альбом, який повністю складається з кавер-версій. Зазвичай такі альбоми є знаком пошани й поваги з боку музикантів, що виконують кавер-версії, щодо творчості виконавця, якому вони присвячені.

Тривіум – три предмети, що їх вивчали у школах Середньовіччя: граматика, риторика, діалектика.

Тригліф – прямокутна вузька плита з трьома вертикальними боріздками в антаблементі дорічного ордеру, що чергується з метопами. Тригліфи як правило розміщуються за віссю колон і сходяться на кутах будівлі.

Тримурті – три головні боги брахманістського та індуїстського пантеонів: Брахма, Вішну та Шива.

Трипільська культура, або Кукутені культура або культурна спільність «Кукутені-Трипілля») – археологічна культура часів енеоліту, назва якої походить від назви тоді села Трипілля на Київщині (у вказаній «розширеній» назві культури присутня ще назва румунського села Кукутень). Культура набула найбільшого розквіту між 5500 та 2750 рр. до н. е., розташовувалася між Карпатами та річкою Дніпро на території сучасних України, Молдови та Румунії, займаючи територію загальною площею понад 35 тис. км². У часи розквіту цій культурі належали найбільші за розміром поселення в Європі: кількість жителів деяких із них перевищувала 15 тис. осіб.

Трипітака (санскр. «три корзини») – канонічний текст буддизму у вигляді трьох збірок сутр.

Триптих – 1) композиція з трьох картин, барельєфів, малюнків і т. ін., об’єднаних спільною метою, ідеєю. 2). поетичний твір із трьох віршів, уривків і т. ін., об’єднаних спільним задумом. 3) музичний цикл із трьох п’єс із різними сюжетами, об’єднаних однією ідеєю, темою або драматичним задумом. 4) складана ікона, що має три стулки.

Трійця – у християнстві єдиний Бог у трьох особах або іпостасях: Бог-Отець, Бог-Син та Бог-Святий Дух.

Тріо – 1. Ансамбль із трьох музикантів-виконавців. 2. Музичний твір для трьох голосів або інструментів. 3. Середня частина (розділ) деяких видів інструментальних п'єс, танців тощо, що

відрізняється від крайніх частин за характером, часом і тональністю.

Тріумфальна арка – 1) криволінійне перекриття простору між двома опорами на честь воєнних перемог і знаменних подій; 2) тип давньоримської монументальної архітектурної споруди.

Троїсті музи́ки – народний інструментальний ансамбль, у складі якого були скрипки, басолі (баса), бубна (у центральних областях), або скрипки, цимбали, бубна (у західних областях). Уперше згадуються в Україні в кінці 17 – на початку 18 століття. Троїсті музики відігравали важливу роль у побуті українського села: на народних святах, весіллях, ярмарках тощо. Виконували переважно танцювальні й пісенні мелодії.

Тромбон – мідний духовий музичний інструмент.

Тропи – форми художнього інакомовлення (метафора, метонімія, гіпербола тощо).

Трубадури (фр. troubadour, trobar – вишукувати, вирішувати) – 1) провансальські поети-співці XI – XIII ст., що оспівували лицарську куртуазну любов, радість життя; 2) поетична школа, яка розробляла любовно-лицарську тематику.

Трувери (фр. trouvere – знаходити, придумувати, складати) – французькі поети-співці XII –XIII ст., які змагалися з трубадурами й культивували любовно-лицарські теми.

Туба – мідний духовий музичний інструмент найнижчого регістру.

Тубафон – ударний музичний інструмент, що складається з набору металевих трубочок.

Туш – фарба (рідка або суха), зазвичай чорного, дуже стійкого кольору, яку використовують для малювання, креслення пензлем, пером.

Туюг – ліричний жанр у класичних тюркомовних літературах, чотиривірш, написаний одним із розмірів аруда.

Тхеквондо – бойове мистецтво самооборони без зброї – здійснюється голими руками й ногами для ураження одного або декількох суперників. Олімпійський вид спорту з 2000 року.

Увей (кит.) – недіяння, ідеал людської поведінки в даосизмі.

Уд – 1) стародавній арабський щипковий музичний інструмент. 2) вірменський щипковий музичний інструмент типу лютні.

Ужиткова графіка – різновид графіки, творами якої є предмети практичного призначення (етикетки, поштові марки тощо).

Українізація – політичне просування та впровадження елементів української мови й української культури в різних сферах життя.

Українізація 1920– 30-х рр. – тимчасова політика ВКП(б), що мала загальну назву коренізація – здійснювалася з 1920-х до початку 1930-х років ЦК КП(б)У й урядом УРСР з метою зміцнення радянської влади в Україні засобами поступок у вигляді запровадження української мови в школі, пресі й інших ділянках культурного життя, а також в адміністрації – як державної мови республіки, прийняття в члени партії та у виконавчу владу українців.

Українознавство – сукупність наук про мову, літературу та культуру українського народу.

Українофільство – напрям, склад думок і дій українофіла (прихильник українців і всього українського).

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) – незалежна православна церква в Україні та в українській діаспорі Західної Європи й Північної Америки, що відродилася під час національно-визвольних змагань (1917 – 1921). На Першому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі в Києві 14-30 жовтня 1921 р. проголошено три основні засади УАПЦ – автокефалію, соборноправність, українізацію.

Українська Греко-Католицька Церква (коротко **УГКЦ**; інші назви – Ecclesia Ruthena unita, Київська Унійна Митрополія, Українська Католицька Церква візантійського обряду, Унійна Церква) – одна із двадцяти двох Східних Католицьких Церков свого права, які перебувають у сопричасті з єпископом Риму. За кількістю своїх вірних (понад 5,5 мільйонів) вона є найбільшою у світі з усіх Східних Католицьких Церков та другою після Римо-Католицької Церкви. З 27 березня2011 року церкву очолює Верховний архієпископ Києво-Галицький Святослав Шевчук.

Українська культура – сукупність надбань, спосіб сприйняття світу, система мислення та творчості українського народу.

Українська шляхта – вищий суспільно-політичний, привілейований, провідний соціальний стан, аристократія в Давній Русі-Україні, Галицько-Волинській державі, Великому Князівстві Литовському, Речі Посполитій, Козацькій державі та інших державних утвореннях на теренах України.

Українське мистецтво доби бароко – Період другої половини 17 – 18 століття називають епохою староукраїнської культури, тобто тієї, що передувала новій, створеній за останні два століття. Мистецтво тієї доби розвивається в стилі бароко, який проникає в усі культурні сфери й набуває свого розквіту у 18 столітті як відоме всьому світові «українське бароко».

Українське мистецтво доби Відродження – Період останньої чверті XVI – перша половина XVII ст. називаються добою Ренесансу або Відродження. У цілому для архітектури, образотворчого мистецтва доби Ренесансу в Україні є характерним поширення архітектурних мистецьких форм італійського, Північного Ренесансу, сприйняття нових надбань європейського мистецтва та їх синтез із традиціями мистецтва Київської Русі та українського народного мистецтва. Нові художні засоби, прийоми були не самоціллю, а засобом для втілення в архітектурних спорудах, мистецьких образах гуманістичних ідеалів. Художня культура Ренесансу України стала основою для неповторного українського бароко. У добу Ренесансу українська культура в полемічних творах, витворах мистецтва втілила національні духовні цінності, національну ідею й духовно підготувала, створила ту суспільну атмосферу, у якій розгорнулася національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, яка завершилася відновленням Української держави.

Українське мистецтво доби Готики – один із найцікавіших періодів історії архітектури України – кінець XIV – перша половина XV століття. В українські міста прибуває багато поселенців, переважно німців, які принесли в мистецтво, а зокрема в архітектуру, нові стильові форми. Живописці створювали фрески й вівтарні композиції, але найяскравіше

готичний живопис втілився у вітражах, які заповнювали величезні отвори стрілчастих вікон та круглих вікон-троянд, а на верхньому поверсі капел.

Українське народне мистецтво – це пласт української культури, пов'язаний із відтворенням світосприйняття українського народу, його психології, етичних настанов і естетичних прагнень, що охоплює всі види народної творчості, традиційно притаманні Україні: музику, танці, пісні, фольклор, декоративно-ужиткове мистецтво, що розвиваються, як єдиний комплекс, і органічно входять у життя народу протягом усієї його історії.

Українське поетичне кіно – український кінематограф 1960–1970-х рр., у якому показані моделі національної української психології. Представлений іменами режисерів та акторів: Ю. Іллєнко, Л. Осика, Г. Юра,С. Параджанов. Видатний твір українського поетичного кіно – фільм «Тіні забутих предків» (1965).

Українське сучасне мистецтво – у своїй ширині й глибині репрезентоване багатьма мистецькими гуртами. Ці гурти, хоч ідуть різними мистецькими шляхами, прямують до одної мети: прагнуть знайти пластичний вислів українського мистецтва, поглибити його формальні цінності і внести їх у скарбницю світового мистецтва. Сучасне українське мистецтво нерозривно пов’язане із західноєвропейським мистецтвом шляхами свого розвитку й метою своєї рації. Українське мистецтво через політичне становище українського народу дещо запізнилось у своєму розвитку в часи поневолення царатом, одначе тепер швидкими кроками воно створило все те, що потрібне було для його дальшої еволюції.

Український танець – це народний або сценічний танець різних регіонів України. Народний танець (Характерний танець) – фольклорний танець, який з`являється на певній території й має традиційні для даної місцевості та нації рухи, ритми, костюми, малюнки танцю, тощо. Сценічний танець, поставлений балетмейстером у професійному або самодіяльному колективі для показу на сцені, може бути українським, але вже не є народним, він є стилізованим народним танцем.

Українські москвофіли − належали до тієї частини представників українського руху, яка зневірилась у можливості власними силами досягти політичних чи навіть культурних цілей. Вони бачили марність спроб підняти активність народу і, бажаючи заручитися підтримкою Росії, наголошували на тотожності українців і росіян, близькості їхньої культури.

Українські народні пісні – це фольклорні твори, які створені в усі епохи розвитку нації, зберігаються в народній пам'яті й передаються з вуст в уста. Твори анонімні, бо імена першотворців, як правило, невідомі. Народна пам'ять зберегла нам лише деякі імена авторів народних пісень. Це Маруся Чурай, авторка пісень «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні»; козак Семен Климовський – «Їхав козак за Дунай». Друга частина народних пісень – літературного походження: «Реве та стогне Дніпр широкий» (Т. Шевченко), «Ніч яка місячна» (М. Старицький). Особливості українських пісень досліджували чимало відомих фольклористів – М. Драгоманов, С. Людкевич, О. Сластіон, П. Куліш, І. Срезневський та інші. Класифікація народних пісень: Народні пісні, Обрядові пісні, , Календарно-обрядові пісні: Весняного циклу: веснянки, весняні хороводи, гаївки, гагілки, русальні пісні; Літнього циклу: петрівки (співалися під час Петрівського посту), купальські пісні, жниварські пісні; Зимового циклу: миколаївки, щедрівки, колядки, Родинно-обрядові пісні: весільні пісні, голосіння, Побутово-ліричні пісні, Родинно-побутові пісні, Соціально-побутові пісні: козацькі пісні, чумацькі пісні, кріпацькі пісні, рекрутські пісні (солдатські), ремісницькі, переселенські, бурлацькі пісні(заробітчанські), Ліро-епічні жанри: історичні пісні, думи, балади, билини (один із різновидів балад, що є в усьому світі). Різновид народних пісень: Голосіння, Жартівливі пісні, Історичні пісні, Козацькі пісні й думи, Балади, Колискові пісні, Колядки та щедрівки, Кріпацькі пісні, Купальські пісні, Ліричні пісні та балади, Наймитські пісні, Обрядові пісні, Побутові пісні, Сороміцькі пісні, Рекрутські пісні, Стрілецькі пісні, Патріотичні пісні, Повстанські пісні, Танці й хороводи, Чумацькі пісні.

Умма (араб. «народ») – мусульманська громада, спільнота всіх мусульман.

Умовність – особливість художнього образу, що підкреслює його відмінність від відтвореної в ньому реальності.

Універсалізм – методологічна позиція, яка передбачає наявність вселюдських феноменів.

Універсалії (від лат. universalis – загальний) – термін, що позначає усе те, що за своєю природою здатне виявлятися в одиничних речах.

Універсалії культури (від лат. universalis – загальний) − історично зумовлена система понять осмислення світобудови, яка зберігає найбільш загальні уявлення про світ та місце людини в ньому.

Універсальний – 1) який охоплює все чи багато чого в якійсь ділянці, сфері життя; всеосяжний. Придатний для всього або для багато чого; який має різноманітні призначення; 2) який має різноманітні знання, навички і т. ін. ; різнобічний.

Уніфікація (від лат. unus (uni) – один лат. facere – робити) – приведення чогось до єдиної системи, форми, до однаковості.

Унія (лат. «єднання») **церковна** – об’єднання кількох церков на певних узгоджених умовах.

Унія церковна – об’єднання православної та католицької церков під владою Папи Римського.

Урбанізація (від лат. urbanis – міський) – процес перетворення міста в найвагоміший осередок проживання людей і центр зосередження та обміну культурних цінностей, утворення штучного середовища, протилежного природі.

Урбаністика – різновид пейзажу, зображення міських (зазвичай сучасних) краєвидів.

Утилітаризм (від лат. utilitas – користь, вигода) – 1) оцінка всіх явищ, предметів із погляду їх користі, можливості служити засобом для досягнення мети; 2) напрям в етиці, яким визнано користь або вигоду критерієм моральності. Особливо розвиток утилітаризму властивий Великобританії кінця XVIII – поч. XIX ст.

Утрехтські караваджисти – невелика група митців Голландії 17 століття, що творчо розвивала знахідки художника – реформатора живопису з Італії Караваджо (1571 – 1610).

Фабліо – жанр середньовічної французької літератури: переказ анекдотичної події в прозі або у віршах.

Фабула (від лат. fabula – розповідь) – у художньому творі низка подій, про які йдеться в сюжеті, у їхній логічній послідовності.

Фагот – дерев'яний духовий оркестровий музичний інструмент.

Фактура – характерні особливості матеріалу, поверхні предметів у натурі та їх зображення у творах мистецтва.

Фанфара – 1. Духовий інструмент, вид видовженої труби без вентилів, яку використовують для сигналів або для виконання музичних фраз урочистого або войовничого характеру. 2. Музична фраза урочистого або войовничого характеру, виконувана на цьому інструменті.

Фарба – речовина для забарвлення предметів у той чи інший колір для малювання картин; шар такої речовини на поверхні предмета.

Фарс – легка комедія, один із видів драматичного жанру, поширеного в містах середньовічної Франції.

Фасад (франц. fasade – обличчя) – зовнішній бік будинку або споруди: передній, боковий або задній.

Фаталізм (від лат. fatalis – невідворотний) – концепція, згідно з якою все, що відбувається у світі, є неухильною реалізацією одвічного призначення, що виключає вільний вибір і випадковість; фаталізм релігійний пов’язаний з уявленням про волю всемогутнього бога.

Фахверк – тип будівельної конструкції, при якому несучою основою служить просторова секція з похилих (під різним кутом) балок. Ці балки видно із зовнішнього боку будинку й надають будівлі характерний вигляд; простір між балками заповнюється глинобитним матеріалом, цеглою, іноді також деревом. Фахверк з'явився в XV столітті в Німеччині й став дуже популярним у Європі, особливо в північній частині (від Британії до Польщі). У XX столітті цей стиль переживає новий розквіт завдяки середньовічному колориту й ефекту натуральності будівельних матеріалів.

Фашизм– ідеологія культу сильної особистості, агресивного шовінізму та расизму. Основою ідеології фашизму є крайній шовінізм і націоналізм, що переходять в ідею расової обраності, мілітаризм і вождизм.

Фейлетон – 1) заст. розділ газети (спочатку додатковий аркуш, а потім «підвал» газети − додаткова частина, відокремлена білим пропуском), у якому друкувалися статті на побутові теми, про мистецтво, літературу, а також художні твори. 2) заст. критична стаття про мистецтво, музику, літературу. 3) невеликий літературно-публіцистичний твір, у якому висміюються та засуджуються якісь недоліки, потворні явища суспільного життя.

Фетишизм (від франц. «талісман, амулет, ідол») або (від португ. fetico – зачарована річ) – поклоніння неодухотвореним предметам, що нібито мають надприродні властивості.

Фідель – середньовічний смичковий п'ятиструнний інструмент, популярний у XIII – XV ст.

Фізична культура – перетворення біологічного початку в самій людині; формування соціально необхідних навичок, умінь і якостей людського тіла. В основі фізичної культури лежить домашня фізична підготовка, що включає розвиток координації рухів усього тіла дитини (формування макродій) й артикуляційного апарату (мікрорухи щелепно-лицевих м'язів, органів дихання й травлення). Інакше кажучи, це вирішення такого відповідального завдання, як навчання мови, прямоходіння, переміщення предметів, гігієнічних правил, культивування відмінностей у поведінці за статевими або віковими ознаками.

Фізіономіка – мистецтво визначати за зовнішнім виглядом і мімікою обличчя внутрішні властивості, психічний стан людини.

Філірувати – при співі та грі на деяких музичних інструментах – тягти звук, поступово його посилюючи, а потім так само ослаблюючи.

Фільонка – внутрішнє поле декоративної рами на вертикальних частинах будинку або його деталях.

Фісгармонія – язичковий пневматичний клавішний музичний інструмент, за формою схожий на піаніно. Інша назва – гармоніум.

Флажолет – 1. Старовинний музичний духовий інструмент на зразок флейти. 2. М'який звук свистячого тембру, який одержують на струнних інструментах легким доторканням

пальця до певних точок струни. Висота обертону залежить від точки ділення струни. 3. Старовинна назва малої флейти.

Флейта – духовий музичний інструмент високого регістру у вигляді дерев'яної трубки з циліндричним або конічним каналом.

Флексатон – язичковий ударний музичний інструмент.

Флешмоб – один із видів акціонізму. Короткочасна (інколи абсурдна) акція з передчасно спланованим організатором сценарієм.

Фломастер – різновид ручки для малювання; малюнок, виконаний такою ручкою.

Флоризм – мистецтво комбінованого засушування рослин для створення картин.

Флористика – жанр образотворчого мистецтва, присвячений зображенню рослин і квітів.

Флуєр – духовий музичний інструмент, вид повздовжньої відкритої флейти довжиною 25 – 35 см з двома групами по 3 ігрових отвори. Подвійний Ф. – два дерев'яних Ф. (один із шістьма, інший – з чотирма отворами), з'єднаних разом, що дозволяє виконувати двоголосі мелодії. Поширений у Молдавії та балканських країнах.

Флюгельгорн – духовий музичний інструмент.

Фовізм (фр. fauves – дикий) – один із напрямів модернізму, для якого властиві поєднання яскравих, «агресивних» кольорів, декоративність, пластичні деформації предметів. Виник у французькому мистецтві початку XX ст. Характерні риси: гранично інтенсивне звучання відкритих кольорів, зіставлення контрастних хроматичних площин, укладених в узагальнений контур, зведення форми до простих обрисів при відмові від світлотіньового моделювання й лінійної перспективи. Представники: А. Матіс, Ж. Брак, А. Дерен та ін.

Фольклор – народна творчість, сукупність музичних, літературних та культурних творів, створених народом. У літературі – твори усної народної творчості (балади, казки, прислів'я, пісні та ін.). Художнє відображення дійсності в словесних, музичних і драматичних формах колективної народної творчості, нерозривно пов’язане з життям і побутом людини.

Фольклористика – наука, що займається збиранням і дослідженням фольклору.

Фон – другий план картини, рельєфу, орнаменту, на якому чітко вимальовуються основні зображення.

Форма художнього твору – організація, будова, структура, спосіб існування художнього твору.

Форманта – 1) в акустиці – призвук, майже незмінний за частотою, властивий усім тонам даного музичного інструмента або голосу, який надає звучанню характерного забарвлення – тембру. 2) область концентрації енергії в спектрі звуку мови або співацького голосу, а також музичного інструмента.

Формінг – найдавніший струнний інструмент грецьких співаків. Ф. мав від 4 до 7 струн. Попередник ліри й кіфари.

Форте – сильно, гучно (про звучання голосу, музичного інструмента при виконанні музичного твору), протилежне – піано.

Фортепіано – струнний ударно-клавішний музичний інструмент. Джерело звуку – металеві струни, що починають звучати від удару покритих повстю дерев'яних молоточків, а молоточки приводяться в дію натиском пальців на клавіші. Струни за допомогою кілків натягнуті на резонансну деку. Сучасними різновидами Ф. є рояль і піаніно.

Фортифікаційна архітектура – оборонні споруди для успішного ведення бою й захисту від дій ворога; укріплення місцевості для ведення бойових дій; конструкції, військові споруди та оборонні укріплення.

Форум (від лат. forum – ринкова площа) – у містах Стародавнього Риму площа, на якій відбувалися народні збори, влаштовувалися торги й здійснювався суд.

Фреска (від італ. fresco – свіжий) **–** настінний живопис, картина, яка написана фарбами (водяними або на вапняному молоці) по свіжій вогкій штукатурці. Фрескові ансамблі були в храмах Луцька, Холма, Володимира, але не збереглися до наших часів.

Фриз – 1) середня горизонтальна частина антаблемента; 2) декоративна смуга, що обрамляє площину підлоги, верх стіни тощо.

Фриз – частина антаблементу між архітравом і карнизом.

Фронтон – трикутна поверхня, що завершує фасад будинку, утворюється нахиленими звісами покрівлі та горизонтальним карнизом.

Функції культури – роль і місце, яку виконує і займає культура в житті суспільства: аксіологічна, виховна, інтегративна, комунікативна, світоглядна, нормативна.

Функції мистецтва: – естетична (спрямована на формування й розвиток естетичних смаків, здібностей і потреб людини, вироблення ціннісних орієнтацій, пробудження творчого духу й бажання творити за законами краси, формування вміння здійснювати естетичну діяльність); – пізнавальна (забезпечує пізнання світу, формування світогляду); – сугестивна (передбачає навіювання відповідних думок і почуттів, певний гіпнотичний вплив на психіку людини); – виховна (спрямована на формування цілісної особистості); – комунікативна (забезпечує спілкування людей); – прогностична, кассандрівська (полягає в передбаченні майбутнього); – компенсаторна (забезпечує зберігання й відновлення психічної рівноваги людини); – катарсична (сприяє очищенню, оновленню людської душі через потрясіння, викликане співпереживанням із героями художнього твору); – гедоністична (дає людині радість естетичної насолоди); – розважальна (сприяє відпочинку й розвазі).

Функціональні знаки – предмети, створені людьми для якихось практичних цілей, що розглядаються як носії соціальної інформації.

Фуруйя – духовий музичний інструмент типу поздовжньої флейти.

Фуст – ствол, стержень колони . Має легке стоншення доверху, а в середній частині незначне стовщення – ентазис.

Футуризм (лат. futurum – майбутнє) – авангардистський формалістичний напрямок у літературі й мистецтві Італії й Росії на початку XX ст. Відкидав традиційну культуру в усіх її проявах. Характерні «енергетичні» композиції з роздробленими на фрагменти фігурами й гострими кутами, що їх перетинають. Заперечував реалізм, відкидав класичну спадщину, намагаючись зруйнувати всі традиції й прийоми старого мистецтва створенням нового стилю. Представники

його намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму. Представники: У. Боччоні, К. Карра та ін. В українському образотворчому мистецтві футуристами були О. Екстер, брати Д. і В. Бурлюки.

Хадж (араб. «паломництво») – паломництво до Мекки, один із п'яти «стовпів» ісламу.

Хай-тек (high tech – скорочене від англ. high technology – висока технологія) – один із напрямків новітньої західної архітектури, що прагне до естетичного освоєння різних технологічних і конструктивних елементів. У творах представників хай-теку демонструються високі якості пластиків, легких сплавів, нових композитних материалів, кольорових блискучих і прозорих поверхонь, полірування металів та ін.

Хаос – 1. Цілковите безладдя, сумбурні, незрозумілі дії, вчинки; безладне скупчення, суміш різноманітних речей; 2. У грецьких міфах – безмежний світовий простір, що являв собою суміш усіх стихій.

Хардингфеле – традиційний норвезький смичковий музичний інструмент типу скрипки з вісьмома (або дев'ятьма) струнами (4 основні, решта – резонуючі).

Харизма (від грецьк. charisma – дар, благодать) – наділення певної особистості (проповідника, політичного діяча) особливими якостями виключності, надприродності, непогрішимості або святості в очах широкого кола прихильників або послідовників.

Хастл – вид танцю. Серед стилів: спортивний хастл/диско-фокс/диско-свінг, хастл фрістайл, хастл джек-н-джил, шоу-хастл, леді-хастл, дабл-хастл.

Хепенінг (англ. happening – подія, випадок) – 1) напрям у модерністському мистецтві, що виник у кінці 50-х рр. XX ст. у США. В основі хепенінгу – виконання художником якоїсь незапланованої дії перед публікою та за її участю; 2) вид сценічного мистецтва

Херсонес Таврійський – старогрецьке місто-держава в південно-західній частині Криму (у межах Севастополя).

Заснований у V ст. до н. е. грецькими вихідцями з Гераклеї Понтійської як грецька колонія.

Хіджра (араб. переселення) – переселення Мухаммеда з Мекки до Ясріба (Медіни) у 622 р., початок літочислення в ісламі.

Хіпі – міжнародний молодіжний рух, виник у 1965 році в Сан-Франциско в контексті лібералізації й демократизації традиційного суспільства, один із найяскравіших проявів контркультури, мав пацифістське забарвлення, склав великий вплив на мистецтво, особливо рок-музику, з ним пов'язані такі поняття, як сексуальна революція, психоделічна революція. Рух Х. занепав на початку 1970-их років, перетворившись на одну із субкультур.

Хлопомани – польський термін на означення прихильників селянства; згодом цю презирливу назву перебрали самі адепти «любові до простого українського народу».

Холодні кольори – блакитний, синій. Викликають відчуття прохолоди.

Хон – інструмент (металева головка з абразивними брусками) для хонінгування.

Хор – 1. Співочий колектив, що виконує вокальні твори. 2. Музичний твір, призначений для колективного виконання. 3. Парні або потрійні струни в струнних інструментах. 4. У ранньохристиянських культових спорудах – простір перед головним вівтарем, де розміщувався хор півчих. Пізніше Х. почали називати всю східну частину церковної споруди.

Хора – сільськогосподарська округа древньогрецького міста-держави.

Хорал (нім. choral – пізньолат. cantus choralis – хоровий спів) – рід релігійних хорових співів у католицькій і протестантській церквах.

Хоре – бог давньослов’янського пантеону – бог самого сонячного світила, яке щоденно виконує свій шлях на небосхилі на конях і лебедях, схожий за призначенням на грецького Геліоса. Очевидно також, що відбувалося зближення й об’єднання в очах віруючих язичників функцій Хорса й Дажбога, подібно до того, як у Єгипті були об’єднані Гор і Ра, у Греції – Геліос й Аполлон.

Хореограф – спеціаліст у галузі хореографії, постановник танців (у тому числі й танцювальних композицій фігуристів та

майстрів художньої гімнастики) та балетних спектаклів; балетмейстер.

Хореографія (від грец. χορεία – танець, хоровод, та грец. γραφή – писати) – мистецтво постановки танцю як послідовності кроків, рухів, фігур для створення найкращого сценічного ефекту. Мистецтво створення сценічного танцю ґрунтується на маніпуляції абстрактних елементів рухів людського тіла: простору, форми, часу, енергії в рамках емоціонального контексту з метою вираження унікального творчого голосу. Мова рухів хореографії – це мова танцювальної техніки балету, сучасного чи джазового танцю, хіп-хопу, народного танцю, обрядового танцю чи звичних повсякденних рухів. Хореографія намагається досягти в танцювальній композиції органічної цілісності, ритмічної й неритмічної артикуляції, теми й варіації, повторення та імпровізації. Термін хореографія вживають також щодо постановки виступів у певних видах спорту: художній та спортивній гімнастиці, фігурному катанні, синхронному плаванні тощо.

Хореографія (грец. choriea, танок) – 1) весь обсяг танцювальних компонентів, що входять до балету або танцю; 2) запис танцю, мистецтво створення танцю; 3) вид мистецтва.

Хори – у ранньохристиянських церквах місце перед вівтарем, передбачене для півчих і відділене огорожею від решти приміщень церкви. Пізніше в західноєвропейських країнах хорами стала називатися вся східна (вівтарна) частина церковного будинку. Хорами називається також балкон або галерея всередині великої парадної зали.

Хортиця – високий гранітний острів на Дніпрі поблизу м. Запоріжжя, на якому знаходилася, за переказами, фортеця й капище Перуна із священним гаєм.

Храм Артеміди – храм грецької богині Артеміди в місті Ефес, Мала Азія. Одне із Семи чудес стародавнього світу. Руїни храму розташовані поблизу курорту Кушадаси, що на південний захід від Ізміру, на південь від Бурси, на північ від Мармарису й на схід від Памуккале. Заснування храму Артеміди (Артемісіону) належить до 7 сторіччя до н. е., сама споруда була побудована в 450 році до н. е.Будівництво субсидував лідійський цар Крез (Кросус), а проект розробив грецький архітектор Персіфон (Херсіфрон) із Кносса, який

почав будівництво, але після його смерті будівництво продовжували його син Метаген, а потім архітектори Пеоніт та Деметрій. Будівлю прикрашали бронзові статуї, створені такими скульпторами, як Фідій, Поліклет, Кресилус і Фрадмон. Храм являв собою прямокутну будівлю з мармуру та дерева довжиною 105 та шириною 51 метр, обнесену з усіх сторін подвійною колонадою зі 127 колон висотою 18 метрів. Відомостей про оздоблення храму не збереглося, але відомо, що всередені знаходилась облицьована золотом статуя Артеміди висотою понад 2 м. Унікальним був сам спосіб побудови храму. Він був зведений на болотистому ґрунті. Незвичність вибору місця пояснювалася прагненням будівельників уникнути руйнування храму внаслідок частих землетрусів і пожеж. На думку архітектора Херсифрона, м'який болотистий ґрунт слугував амортизатором при землетрусах, а щоб запобігти осіданню величезної кам'яної будівлі, було вирішено заповнити котлован сумішшю деревного вугілля й вовни. 21 липня 356 до н. е. головна святиня малоазійських греків – храм Артеміди Ефеської, був спалений. Храм підпалив честолюбний житель Ефеса Герострат, який мріяв прославитися за будь-яку ціну. Він сподівався, що, знищивши один із найчудовіших витворів того часу, назавжди ввійде в історію. Але за рішенням іонійських міст його ім'я було піддане забуттю й збереглося лише в записках давньогрецького історика Феопомна (4 століття до н. е.). Дерев'яні частини храму, просушені сонцем, запаси зерна, звалені в його підвалах, підношення, картини та одяг жерців виявилися відмінним паливом. З тріском лопалися балки перекрить, падали колони – храм перестав існувати.

Храмова архітектура – споруди, пов'язані з релігією, з богослужінням, з церквою; та, що належить церкві.

Хрестові походи – військові походи XI – XIII ст., організовані католицькою церквою під гаслами звільнення «Гроба Господня» та «Святої землі» (Палестини), а також деякі пізніші походи проти єретиків.

Хрестово-купольна система (в архітектурі) – конструктивна система архітектурних споруд давньоримської, візантійської, староруської архітектури.

Християнство (від грец. Χριστός – «помазанник», «Месія») – один із напрямків єдинобожжя. Поряд з ісламом та буддизмом входить до числа 3-х світових релігій. Характерною особливістю християнства, яка відрізняє його від інших напрямків єдинобожжя, є віра в Ісуса Христа як втілення й прояв Бога заради спасіння всього людства та людського суспільства й настанови в істині. На відміну від християнства, іслам та юдаїзм не визнають Ісуса Христа як одну з іпостасей Всевишнього. Одна з авраамічних релігій (семітичного походження, також юдаїзм, іслам). Священним письмом християнства є Новий Заповіт. Християнство зародилося на сході Римської імперії (території сучасного Ізраїлю, у Палестині) у I ст.. Як фактично єдина географічно-адміністративна спільнота проіснувала приблизно до 484 року, хоча з кінця I століття в ній виникали різні секти, протистояння. Остаточний розкол Християнської Церкви на Східну (Православ'я) та Західну (Католицизм) відбувся 1054 року, у 1517 р. виник Протестантизм – 3 основні розгалуження в християнстві. У наш час християнство – найпоширеніша у світі релігія, – його притримуються близько 2,2 млрд. осіб, що становить понад 1/3 людства. Християнство посідає 1-е місце у світі за географічним поширенням, тобто майже в кожній країні світу є хоча б одна християнська громада.

Хроматичні кольори – усі кольори спектра, крім білого та чорного.

Хронотоп – єдність просторових і часових параметрів, спрямована на вираження певного культурного чи художнього сенсу.

Хрущовська «відлига» – (синонімічне до десталінізації поняття), лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР, що розпочалася після смерті Й. Сталіна з ініціативи М. Хрущова.

Художнє сприйняття – вид художньої діяльності, який супроводжується естетичними переживаннями й асоціативними уявленнями.

Художній зміст – життєвий матеріал, покладений в основу мистецького твору, та особливості його ідейно-естетичного осмислення.

Художній напрям – сукупність художніх явищ, що існують протягом певного часу, основана на спільних світоглядних і художніх та естетичних принципах, шляхах і способах відображення життя.

Художній образ – специфічна для мистецтва форма відображення дійсності, форма виразу думок і почуттів художника. Зароджується в уяві автора, втілюється в створюваному ним творі мистецтва й відтворюється уявою глядача, слухача, читача.

Художній символ (грец. symbolon – знак, символ) – 1) художній образ, що втілює яку-небудь ідею; 2) знак, наділений невичерпною багатозначністю образу; 3) багатозначно-алегоричний і логічно недоступний для пізнання образ.

Художній стиль (лат. stilys, stylus, грец. stylos – паличка, стрижень для письма) – сукупність образної системи, засобів художньої виразності, творчих прийомів, обумовлена єдністю художнього змісту. Розрізнюють: 1) **Х.с.**. окремого твору або жанру; 2) індивідуальний **Х.с** (творчу манеру) окремого автора; 3) **Х.с.** значних художніх напрямів.

Художня діяльність – особливий вид людської діяльності, спрямованої на художнє освоєння світу, результатом якої є мистецтво. **Х.д.** відтворює світ у його цілісності та злитості, немовби повертає людині її саму в цілісній одвічній сутності. У процесі й результатах **Х.д.** відбувається своєрідне подвоєння людського життя, його доповнення, а іноді й заміна.

Художня картина світу – історико-культурний досвід людства у сфері мистецтва, а також конкретно-чуттєве й водночас узагальнене осягнення художніх цінностей певної епохи.

Художня культура – 1) сукупність процесів і явищ духовно-практичної діяльності зі створення, розповсюдженню, освоєння витворів мистецтва або матеріальних предметів, які мають естетичну цінність; 2) компонент духовного життя суспільства, що являє собою сукупність художньої діяльності, її продуктів і системи установ, які забезпечують соціальне функціонування мистецтва. Існує у двох формах: 1) предметній – як результат і процес художньої діяльності, що сприймається наочно; 2) особистісній – як внутрішній стан людей (суспільства, нації, класу, соціальної групи,

людини), їхні художні здібності, потреби, орієнтації, творчі таланти. Процес розвитку художньої культури оснований на переході особистісної форми в предметну (опредметнення) і навпаки (розпредметнення). Вирішальну роль при цьому відіграє особистісна форма культури. Художня культура складається зі субстанціональних і функціональних елементів. Національне в художній культурі – те, що створюється, розвивається, зберігається етносом – нацією, народом, передається від покоління до покоління, відрізняється своєрідністю й неповторністю, зумовлюється його ментальністю.

Художня мова – сукупність правил і знакових систем, за допомогою яких твориться й передається інформація в мистецтві.

Художня спадкоємність – закономірний зв'язок між художніми явищами минулого й теперішнього, між різними етапами або ступенями розвитку художньої культури.

Художня спадщина – усе історичне накопичення в культурі, створене в попередні епохи, художні цінності минулого, що мають загальнонаціональне або загальнолюдське значення.

Художня форма – оформлення художнього змісту твору за допомогою відповідних задуму митця зображально-виражальних засобів.

Художня фотографія – один із видів образотворчого мистецтва (живопис, графіка тощо), створення технічними засобами зорового образу документального значення, який виразно й достовірно відбиває момент дійсності. В Україні художньою фотографією займається велика кількість людей – аматорів і фотохудожників. У 1989 році була створена Національна спілка фотохудожників України, яка займається організацією та проведенням національних і міжнародних фотоконкурсів, сприяє розвитку художньої фотографії в Україні. Масовому розвитку художньої фотографії сприяє й газета «День», яка протягом багатьох років проводить на державному рівні дорослі і дитячі конкурси фотографії, демонструє найкращі твори на пересувній виставці в багатьох містах України. Художній фотографії присвячені й наукові роботи

Художня цінність – видатна значущість творів мистецтва для людини, суспільства в цілому, для історії світового мистецтва.

Хуторянство – інтелектуальна течія в Україні XIX – XX ст., у центрі якої захист гідності «маленької людини та критика урбаністичної цивілізації.

Целібат (від лат. caelebs – неодружений) – у католицизмі обов'язкова обітниця безшлюбності для духовенства; заснована на впевненості, що безроздільно присвятити себе Богу може лише людина, яка не обтяжнена сім'єю.

Церковні братства – національно-релігійні громадські організації українських (русинських) і білоруських (литовських) православних міщан у 16-18 ст.

Церопластика – мистецтво створення скульптур із воску.

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд). Наприклад, Єгипетській цивілізації властиві спорудження пірамід, муміфікація померлих, своєрідне ієрогліфічне письмо тощо. Інколи в одну цивілізацію об'єднують людей однакової віри (Християнська цивілізація, Буддистська та ін.). Цивілізація – такий щабель розвитку людства, коли власні соціальні зв'язки починають домінувати над природними, і коли суспільство починає розвиватися й функціонувати на своєму власному ґрунті. Поняття цивілізація (від лат. civilis – громадський, суспільний, державний, громадянський) введене в науковий словник французьким просвітником Оноре Габріелем Мірабо 1756 року. Під цим визначенням французькі просвітники мали на увазі суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості.

Цивілізація – у широкому розумінні – синонім культурі; у вужчому розумінні – певний рівень розвитку культури класового суспільства, який передбачає наявність державності, писемності, техніки тощо.

Цимбали – струнний музичний інструмент у вигляді чотирикутного корпусу з натягнутими над ним струнами; звук видобувається ударами паличок по струнах.

Цинізм – відверто зневажливе, зухвале ставлення до загальноприйнятих норм моралі, етики, до чого-небудь, що користується загальним визнанням, повагою. Відвертість, доведена до безсоромності.

Цирк (лат. circus – коло) – 1) вид мистецтва, специфіка якого полягає у створенні художніх образів за допомогою гімнастичних та акробатичних трюків, дресури, клоунади, еквілібристики, музичної ексцентрики, ілюзіону та ін.; 2) будівля з ареною (манежем), де відбуваються циркові вистави; 3) у Давньому Римі – місце для кінних змагань колісниць, для боїв гладіаторів, звірів, кулачних боїв тощо.

Цистра – старовинний щипковий музичний інструмент, схожий на сучасну напівовальну мандоліну. Інша назва – цитоля.

Цитра – струнний щипковий музичний інструмент.

Цілісність (у мистецтві) – внутрішня єдність предмета або явища, його відносна незалежність від навколишнього середовища.

Ціннісна орієнтація – вибіркове ставлення до сукупності матеріальних, соціальних і духовних благ та ідеалів, що розглядаються як об’єкти мети й засоби для задоволення потреб особи чи соціальної групи.

Ціннісна орієнтація – комплекс духовних детермінант діяльності людей або окремої людини, а також відповідних їм соціально-психологічних утворень, які інтерпретуються в позитивному ракурсі їх значень. У якості таких детермінант можуть виступати уявлення, знання, інтереси, мотиви, потреби, ідеали, установки, стереотипи, переживання людей.

Цоколь – нижня частина зовнішньої стіни будівлі, яка розміщена безпосередньо на фундаменті й трохи виступає.

Цугтромбон – духовий мундштучний музичний інструмент із розсувним трубчастим коліном, рухом якого змінюється висота звука.

Чайгі – грузинський щипковий музичний інструмент типу арфи.

Чайтья – буддійський печерний храм, архітектурна споруда Стародавньої Індії.

Чанг – узбецький і таджицький струнний ударний музичний інструмент типу цимбал.

Чаньго – корейський ударний музичний інструмент типу барабана.

Челеста – пластинковий ударно-клавішний музичний інструмент, звук якого нагадує дзеленчання дзвіночків. Звук добувається молоточками, які приводяться в рух клавішним механізмом.

Ченг – азербайджанський музичний інструмент типу арфи.

Червоний терор – масовий терор, здійснюваний більшовиками проти широких соціальних груп, що були оголошені «класовими ворогами» або звинувачувалися в «контрреволюційній» діяльності.

Чернь – вид ювелірної техніки, що передбачає використання хімічного протравлювання срібних виробів задля створення темного фону, на якому викарбовувалися фігури людей, тварин або декоративний орнамент, один із видів ужиткового мистецтва.

Черняхівська культура – археологічна культура (початок 150–250 – кінець 350–450 рр.) залізної доби, яка характеризується розвитком ремесел – ковальського, бронзоливарного та гончарного. Її відкрив у 1899 р. археолог В. Хвойка поблизу с. Ромашок Рокитнянського р-ну Київської області. У формуванні цієї культури брали участь різноманітні групи населення (сармати, скіфи, анти, слов'яни). Одне з найяскравіших культурно-історичних утворень першої половини І тис. н. е. на південному сході Європи.

Чистилище (лат. pergaturium) – у католицизмі місце між пеклом та раєм, де душі померлих, які не одержали прощення за час земного життя, але не обтяжені смертельними гріхами, очищуються вогнем, перш ніж вступати до раю.

Чіанурі – грузинський народний смичковий інструмент.

Чіл-аут – 1. Спокійна розслабляюча музика; софт-техно. 2. Приміщення в клубах і барах, де танцюючі відпочивають від енергійного танцю, слухаючи повільну музику.

Чонгурі – грузинський народний струнний щипковий музичний інструмент.

Чорний камінь – святиня, що знаходиться в Каабі. За ісламськими віруваннями – це скам'янілий ангел, який на Страшному суді виступить на захист віруючих, що торкалися його.

Чорнобог – бог давньослов'янського пантеону – бог темряви, ночі, зими, холоду, але водночас таємничості, ворожіння, марення, сну.

Чорнофігурна кераміка – старогрецькі вази з чорними фігурами на червонуватому фоні.

Шаг колон – відстань між осями колон.

Шаманізм – 1) одна з первісних форм релігії, культ духів, магія в деяких племен Північної та Середньої Азії, Америки, Океанії, Африки; 2) те саме, що чаклунство.

Шаріат (араб. «шаріа» – вірний шлях до мети) – комплекс юридичних норм, принципів та правил поведінки, релігійного життя та вчинків мусульманина, дотримання яких є угодним Аллаху. Шаріат вважається божим законом, доведеним до людей через Коран та хадиси.

Шашмаком – цикл із шести вокально-інструментальних сюїт (макомів) у таджиків та узбеків.

Шеврон – вид геометричного орнаменту, ламана стрічка з ритмічним чергуванням узору.

Шедевр – досконалий витвір мистецтва; вище досягнення майстерності.

Шен – китайський язичковий духовий музичний інструмент, губний орган, широко поширений у Середній Азії. Виготовляється з бамбукових або очеретяних трубок різної довжини, вмонтованих у чашевидний корпус із мундштуком.

Шенг – китайський язичковий музичний інструмент типу губної гармошки.

Шива – в індуїзмі один із богів Тримурті, природа якого суперечлива; він одночасно вважається й милостивим творцем життя, і страшним богом знищення; іконографічно Шива зображується чотирирукою людиною, що танцює у вогняному колі.

Шістдесятники – назва нової генерації (покоління) радянської та української національної інтелігенції, що ввійшла в культуру (мистецтво, літературу тощо) та політику в СРСР у другій половині 1950-х – у період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» (десталінізації та деякої лібералізації) і найповніше себе творчо виявила на початку

та в середині 1960-х років (звідси й назва).

Шкільна драма – 1) жанр латиномовної релігійної драматургії, що виник на межі 15-16 ст. в країнах ЗахідноїЄвропи. В Україні шкільна драма поширилася (через Польщу) у 17-18 ст., створювалася викладачами та учнями духовних (братських) шкіл, спрямовувалася проти експансії католицизму. Основна її віршова форма – силабічна, писана українською книжною мовою; 2) вистави XVII − XVIII ст., які ставились учнями Києво-Могилянської колегії, академії та братських шкіл за творами викладачів цих закладів. У них використовувалися біблійні та історичні сюжети дидактичного характеру.

Школа «Анналів» («нова історична наука») – науковий напрям, що виник у Франції та зосереджувався навколо журналу «Аннали». Прихильники цього напряму наполягали на заміні класичної «історії-розповіді» «історією-проблемою», тобто історією, що описує всі існуючі в суспільстві зв'язку: економічні, соціальні, культурні.

Школа «Кошик для сміття» (англ. Ashcan School) – умовна назва художнього напряму в мистецтві Сполучених Штатів на межі XIX − XX століть. Школа «Кошик для сміття» не була суто організованим товариством, не випускала демонстративного маніфесту чи теоретичної платформи, не вважала себе єдиним товариством і не була пов'язана єдиними смаками чи кар'єрою. Художники помітно розрізнялись політичними уподобаннями : одні були аполітичні, інші – завзято цікавилися політикою й намагалися в неї втручатись. Частина зустрілася в Академії красних мистецтв у місті Філадельфія, де працював відомий у Сполучених Штатах художник Томас Аншуц, представник реалізму. Інші працювали ілюстраторами в редакціях газет у місті Філадельфії. Ні походження, ні виховання учасників напрямку не сприяли залученню їх до стилю академізму з його помертвілими на той час формулами композицій та античними сюжетами.

Шлягер – модна пісня про кохання («товар, що легко збувається»).

Шоу – у широкому розумінні – масове видовище, один із головних елементів масової культури, який розрахований на психологічний вплив на глядача.

Шпільман – у середньовічній Німеччині – мандрівний співак, музикант, актор, акробат.

Штемпель – 1) прилад, інструмент з опуклим зображенням якого-небудь малюнка або напису, що служить для одержання відбитка, для накладання печатки, клейма; печатка, штамп. 2) заст. гербова марка.

Штихель – інструмент (різець) для різьблення по дереву або карбування на металі.

Штрих – лінія, риска, яку виконують одним рухом руки; основний, найпростіший елемент малюнка.

Шювир – марійський народний духовий музичний інструмент, різновид волинки. Складається з бичачого або кінського міхура (діаметр 600-900 мм), у який вставлені трубки: одна для нагнітання повітря (зі замикаючим клапаном) та 2 ігрові, мелодійні – із пташиних кісток, міді або олова, однакової довжини (180 -300 мм); ліва має 2 отвори (діапазон – терція), права – 4 (діапазон – секста). Варіанти передачі – шувир, шювюр, шявир.

Щипець – верхня частина стіни за формою трикутника між скатами крівлі, не відокремлена карнизом.

Ягве, Ієгова – верховний Бог в іудаїзмі; єдиний Творець і повновладний повелитель світу, моральний законодавець та вершитель доль як окремих людей, так і цілих народів.

Язичництво (з давньоруської мови «народ», або поганство від лат. paganus – «селянин; язичник») – 1) будь-яка політеїстична релігія, пантеїстичні, а також генотеїстичні вірування, світоглядні системи з погляду монотеїстичних релігій (наприклад, християнства, ісламу). У сучасній науці слово «поганство» є лайливим по відношенню до не монотеїстичних релігій; 2) система первісних дохристиянських релігійних вірувань, поглядів і обрядів. У східних слов'ян набуло форми обожнення сил природи, тварин та рослин, а також людиноподібних істот: русалок, берегинь, рожениць.

Ярило (давньослов. яр, ярий, вищий прояв плідної або відтворювальної сили природи, землі, худоби, людини) – бог

давньослов’янського пантеону – бог весняного сонця, розквіту природи, родючості, пристрасті, часто зображався з мечем. За значенням був близький до бога Ладо. Власне кажучи, Ярило являв собою весняну іпостась Дажбога. У балтійських слов'ян до Ярила тотожний Яровит, храм якого існував у Волегасті до XII ст. Зображувався молодим, у білій полотняній одежі, на білому коні, босим.

Література

1. Антонович Д. Українська культура. – К. : Либідь, 1993.
2. Асеев Ю. Шедеври світової архитектури. – К., 1982.
3. Довідник з історії україни / під ред. Підкова І.З., Шуст Р.М. – К. : Генеза, 2001. — 903 с.
4. Енциклопедія українознавства. – Л., 1992-2002. Т. 1-11.
5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. – К., 1982 – 1988.
6. Історія світової культури. Вид. 2-е. – К., 1999.
7. Історія українського мистецтва . В 6 т. – К., 1966 – 1968.
8. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навч. Посібник – К., 2004.
9. Словник іншомовних слів. – К., 1985.
10. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. Вид. 2-ге. – К., 1978 – 1985.
11. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія / під ред. М. Поповича. – К., 1999.

Навчальне видання

СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Упорядник: канд. пед.наук Нестеренко С.В.

Видавець
Івано-Франківський коледж
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
вул. С. Бандери, 1, м. Івано-Франківськ,76000

Словник культурологічних термінів / уклад. С.В. Нестеренко. – Вид. 2-е. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2019. – 240 с.